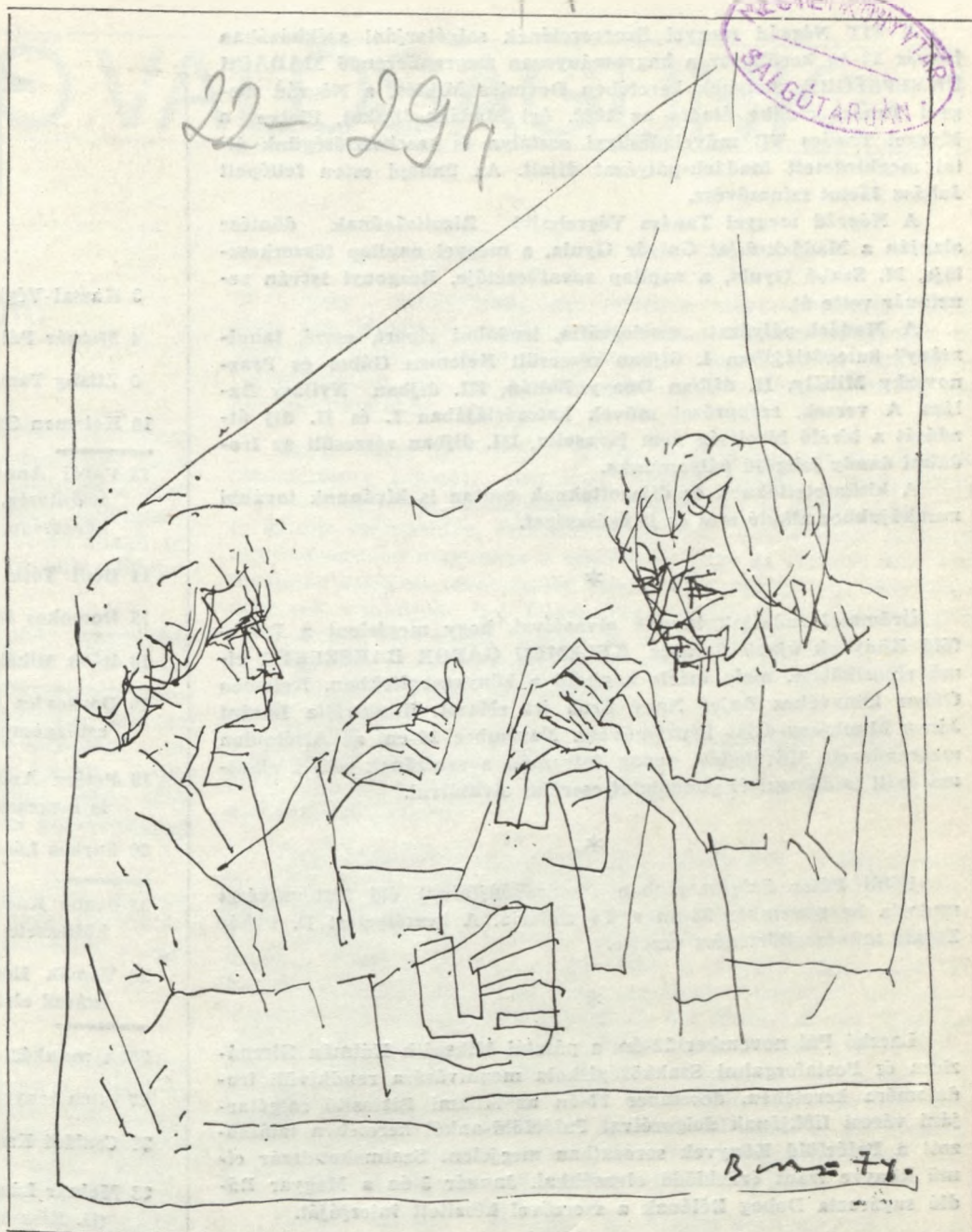

1982/1

A megsebzett bolygó
és az ember
Vádol a környezet
Természetvédelem
— puskával?!

Bába Mihály,
Bódi Tóth Elemér,
Dorkovics Ágnes, Pardi Anna
és Petőcz András versei,
Domokos József
próza írása

Gerelyes Endréről
Ferenczy Teréz
élete és költészete

PALÖCFÖLD

„A hatvanas évek végének, hetvenes évek elejének irodalmi élete, tájékozódása és irodalmi divatjai nem kedveztek Gerelyes Endre írói pályájának. Az a hitvalló, a társadalmi kérdésekre fogékony, elkötelezett írói magatartás, amely írásait fűti, ekkoriban háttérbe szorult. Sokat szenvedett attól a légkörváltozástól, írói útján is megtorpan. Nem tudhatjuk, ha élete engedi, hogyan folytatódott volna a második, harmadik menet. De amit haláláig alkotott, kikezdehetetlen, érvényes mű.

A pályatárs, Simonffy András méltán vallotta halálakor: — Tudom, visszajárunk még hozzá, mi, fiatalok.”

(Farkas László: Gerelyes Endréről)

„Kérdezd csak meg ezeket a vadászat ellen felháborodottan tiltakozó golyhókat, miként cselekednének, ha állattartással foglalkoznának otthon. Ugye, kiemelnék az állományból a satnya, a beteg, az elfajzott példányokat. Az állomány érdekében, természetesen, hogy javítsák, vagy legalábbis megtartsák a minőségét. Kérem tisztelettel, ezt cselekszi a vadász is, csak sokkal nehezebb körülmények között. Nagyon nagy körültekintéssel, szakmai tudással és felelősséggel selejtezi a vadállományt, kiemeli az oda nem való egyedeket. Ezzel a tevékenységével pedig a természetet szolgálja, nem egy esetben az elkorcsosulástól védi meg a vadállományt.”

(Kelemen Gábor: Természetvédelem — puskával?)

„Amikor tehát felfokozott büntudattal döbbenünk rá, hogy modern életünk miféle — olykor talán máris kiigazíthatatlan — károkat idézett elő természeti környezetünkben, s mely vétkeket követtünk el épített világunk alakításakor, (...) akkor fel kell tennünk a kérdést, lesz-e elég időnk, bátorságunk és energiánk ápoló szándékú áttekintésére annak a (...) problémának is, hogy alapvetően ambicionáló közállapotaink közegében is léteznek alig érzékelhető térrerősségű »terepszakaszok«, amelyek határain belül nemes törekvések ütköznek ósdi panelekből épült falakba, dicséretesen közhasznú eredmények maradnak visszhangtalanok az óvakodó felkészületlenség vákuumában, s ennek okán ígéretes tehetségek válnak, méltatlannul, megsebzett személyiséggé.”

(Kassai-Végh Miklós: Másfajta környezetvédelem)

A TIT Nógrád megyei Szervezetének salgótarjáni székházában január 22-én került sor a hagyományosan megrendezendő MADÁCH ÜNNEPSÉGRE, melynek keretében Devcsics Miklós, a Nógrád megyei Tanács elnöke átadta az 1982. évi Madách-díjakat, illetve a Megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya és szerkesztőségünk által meghirdetett Madách-pályázat díjait. Az ünnepi esten fellépett Juhász Jácint színművész.

A Nógrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának döntése alapján a Madách-díjat Gotyár Gyula, a megyei napilap főszerkesztője, M. Szabó Gyula, a napilap rovatvezetője, Rozgonyi István zenetanár vette át.

A Madách-pályázat „szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány” kategóriájában I. díjban részesült Kelemen Gábor és Praznovszky Mihály, II. díjban Onagy Zoltán, III. díjban Nyilasy Balázs. A versek, szépprózai művek kategóriájában I. és II. díj átadását a bíráló bizottság nem javasolta, III. díjban részesült az Irodalmi dandy jeligéjű pályamunka.

A kitüntetetteknek és díjazottaknak ezúton is kívánunk további munkájukhoz alkotó erőt és jó egészséget.

★

Örömmel tudatjuk lapunk olvasóival, hogy megjelent a Palócföld Könyvek újabb darabja, KELEMEN GÁBOR BAKSZEKÉR című riportkötete, mely máris kapható a könyvesboltokban. Kelemen Gábor könyvéhez Bajor Nagy Ernő írt előszót, illusztrálta Lóránt János Munkácsy-díjas képzőművész. November 29-én, az Alsótoldon megrendezett Művelődési napok folyamán a szerzőnek máris alkalma nyílt találkozni és gondolatot cserélni olvasóival.

★

Földi Péter Salgótarjában (Somoskőújfalun) élő festőművészt mutatta be november 26-án a Tv Galéria. A beszélgetést D. Fehér Zsuzsa művészettörténész vezette.

★

Laczkó Pál november 22-én, a pásztói Mikszáth Kálmán Gimnázium és Postaforgalmi Szakközépiskola meghívására rendkívüli irodalomóra keretében, december 17-én az Állami Biztosító salgótarjáni városi fiókjának dolgozóival Palócföld-ankét keretében találkozott a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent Szalmakomiszar című könyve iránt érdeklődő olvasókkal. Január 5-én a Magyar Rádió sugározta Dobog Bélának a szerzővel készített interjút.

★

Ugyancsak január 5-én, a Magyar Rádió Társalgó című műsorában hangzott el Bodonyi Anikó, a megyei tanács vb művelődésügyi osztálya munkatársának nyilatkozata a vidéki könyvkiadás lehetőségeiről, közelebbről a Palócföld Könyvek eddig megjelent kötetéről.

★

Folyó év első felében várható a Palócföld Könyvek újabb kötetének, M. SZABÓ GYULA BORDÁSFALAK című riportkönyvének megjelenése. A kötetet Czinke Ferenc Munkácsy-díjas, érdemes művész illusztrációi gazdagítják.

★

Értesítjük a Madách-pályázatra beérkezett pályamunkák szerzőit, hogy szakmai véleményünkről illetve közlési szándékunkról írásban tájékoztatjuk az érdekelteket.

1982|1

TARTALOM

3 Kassai-Végh Miklós: Másfajta környezetvédelem

4 Molnár Pál: „Favágók”

6 Zilahy Tamás: Vádol a környezet

10 Kelemen Gábor: Természetvédelem — puskával?!

13 Pardi Anna: költészet, lélek, alapismeretek, emberi együttérzés, őszinteség, napi teendő, stílus, technikai fejlődés, a szervezés képessége, égés és kiégés

14 Bódi Tóth Elemér: Kufárkodó éj, Fény volt, Gyülekezettek

15 Domokos József: A szoba

18 Bába Mihály: Szavak csontvázai, Meditáció

19 Dorkovics Ágnes: Obelisk: Évák könyve, Úrszonett, forgása csillagomnak

19 Petőcz András: valami, valami után; Töredékek, Micimackóval is megesett

20 Farkas László: Gerelyes Endréről

21 Szabó Károly: Szerep és sors — Ferenczy Teréz élete és költészete

22 Vonsik Ilona: Nógrád megyei munkásmegmozdulások a XX. század első évtizedében

26 A munkás — újabb művekben (Pósa Zoltán)

27 Isten tenyerén ülünk (Körmendy Zsuzsanna)

27 Családi Krónika (Molnár Imre)

28 Molnár László: A munka szerepe a nők életútjában (G. Kiss Magdolna)

30 Folyamatos jelen (Horpácsi Sándor)

★

A borítókön és belső oldalakon Barczy Pál munkái (Fotó: Buda László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás Igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

82.24572 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat, St., 1200 db
Fv.: Kelemen Gábor íg.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Másfajta környezetvédelem

Egy érem két oldala

Egyfelől itt a Város, amely betonkockák szürke erődtérkép-rendszerével fedi el a domboldalakat zöldjével, a kíváncsnál többszörös sűrűséggel sorakoztatja egymáshoz az új lakónegyed épülettömbjeit, itt a keleti széllel a völgyre terpeszkedő füstköpeny, a patak érmelyítő szagú, meghatározhatatlan színű és állagú folyadéka, a városalakók mikroklíma okozta testi és lelki bántalmái.

Másfelől itt a Város, amelyet örömmel vallunk magunkénak, s amely a határokon túl is ismerten esztétikus városköz-pontot terveztetett és emel, korszerűsíti, a környezetszennyezés kizárására kötelezi a hajdan jobb híján a település szívében fészket rakott üzemeket, egyre szigorúbb rendszabályokkal törekszik megteremteni a természeti környezet és épített világ harmóniáját, visszaállítani a megbomlott egyensúlyt, mind több lehetőséget biztosítani polgárai fizikai és szellemi kondíciójának megőrzésére.

A Város kezd felnőttkorba érni, nyugább természetére szabott öltönye csaknem kész már, de ma még jobbára azzal foglalatosskodik, hogy „belakja”, szokja új öltözékét. Legnehezebb, s egyben legszebb idejét éli.

Kötések és oldások

Statisztikai táblázatokat lapozgatva, számokat egybevetve mutatkozik meg látványosan az az ütem, ahogyan a megye az utóbbi harminc év során értelmiségét gyarapította. Társadalmi, gazdasági, kulturális, s egyéb szükség diktálta, körültekintően átgondolt határozat tervszerű végrehajtása segítette, hogy napjainkra ennyi mérnök és közgazdász, pedagógus és népművelő, orvos és jogász éljen és tevékenykedjen Nógrádban. Ki mérhetné fel, milyen hányaduk született itt, s mennyi „származott ide” felkérésre, vagy éppen önszántából? Más megyék közállapotait tekintve, többségüknek nemigen lehetett és lehet panaszra oka; eleve sem méltatlan munka- és életkörülményeik javulóban, politikai, erkölcsi, anyagi megbecsültségük növekvőben, ambícióik korántsem vidéki „lombiklétre” kárhoztatottak.

Miért hát mégis, hogy az e tájon, láthatóan (vagy látszólag?) e negyedmillió jóvoltából és érdekében felnőtt szelleművé gyarapodottaknak hosszú sora fogja egyik napról a másikra sátorfáját, hogy akár megbecsült pozíciójából is kilépjen, s a mi áramkörünkben nemesen feltöltődve, intellektusának közérdelemű és közérdekű „kiszüléseit” már az országnak egy más szögletében kamatoztatnak. S, mert hangsúlyozottan éppen nem azokról esik szó, akik kényszerpályán egzisztáltak, vagy akik esetében méltánytalanság, sérelem volt az elmozdulás hajtóereje, mi okozza, hogy többségük egyszersmind úgy fordít hátat, hogy nem veszi észre, figyelembe az egykor ápoló, s a távolban is megtartani szándékozó készséggel felé nyújtott jobbot.

Értékek sorsa

Kassák írja egyhelyütt: „Vannak jelenségek az életben, amelyek csak léteznek, de nem élnek, nem rosszak és nem jók, nincs hatástkeltő erejük, s így fölösleges, sőt lehetetlen a kritika igenlő, vagy tagadó állásfoglalásával közeledni hozzájuk”.

Figyelmeztető és fegyelemre készítendő gondolat. Mert hát a teremtő ember mi másért feszülne neki — akár önmagára hagyatkozva, akár társakkal szövetkezve — az alkotómunkának,

mint hogy a produktum, amit létrehoz, megmértessék mások által. Létt legyen az rangos érték, vagy mércén aluli termék. S, mert abban némiképpen önmagát látja megvalósulni, nem megbocsáthatatlan bűn, ha adott határok között elfogult minőségének megítélésakor.

Éppen ezért kifejezetten fontos, hogy a jelenségek, művek megmérésére hivatott mérlegek, mércék mindig korszerűek, pontosak legyenek, skálájukat ne rajzolhassa át senki akármiféle lokális szempontra, érdekre hivatkozva. Nemegyszer találjuk ugyanis szembe magunkat a veszéllyel, hogy az életünk bármely területén kifejtett tevékenység eredményét már pusztán léte okán értéknek tituláljuk, hol felkészületlenségtől, szűklátókörűségtől félrevezetve, hol éppen nagyon is megfontoltan ámitva magunkat, egymást a „körülményekhez, lehetőségekhez, korábbiakhoz képest legjobb” hamis elve alapján.

Aminek következtében végső fokon elmosódik a határ az értéktéremtők és látszattervénykedők, szerény tehetségek és szerény dilettánsok, közfigyelemre érdemes opusok és érdektelen kisszerűségek között.

Természetesen kinek-kinek saját kvalitásán, önismeretén is múlik, kinek a véleményét kéri ki, kiére hagyatkozik, kiét tekintí mértékadónak, kiéből olvassa ki a józanul igazító szándékot. Csak hát ez nem pusztán személyek, személyes kapcsolatok kérdése, mivel a félrevezető ámitásba, a meggyőződéses túlértékelésbe bekapcsolód(hat)nak hol nem eléggé hozzáértő, hol nagyvonalúan felelőtlen, hol megnyerhető, hol fáradékonyan felszínes „hivatottak” is, melyek az értékközpontú szelekció, a helyreigazító istápolás, a felkarolás helyett tévképzeteket erősítenek. S így összekeverednek a támogatás elvei, közérdelemű opusok maradnak megvalósulatlanok, míg pódium állítatják a sekélyesség alá, tehetségek munkája marad visszhangtalan, miközben féltehetségek ragadtatják tapsra a hozzájuk hasonlókat.

Hogyan zárható ki végül is szellemi környezetünkől a szennyeződés veszélyének mindeme lehetősége?

Sok-sok, hamvába holt próbálkozás után, ha még halvány kontúrokkal is, egyre határozottabban alakulnak ki és munkálkodnak olyan közösségek, melyeket nem konkrét helyszíni és időbeli határok közé kényszerítő voluntarizmus ragasztója tart meg időlegesen a szellemi élet „légyfogóján”, nem a jelenlét gesztusa, a hivalkodó ismeretfitogtatás és elvtelen felértékelés kisszerű indítékai vezetnek. Igényük emelkedettebb. Törekvés arra, hogy a kölcsönös felelősség alapján meghaladják időlegesen adott minőségüket. Egy ördögi kört futva be, mely szerint mindegyikük azért ad bizonyosságot dokumentáltan nemes ténykedéséről, mert ezáltal kényszeríteni véli társait hasonlóan elmélyült munkálkodásra — félve attól, hogy esetleges restségét látván környezete is felmentést talál az elsekélyesedéshez, s ez őt magát is semmittevésre hajlamosítja. Szükséges-e hangsúlyozni, miféle jelentősége van az ilyesféle kollektívák létének, amikor lecsúszott egzisztenciák, sértett „zsenik” gyülekeznek fehérasztalok mellett, s szeszámorban méltóságteljesen „társaságnak” titulálva magukat, „felfedeznek”, „kineveznek”, osztogatnak címeket, rangokat.

Másfajta környezetvédelem

„Lehet, hogy egy közösség biztonságát, fejlődésének egy adott szakaszában, bizonyos dolgok kimondása, nyílt és nyilvános megvitatását még veszélyeztetné, de sokkal inkább veszélyeztetí e biztonságot — nem rövid, hanem hosszú távon — az, ha egy közösség tagjai elefelejtene nyíltan, okosan, felelősséggel be-

szélni". — figyelmeztet Hankiss Ágnes egyik dolgozatában. Nos akárha helyi sajtóviták is igazolhatják ezt: nyílt, okos, felelős eszmecseréknek nem vagyunk szűkében. Távolról sem vigasztaló azonban, ha arra gondolunk, milyen százalékarányban valószínűleg meg azok a tervek, elképzelések, amelyek e viták során közszemlére kerülnek, s milyen arányuk nem jut el a megvalósulásáig, holott bizonyítottan érdemleges eredményt sejtetnek, közösségteremtő-értékképző szándékuk elvitathatatlan, értékteremtésre ígéretesek fejlesztő átkarolását szándékolják.

Amikor tehát felfokozott büntudattal döbbenünk rá, hogy modern életünk miféle — olykor talán máris kiigazíthatatlan — károkat idézett elő természeti környezetünkben, s mely vétkeket követtünk el épített világunk alakításakor, s ígéretes erőfeszítéseket teszünk a megsebzett bolygó fekélyeinek még lehetséges gyógyítására; akkor fel kell tennünk a kérdést, lesz-e elég időnk, bátorságunk és energiánk ápoló szándékú áttekintésére annak az előbbbitől távolról sem idegen problémának is, hogy alapvetően ambicionáló közállapotaink közegében is léteznek alig érzékelhető térerősségű „terepszakaszok”, amelyek határain belül nemes törekvések ütköznek ósdi panelekből épített falakba, dicséretesen közhasznú eredmények maradnak visszhangtalanok az óvakodó felkészületlenség vákuumában, s ennek okán ígéretes tehetségek válnak, méltatlanul, „megsebzett személyiséggé”.

Kassai-Végh Miklós

„Favágók”

„A lakosság megfelelő szemléletének és magatartásának kialakítása érdekében tudományosan megalapozott, reális tájékoztatást kell adni környezetünk állapotáról... Mindezekhez jelentős segítséget adhatnak a tömegkommunikációs eszközök”.

Kivágtak egy sor nyárfát a városszéli útról. Egy reggel megjelentek a munkások fejszékkel, fűrészekkel, és döntögetni kezdték a növényóriásokat. Nem diktáltak gyors iramot, több mint egy héten keresztül foglalatzkodtak a sudár törzsekkel. De napról napra ritkult a fásor, lett mind kopárabb, csupaszabb, hitványabb, ridegebb, lélektelenebb a vidék.

— Ugyan vajon kinek kellenek azok a fák? — kérdezték, akik úgy tudják, hogy mindig a kulisszák mögött történnek az igazi (fa) döntések. — Biztos valamelyik fejcs villájához hiányoztak a gerendák. Valakik jó pénzt vághatnak érte zsebre — találgattak.

— Mindent tönkretesznek, ami jó, ami szép — legyintettek azok, akiknek másféle a véleményük az egészről. — Ezt csinálták a szép, régi házakkal is. A Nemzeti Színházzal is. A régi jó dalárdákkal is. A sportegyesületekkel is. A magyar nyelvvel is. A népi hagyományokkal is. Az öreg istennel is...

— Egy tökfej kitalálta, hogy vágják ki — sisteregtek, akiknek már meggyűlt a bajuk egypárszor a Hivatallal. — Mert így akarja megmutatni, hogy ő is a világban van. Most aztán híreszteli, hogy csinált valamit. Egy darabig ezzel elégedett, aztán megint kitalál valami állatságot.

— Biztos meg tudják ezt is magyarázni — mondták savanyú képpel, akiknek az élet már adott egy-két pofont.

A magyarázat — az események után! — egy hírlapi glossza formájában került a lakótelepiek elé.

Mint az illetékesek mondják — hivatkozott a zsrnaliszta —, egy ilyen fa „garanciális ideje” másfél évtized, s ha túléli e kort, egy-egy erősebb szélroham ki-döntheti. Az út mellett álló fát az útra is. Ezt megelőzendő: a fát ki kell vágni. Megtörtént. Néhány fa — mint mondják — belül tényleg korhadt volt: jól döntöttek tehát, akik a kidöntés mellett döntöttek. Happy end? Van. Az illetékes testület az illetékes szervet arra kötelezte, hogy a kivágottak helyére a korábbinál háromszor több fát — a kidöntötteknél hosszabb „szavatossági idejűeket” — ültessen.

Három nap múlván este fél kilenckor a zsrnaliszta telefonhívást kapott.

— Ki nyilatkozta neked azt a blödséget?... A tanácsnak ahhoz semmi köze. A KPM fái voltak. Nem a korhadás miatt vágták ki, hanem „forgalombiztonsági okokból”. Valaki kiagyalta, hogy a csatlakozó útról akadályozza a kilátást — hóbörgött egy kolléga.

— Mindenki láthatta, hogy a fák korhadtak voltak — magyarázta másnap a KPM illetékes. — A forgalombiztonság csak másodrangú érv volt. Egyébként örültünk a cikknek, mert nagy volt az értetlenség. A tanácstól is kaptunk egy levelet, hogy ő ezt azonnali hatállyal megtiltja! Hát mondtuk, hogy ezt nem tilthajta meg, mert nem az ő fái, hanem a mi fáink! Megmagyaráztuk nekik, hogy mi a helyzet, és megígértük — úgy, ahogy

az újság megírta —, hogy háromszor anynyi fát ültetünk. Persze, a forgalombiztonság figyelembevételével...

— És mi lett a fákkal?

— A c.-i tsz vette meg, ők használják majd fel valamire.

— Nem gondolja, hogy erről jó lett volna előre adni valamilyen tájékoztatást? Mielőtt kivonulnak a tett helyszínére?

— Dehogynem. Én magam is gondolkoztam rajta, hogy tollat kellene fogynom. De jött a cikk.

Minden csoda három napig tart: a városszéliek kezdték megszokni a sivárabbá vált útszegélyt. Egyre ritkábban hangzott el az esetről epés megjegyzés:

— Nem tudom, minek kellett kivágni azokat a fákat, ha még mindig ott hevernek... Csak azt az egy vastag tönköt lopta el valaki, amit én akartam hazavinni virágtartónak...

„A kedvezőtlen változások elsősorban az emberi tevékenységek következtében állhatnak elő, ezért alapvetően fontos, hogy kialakuljon az állampolgároknak a környezetért felelős magatartás”.

— Mond meg neki, hogy a politikával foglalkozzon, ne a termeléssel!

Ezt üzenté egy szabószövetkezet korántsem kezdő elnökszónya a keze alá tartozó pártpropagandistának. Marxista egyetemen pallérozott egyénről lévén szó, csakis nyelvbtlás történhetett — vetődik föl az emberben; azaz valami miatt az elnök főjébe szökött a vér, s elvesztette ellenőrzését saját szavai felett.

A propagandista — annak rendje és módja szerint — a szocialista munkaerkölcsről oktatta a hozzá beosztott dolgo-

zókat. Előadás közben megemlítette, hogy a dolgozók jobb szívvel vállalják a nehéz kampányfeladatokat, ha alaposan ismerik egységük gazdasági bajait. Erre a tételre tért vissza később — a hozzászólók között — egy varrónő, mondván: a főnökök nem elég, hogy egyáltalában nem ismertetik velük a szövetkezeti gondokat, de még meg sem köszönik az ütpuffra zajló túlórázást. Pedig sokszor azoknak köszönhető, hogy idejekorán kiszállíthatják az árukat.

Több éve bevett gyakorlata szerint a propagandista ezt a megjegyzést is beleírta a foglalkozás értékelésébe. E dokumentumot aztán — a szokott módon — a városi pártbizottsághoz továbbította.

Írását el is olvasták. Ennek következményeként egy napon beinvitálták az elnökszöveget, és elégették az ominózus papírt: mit szól hozzá...?

Ekkor tódult lila köd a főnöknő szeme elé. Hirtelenjében fogalma sem volt róla, mit mutatnak neki, csak a piros vonallal aláhúzott szavakat betűzte, majd villámgyorsan: az aláírást. A propagandistáét.

Néhány mély lélegzetvétel után az elnökszöveget időt kért az eset kivizsgálásához. Megkapta.

Másnap hozzálátott a vizsgálathoz. Mármint annak kiderítéséhez, hogy kitől származik a „túl őszinte” fölszólalás, és miképpen kerülhetett ki az értékelés az ő „cenzúrázása” nélkül a szövetkezetből. Nem kis csodálkozására megtudta, hogy az effajta jelentések már évek óta áramlanak a kérdéses helyre, csak idáig nem támadt belőlük bonyodalom.

Intézkedett.

Üzenetet küldött a propagandistának. Kettőt is. Elsőként a bevezetőben citált sületlenséget. Másodikként: válaszolt az elküldött értékelésben levő másik kifogásra. „Az aranykoszorús Béke Szocialista Brigád tagjai azért nem voltak jelen a politikai oktatáson, mert szakmai tanfolyamon vettek részt”. Ez az indok újabb baklövés volt, ugyanis politikai képzésre olyan varrónőket válogattak ki — gondosan! —, akiket semmilyen egyéb fejtágítón nem okitanak.

Később az elnökszövegnek eszébe jutott egy más jellegű teendő is. Két érintett művezetőt magához rendelt és rájuk ripakodott:

— Ti meg mért nem köszönitek meg a túlórát!

Ezzel az ügy elintéztetett. Gondolnánk... Azonban pár nap múlva új fejlemények következtek. A főkönyvelő az irodájában véletlenül elejtett egy megjegyzést az egyik beosztottja előtt:

— Irénke lejáratta a szövetkezetet!

Egy órán belül már Irénkénél — a propagandistánál — volt a hír. Ő nem ötlöthetett, beszaladt a főkönyvelőhöz.

— Tóni! Én nem járattam le a szövetkezetet!

„Tóni” meglepődött, vállát húzogatta, feje búbját vakargatta, végül kinyögte:

— ...Igen, igen... Mondtam én is Pannikának, hogy ezért nem adhatok fegyelmet, hiszen ez pártügy...

Az elkottyantásból azonnal értett a propagandista:

— Igen! Szóval fegyelmet akartatok adni!... Hát jegyezd meg, hogy, ha valamilyen ürüggyel fegyelmet mertek a nyakamba sózni, még aznap elmegyek K. elvtárhoz és kitalálok neki!

A megfelelő csatornákon ez az információ is a megfelelő helyre áramlott. Már másnap lépett az elnökszöveg.

— Hallom, Irénke, hogy K. elvtárhoz akarsz menni... Hát vedd tudomásul, hogy én ott mindennapos vagyok!

„Az embert azért is a környezetvédelmi tevékenység középpontjába kell állítani, mert ismereteinek színvonala, szemlélete és magatartása meghatározó erőt jelent. Érvényes ez a munkahelyen, a lakóhelyen és a szabad idő eltöltése során egyaránt”.

— Nem irigylem a pénzt attól, aki megérdemli. De, hogy pont egy ilyen kutyaütőre írást írták rá a célprémiumot!...

A művezető megcsóválja a fejét és pök egy hegyeset.

— Hogyhogy ráírást írták a célprémiumot?

A szökés, kopaszodó fiatalember rimutogat egy jókora, alumíniumból hengerelt, sajtol, hegesztett tartályra.

— Ilyet kellett összerakniuk tűzoltómunkában, mert előbbre hozták a szállítási határidőt. A főnökség kiírt rá tízezer forint célprémiumot a tiztagú brigádnak. Ráhajtottak, két délután nem mentek haza. Kész lett a tartály, idejében elvittek. Akkor jött a kérdés: hogyan dobják szét a prémiumot, ki mennyit kapjon belőle. Hogy miként döntöttek, ezt azóta is csak ők tudják. Mert a pénzt teljes egészében Jóska bácsi vette fel. Az ő nevére írást írták rá, mintha ő érdemelte volna meg egyedül mindent. Ez a pénz is beszámít majd a nyugdíjába. Pár hónapja van hátra az öregnek addig.

— Ez nagyon szép dolog! Mindenki egyért, egy mindenkiért. Itt az egész brigád csalt egyetlen tagjéért.

A művezető cseppet sincs elragadtatva az okoskodástól.

— Igen. De kinek jó az, magán Jóska bácsin és a hasonszörűeken kívül, ha egy egész életében lusta ember magas nyugdíjat kap? Ha több tízezer ilyen eset összejön, akkor aztán törhetjük a fejünket a munka szerinti elosztáson, meg a vásárlóerő és az árukinálat egyensúlyán...

Legyint, megy a dolga után. Öneki most azon kell törni a fejét. Pap gondja a mise, kántoré a létánia.

„A környezet számára kedvezőtlen módon végzett cselekvés a hulladék kibocsátásából, az anyag- és eszközhasználatból eredő problémák nélkül is okozhat kárt. Ezért, elsősorban a gazdasági folyamatokban már a tervezés során körültekintően kell vizsgálni az egyes cselekvések kedvezőtlen mellékhatásait is, azok lehetséges csökkentése érdekében.”

— Természetes, hogy ők vendégelnek meg bennünket és nem fordítva. Elvégre nekik volt hárommillió nyereségük, nem min nekünk!

De azt elfelejtette mondani a kollégám, hogy a „nyereséges” tsz húszmillió támogatást kapott az ország közös kasszájából. Jőmagam ezt csak a megvendégelés közepette tudom meg, egy ágazatvezetőtől. Fél füllel órá, fél füllel a tősztra figyelek.

— ...mert egy elnöknek csak akkor lehet szava a felsőbb testületek előtt — szónokolja az elnök —, ha gazdaságilag is letesz valamit az asztalra!...

Ijesztően erős házi pálinkával öntik tele a poharakat. Fenéig kell inni, és aztán újient tele a csupor. A szilvapárlat hatására is, egyre jobban birizgál belülről a kíváncsiság. Kiváltképp, miután az elnök kérdésekre biztatja a társaságot. Az első két formális érdeklődést és a rájuk adott terjedős választ még győzőm türelemmel, de harmadiknak már én „emelkedek szólásra”.

— Azt szeretném megkérdezni az elnök elvtárstól, rendbenvalónak tartja-e, hogy a tsz húszmillió forintot vesz el a költségvetésből, és így a hárommillió nyereség ellenére tizenhétmillió mínuszban van...

Jobbfelelen ülő idős kollégám megfogja a kezem. Az elnök már válasza akar „emelkedni”, de látja, hogy folytatam, és irigylésre méltó önfegyelmellemmel visszafogja magát.

— Nem gondolja-e, hogy ilyen magas rangban az ország dolgait is a szíven kell viselnie az embernek, nemcsak egy tsz-ét?

Lezöttyenek, s már kétfelől is magyarázzák, hogy „nem kellett volna — „vendégségben!”, meg hogy a tsz-nek szüksége van támogatásra, hiszen hátrányos helyzetű...

— Egy kis csendet — áll föl az elnök —, amíg válaszolok erre a nagyon fontos kérdésre!

Lélegzetet vesz, rám néz, atyai mosolyog:

— Amikor én ezt a tsz-t átvettem, akkor megmondták nekem, hogy ez a tsz úgy él meg, ahogy tud. Én ehhez így is álltam hozzá. Nem tagadom, hogy amikor a támogatásokat módosították, akkor én azt a megyében elsőnek tudtam meg a bank után. És így elsőnek is léphettem az ügyben. De az vesse rám az első követ, aki...

És elmondja még, hogy ha valamit támogatnak, akkor arra nyilván szükség van, még ráfizetéssel is. És ha valaki az ilyen lehetőséget kihasználja, az a nagyobb közösségnek is jót tesz.

Érvelése egy hónap múlva, rangos gazdasági szakemberek összejövetelén jutott eszembe. Az egyik legnagyobb megyei vállalat vezérigazgatója medítál így:

— Olyan környezetben, ahol minden vállalat, szövetkezet a támogatásokat keresi, és él is a lehetőségekkel, megengedheti-e magának egy, hogy ne ezt tegye? Nem. Saját dolgozói érdekében nem vállalhat ilyen hátrányt!

„A környezet védelme, illetőleg a jövőendő nemzedékek életlehetőségeinek biztosítása érdekében arra kell törekedni, hogy a hulladékok mennyisége folyamatosan csökkenjen”.

— Azok után, hogy én itt mennyit alkottam, és mégis így elbántak velem, nem vagyok hajlandó többet a megyének segíteni.

A volt igazgató már elmúlt hatvanéves. De jóval a korhatár előtt nyugdíjba küldték. „Égre követ ne dobj, mert fejedre fordul” — ezt a régi bölcsességet látszik igazolni a sorsa.

— Abban az évben nagyon feszített tempóval dolgoztunk. Jóval a kapacitásunkon felül voltunk szerződve. El kellett vállalnunk mindent, nem volt más választás. Egy-egy nagyobb munkát mindig külön-külön illetékes kért számon rajtunk. Ezt így osztották be egymás közt, hogy ne kelljen elfogadniuk a másik teendőre való hivatkozásunkat, régi, ismert trükk ez. Idegileg mindnyájan ki voltunk már merülve. Ekkor kaptam megint egy sürgétést, magas helyről. Utólag látom, hogy nem kellett volna, de abban az állapotban nem tudtam higgadtan gondolkodni. Írásban megbíráltam az illetékest. Attól a perctől kezdve egyértelmű volt a sorsom.

— Egy igazgatót nem lehet olyan könnyen elmozdítani!

— Abban az időben „a munkában megfáradt régi vezetőket” számukra megnyugtató feltételek mellett nyugállományba lehetett helyezni.

— Csak ez az egy lehetőség volt?

— Nem. Felkínálták, hogy maradjak ugyanott tanácsadó. Természetesen nem vállaltam. Így nyugdíjba küldtek, és — ez is bevált módszer — kitüntettek.

— A vállalatnál nem ez az utolsó emlékél magáról...

— Igen. Mert az én nyugdíjazásom nem a legjobban sikerült. Már abban az évben 30 milliós veszteséggel zártak. Megpróbálták rám kenni a dolgot: hűtlen kezelés miatt akciót indítottak ellenem. Csodálkoztak az ismerősök, mert olyanul vádoltak, amire egy igazgatónak egyszerűen nincs lehetősége. Ennek ellenére az első eljárás végén megbüntettek. Képzelteti: egy évvel azután, hogy kitüntetés kaptam. Persze a felsőbb, az országos fórum „feloldozott”. De a feleségemnek szaporodtak az ősz hajszálai azokban a hónapokban.

— Él ennél jobb emlék is. Az egyik volt osztályvezetője szerint a vállalat önnek köszönheti, hogy exportőr lett.

— Ez még 1968-cal, a reformmal kezdődött. Akkoriban „nyitottunk”, és kerestük a kapcsolatokat külföldön. Ez is rengeteg veszteséggel járt, főleg, amíg elfogadtattuk a gondolatot idehaza... Szép sors az úttörő emberek sorsa, de nem könnyű. Bár előbb-utóbb elfogadják az új utat, ő maga legtöbbször belebukik az úttörésébe.

„A környezettel kapcsolatos alapismerteket a különböző iskolai tantárgyakba beépítve és a megfelelő szinten kell ok-

tatni. Az oktatók példamutatásával kell elérni, hogy a természetbarát és környezetvédelmi nevelés hatásosabb legyen”.

— Jöjjön csak! — kiáltott be az iskolaigazgató a tanterembe, és rögtön utána be is csapta az ajtót.

A tanítónő balsejtelmekkel állt föl az asztaltól: ha óráról hívják ki, ráadásul ilyen dühödten, akkor nem éppen az Apáczai-díjat tűzik a mellére...

— Hogy mer maga a KISZ-szel ujjat húzni! — ripakodott rá az igazgató. — Hogy meri maga rontani a kapcsolatunkat a KISZ-szel! És a tanáccsal!

Egy nap vaskos paksamétát talált asztalán a tanítónő. Átfutotta a kézzel rótt kezdő sorokat, s megállapította, a falusi KISZ-szervezet éves akcióprogramját tartja a kezében. Mit keresett az ő asztalán?

— Jutka, a községi KISZ-titkár üzeni, hogy gépeld le — világosította föl a tornatanár.

— Micsoda? Hát mi vagyok én? Gépíró?

Korábban már gépelt néhányszor szívecségből az igazgatónak. Alkalmassá ennek híre gyűrűzött el az ifjúsági vezetőhöz. Ám az ifjú falusi politikus és a pedagógusnő nem nyerték el egymás rokonszenvét — köszönőviszonyban sem voltak —, ennél fogva felfortyanást váltott ki a közvetített, majdhogynem parancsnak teendő kérés. A szöveg természetesen gépetlen maradt.

Így a KISZ-titkár elkésett az akcióprogram leadásával. Hogy mossza kezeit, a falusi tanácselnökhöz rohant panasza. A testületi vezető pedig átrendelte magához — a szomszédos iskolából — az igazgatót. Ekként került az ostor végére a tanítónő.

Csakhogy nem hagyta magát, s ez — főként a szokatlan lévén — váratlanul érte az igazgatót. Indulata elcsihadván csak figyelmeztette beosztottját:

— Lesz még ennek folytatása...

Lett is, de csak a kulisszák mögött. A tanítónő átvette az ellene alkalmazott harcmódot. Régi ismerősehez: egy KISZ-KB-taghoz fordult segítségért. Az a járási KISZ-titkárnak szólt. S eme újabb ostor végére a falusi KISZ-titkár került. Hamar lecsillapodtak az indulatok. Utóbb — fölismervén talán, hogy méltó ellenfelek? — még rokonszeny-kapcsolat is kialakult a KISZ-titkár és a tanítónő között.

Csak egy túske maradt a pedagógusban.

— Dezső, az igazgató, ordított velem, mint egy sakál. Szinte megalázott. Értekezleteken ő öblögeti a száját azzal, hogy a gyerekeket nem szabad megaláznia. Hát minket, a pedagógusokat lehet?

Az idézetek az Országos környezetvédelmi koncepció- és követelményrendszer című dokumentumból származnak. Kiadta az Országos Környezet és Természetvédelmi Hivatal, 1980-ban.

Molnár Pál

Vádol a környezet

Egyik mezőgazdasági nagyüzemünk technészeti telepéről a trágyalé éveken át a közeli temető szanatóriumaira folyt. Az elhunytak hozzátartozói — különösen halottak napja idején — erőteljesen tiltakoztak az illetékeseknél, mindhiába. Azután mintegy salomoni ítéletként, új temetkezési helyet jelöltek ki. A „biztos, ami biztos” elv alapján a szomszédos partak túlsó partján. Ha ugyanis már oda is eljutna a bűzös lé, az kész csoda volna. Az élők, a jövőbeni halottak nevében, meghátráltak a környezetet szennyezők elől. S bár mindez évekkel ezelőtt történt, és férfiasan bevallom, azóta fogalmam sincs arról, módosult-e a helyzet, mégis feltételezem, hogy nem, mivel a régi temető továbbra is az istállóknál alacsonyabban helyezkedik el és az állatok bizonyos életfunkcióik tekintetében továbbra is változatlanok, így tehát a helyzet is az.

Ez a kis eset mintegy jelképe is lehetne környezetvédelmünknek, annak a hol felelőtlen felfogásnak, hol gyámoltalanságnak, ami ebbéli igyekezetét jelzi a jó szándékú rosszal szemben. Azt, hogy hajlamosak vagyunk még mindig a környezet bemozsorolását valami olyan szükségzerű rossznak tekinteni, ami együtt jár a termeléssel, a gazdálkodással, mindennapi életünkkel, tehát megváltoztathatatlan. Vagy legalábbis igen drágán.

Itt érdemes elidőzni egy pillanatra. A környezetvédelem egyelőre — nálunk legalábbis — egyet jelent az utólagos beavatkozással. Akkor kerülnek szűrőberendezések a gyárkéményekre, amikor már légutaink teljesen eldugultak, akkor kezdik szűrni a szennyvizet, amikor nem hal, de már jóformán víz sincs a szennyben, és a termőföld védelmének érdekében mezőgazdasági üzemek többsége akkor kezdené a meliorációt, amikor éppen kiürült a kincstár.

A megyei környezetvédelmi titkárt valaki — feltehetően előre megfontolt szándékkal — olyan hivatali helyiségbe dugta, hogy tenyérni zöldet sem lát, és az égből is csak akkor pillanthat meg egy darabkát, ha kidugja a fejét az ablakon. Mint I. mondja, ez az állapot különösen kapóra jön, amikor dühödten kell hadakozni valakikkel a környezetvédelem érdekében.

★

Hadakozni azonban kétfelé kell. Azok ellen is, akik a lakótelepi szürke macskát is környezeti ártalomnak vélik, és azok ellen is, akik szerint mindegy, hogy az Ipolyban a halak a mezőgazdasági, vagy az ipari szennyezéstől döglenek. Egyesek azt szeretnék, ha a mezőgazdaságban nem használnának fel egy gramm műtrágyát vagy vegyszert sem, mások meg a gyengébb eredményeket annak tulajdonítják, hogy kevés az, amit felhasználnak a nagyüzemekben.

Hogy mi a sok és mi a kevés, az mindig attól függ, ki részesül belőle. A nőgrádi méhészek szerint túrhetetlen, amit a nagyüzemek művelnek az utóbbi esztendőekben a méheikkel. Néhány adat az Állami Biztosítótól, hogy mennyi kártérítést fizettek a méhészeknek: 1978: 91 ezer forint; 1979: 188 ezer forint; 1980: 684 ezer forint.

Ez utóbbit 1982 méhcsalád pusztulásáért. Tavaly — már az első fél évben — 2415 méhcsalád vált a szántóföldi növényvédelem áldozatává, ami azt jelenti, hogy hat hónap alatt a mezőgazdasági üzemeknek a méhállomány 10 százalékát „sikerült eltenni láb alól”.

Dr. M. K. állatorvos szerint az elhullott méhekből és a velük együtt beküldött növénymintákból leggyakrabban a metilparathiont és az endosulfátot sikerült kimutatni. Az előbbi a Wofatox porozókerekben, az utóbbi Thiodán nevű vegyszerekben található. Mindkét szer a legjobb rovarirtók közé tartozik, s így a nagyüzemek számára nélkülözhetetlen, hiszen csaknem száz olyan rovarkártevő ellen hatásos, amelyek 10—12-féle kultúrnövényt képesek lennének teljes egészében elpusztítani.

Az emberben az is felmerült a nagy méhpusztulás láttán, hallatán, nem méhbetegségek okozzák-e a nagymérvű elhullást. De nem, mert az Országos Állategészségügyi Intézetben először minden esetben fertőző betegségre vizsgálják a beküldött méhet, s csak utána kerül sor a toxikológiai vizsgálatokra. Általában pozitív eredménnyel.

Dr. M. K. kesernyésen jegyzi meg, jelenleg két esettípus fordul elő mezőgazdasági nagyüzem és méhész kapcsolatában. Az egyik, mikor a nagyüzem nem is tud arról, hogy területén méhészek tartózkodnak, a másik, mikor a méhész nem tud arról, hogy a nagyüzemben permetezni fognak. Az „együttműködés” eredménye ismeretes... Hozzávetőlegesen egymillió méh pusztulása.

Az már csupán érdekes adalék, hogy például az sz-i termelészövetkezet mániákus méhpusztító, és ha lenne ebben a „műfajban” verseny, azt minden bizonynyal megnyerné. Így azonban csak vesztethet. A méhek szerepe a mezőgazdaságban — a virágos növények megtermékenyítésében — igen jelentős.

S azt is tudomásul kell vennünk, a vegyipar bármilyen csodálatos vegyszert előállíthat, soha nem lesz képes egyetlen méhet sem létrehozni. Így a megoldás a nagyüzemek, a vegyszereket felhasználók kezében van, mert az ésszerű és célszerű növényvédelemnek nem lehet feltétele semmiféle hasznos állat elpusztítása. Ez egyszerűen következmény, mégpedig a hanyagságé, a nemtörődömségé, a hozzá nem értésé, azaz magatartásunké.

★

A fél falu összeszaladt, amikor János bácsiért jött a mentőautó. Az öreget min-

denki szerette, jó szándékú, segítőkész ember volt és ráadásul nála jobban senki se értett a növényekhez, a kiskerthez.

Most meg itt hánykolódik jajgatva a hordágyon és a mentőkocsi félig nyitott ajtaján át látni, hogy az orvos vizet próbál beleerőltetni, aminek eredményeként időnként véres nyál buggyan ki az öreg szája szélén. Amikor a fehér autó elindul — rajta piros zászló — a sziréna vijjogása belehasít a békés falusi vásárnapba, kezdenek tanakodni a szomszédok, mi is történt valójában. Mert ugye az köztudott, hogy nem éltek jól az asszonnyal. Tán annak a keze is benne van...? Mert hogy mérgezés az biztos.

Az asszony keze azonban nem volt benne, annál is inkább, mert napszámban volt, innen vagy kétszáz kilométerre szüretelte a szőlőt, mit sem sejtve az ott-hon történekről.

Az ok a Gramoxone nevű vegyszer volt, amely ráadásul nem is tartozik a túlságosan mérgező hatásúak közé, feltéve, ha úgy használják, ahogy elő van írva. Mert ha nem, akkor a hatóanyag — a paraquatdiklorid — gyomoknak szánt hatását az emberen fejti ki, s ez távolról sem tartozik a kellemesebb érzések közé.

Mire az asszonyt értesítették, szerencsére már lényegesen jobb állapotban találta urát a kórházban, hála annak, hogy hamar megállapították, milyen szer okozta a mérgezést. Ha nem így történik — és ez hányszor előfordul —, a következők sokkal súlyosabbak lehettek volna.

Pedig az öreg jót akart: „Adjunk a gaznak!” jelszóval beleborított egy fél befőttesüvegnyi vegyszert a permetezőbe. A többi szinte magától jött. A föld végénél az első fordulónál a hirtelen feltámadt szél úgy vágta szemébe a permetlevet, hogy szinte hátratántorodott tőle. „Ne te, ne!” mondta, miközben kitörülte arcából a nedvességet, és folytatta a munkát. Akkor érezte, hogy rosszul van, amikor — vagy tíz perc múlva — kiürült a permetező tartálya. Valami marni kezdte a szemét, a keze fejét, orra folyni kezdett és görcsös köhögés vette elő.

„Legalább az asszony itt lenne!” — gondolta, és határozottan örült, amikor Rozi ángyi betaszította a kiskaput. „A rosseb ebbe a vegyszerbe!” — utalt a baj eredetére, Rozi tágra nyílt szemét látva. „Pihenjen le” — mondta amaz, s vezette be a férfit a szobába.

A mentőkért csak fél óra elteltével indult, amikor az öreg véreset kezdett hányni és dobálta magát a kintól. Izgalomában csak azt hajtogatta a nyilvános telefonfülkében, hogy méreg, méreg, meg hogy gyorsan jöjjenek. Az ügyeletnek keményen meg kellett küzdeni a címért és a hejlesztő nevéért a vonal túlsó felén, mire az ángyiból kiszedte, hová küldje a mentőt.

A szirénázó fehér autó a visszaigyekvő Rozi mellett húzott el, és a személyzet a kiskapuban cívódott a korsz házőrzővel, „akinek” sejtelve sem volt a beavatkozás

fontosságáról, csak azt látta, hogy a házat többen is el akarják foglalni, miközben a gazda körül valami nincs rendben. Rozi ángyi hisztérikus visítása csak olaj volt a tűzre, és a mentősöknek minden ügyességükre szükség volt, hogy a hordágyat maguk előtt tartva, huszáros rohammal meg szállják a házat.

Tíz perc múlva távoztak, megnyugtattva az odasereglett embereket, hogy János bácsi megmarad. Az öregén kívül magukkal vitték az ominózus befőttesüveget is, alján a néhány csepp megmaradt gyomirtó szerrel, hátha kell az analízishez.

Ezelőtt száz esztendővel a franciák már permetezték a szőlőjüket, igaz, nem anynyira a fertőző betegségek mint inkább a szőlőtolvajok miatt. Ezt bizonyította az alkalmazott vegyi anyagok — rézszulfát és mésztej — félelmetes bűze és riasztó színe, amely feltehetőleg minden épeszű embert eltántorított az így kezelt szőlőnek nem csak fogyasztásától, de még érintésétől is.

Az már szinte a véletlen műve, hogy ez a förtelmes, ámbár módfelett hasznos kotyvalék — lényegében a ma is ismert bordói lé — az egyik legkiválóbb gombaölő szer, még száz év múltán is.

Ettől kezdve rohamléptekkel terjedtek el a különböző vegyi anyagok a mezőgazdaságban. 1939-ben Paul Müller felfedezte a DDT rovarölő hatását — ezért 1943-ban megkapta a Nobel-díjat —, de a második világháború éveiben az angolok és a németek is kísérleteztek különféle szerekkel, amelyek jó része nem is került nyilvánosságra, mert az eredményeket mint hadititkokat kezelték. Néhány évvel a háború befejezése után mintegy száz növényvédő szer volt ismeretes a mezőgazdaságban, s ez a szám a nyolcvanas évek elejére megtízszereződött.

Nálunk az 1981-es kiadású „Engedélyezett növényvédő szerek” című kiadványban 378 készítmény neve található. Ebben nem szerepel az a 109-féle növényvédő szer, amelyet csak kísérleti felhasználásra engedélyeztek. Hazánkban tehát mintegy félezer olyan vegyületet alkalmaznak a mezőgazdaságban, amely az emberi szervezettel kapcsolatba kerülve többé-kevésbé ártalmas hatás kifejtésére képes. Ez egyben bizonyítja azt is, milyen felelősség nehezedik a felhasználókra. S ha még azt is tudjuk, hogy az emberre nem veszélyes szerek jó része elpusztíthatja a méheket vagy halakat, vagy legenyhébb esetben is robbanás- vagy tűzveszélyes, nem előírt adagolás és kijuttatás esetén pedig tönkretetheti a védeni szánt növényzetet, akkor azt mondhatjuk, mindez rendkívüli felelősséget ró a mezőgazdasági nagyüzemekre.

Valamilyen anyag mérgező hatását az ún. LD₅₀ értékkel jelzik, amely azt jelenti, mekkora adag okozza a kísérleti állatok — általában patkányok — ötven százalékanak elhullását. A jelenleg alkalmazott növényvédő szereknél ez az érték mg/kg-ban megadva 16 000 és 2 között van. Kategóriák szerint: gyakorlatilag nem mér-

gező, mérsékelten mérgező, közepesen mérgező, kifejezetten mérgező.

Amíg egy-egy új növényvédőszer beke-
rülhet a gyakorlati életbe, általában egy
évtized teik el. Ezalatt igen szigorú la-
boratóriumi és állatkísérletek előzik meg
a kísérleti üzem kipróbálását. Ennek so-
rán nem csak a közvetlen hatásait ellenőr-
zik az új szereknek, hanem az úgyneve-
zett távolhatásokat is, amelyek során azt
vizsgálják, hogy esetleg évek, vagy év-
tizedek múlva mire lehet számítani a
szer alkalmazása esetén. Ebbe beleértendő
a vizek károsodásától a vadállományra
gyakorolt kedvezőtlen hatásán át az eset-
leges daganatos betegségekig minden.

Miért van szükség újabb és újabb ha-
tóanyagok, más és más peszticidek al-
kalmazására? Ennek oka egyrészt az al-
kalmazott tudomány folyamatos fejlődé-
sében keresendő, másrészt pedig abban a
kedvezőtlen jelenségben, hogy a kártevők-
ben egy nem kívánt képesség, a rezisz-
tencia fejlődik ki, azaz egy bizonyos idő
után ellenállnak a különböző készítmé-
nyeknek. Azok rovarölő, gombaölő hatá-
sa gyengül, sőt napjainkra már „sike-
rült” olyan rovarokat létrehozni, amelyek
egyáltalán nem reagálnak az ellenük fel-
talált mérgekre. Ez az „arcátlanság” ar-
ra készítette a tudósokat, hogy úgyneve-
zett rezisztenciaellenes anyagokat állít-
sanak elő, a szakembereket pedig arra,
hogy a szereket gyorsan váltakozva hasz-
nálják, s ezzel megakadályozzák az ellen-
álló-képesség létrejöttét. A küzdelem még
tart...

Annyi azonban biztos, hogy jelenleg —
a szakemberek véleménye szerint 412 ro-
varfaj — a károsítók jó része dacol a
rovarirtókkal hazánkban.

Számukra is készül azonban a minden
eddiginél rettenetesebb szer, amelyek
olyan anyagokat, úgynevezett juvenilhormo-
nokat tartalmaznak, amelyek képesek
a rovarok örökletes tulajdonságainak össz-
hangját felborítani. Például a lárvából
nem lesz báb, vagy csupán átmeneti ala-
kok jönnek létre egy megzavart fejlődési
folyamat eredményeként. Ezek a lények
életképtelenek, így magától értetődik, ká-
rosítani sem tudnak.

Az arsenálban található fegyverek még
a rádióaktív sugárzás — a szaporodás
megakadályozására —, és az olyan bioló-
giai védekezés, amelynek során a kárt
okozó rovarok ellenségeit használják fel
pusztításukra.

Az emberi elme találékonysága határ-
talan...

★

„Megyénk mezőgazdasági területének
nagy részét az erózió sújtja. Meghatározó
a savanyú kémhatású, barna erdőtalajok
aránya. Az erősen szabdalt völgyekben
nagy területeken található elvízesedeti ta-
laj.

Termőföldjeinken az eróziós károk csök-
kenését az állandó növényborítottság
szolgálja, amelyben a szántóföldi kultú-
rákkal való talajfedettség mellett az er-

dősítés és a gyepesítés jelent megoldást.
A nagyüzemi gyepterület az elmúlt 3 év-
ben közel 6000 ha-ral növekedett, a gye-
pállomány 46 százaléka azonban művelhe-
tetlen, elgyomosodott, környezetvédelmi
szempontból sem kedvező.” (Nógrád me-
gye környezetvédelmi helyzete, hosszú tá-
vú környezet- és természetvédelmi kon-
cepciója.)

Nem is olyan régen — alig öt éve —
K. F., egyik nagyüzemünk főagromónu-
sa megkövetelte, hogy a legeltetők — ju-
hászok és növendékmarha-gondozók —
valamilyen gyomirtó szerszámmal járják
a domboldalakat, és irtsák a gatz, ha
már úgyis közöttük bukdácsolnak. Az
intézkedés nem volt ugyan túl népszerű,
mégis meglehetősen sok számartövis esett
áldozatul az egyoldalú kezítésének.

Mezőgazdaságunk azóta sajnos tovább
belterjesedett, ennek eredményeként ma
már pásztorembert is alig találni, azok
is inkább gépkocsival járnak, mint ka-
pával, pláne kaszával. A domboldalakon
valóban bő termést ad a dudva, magvált
vígán hordja a szél, a gyengébb birkák
pedig fennakadnak a számartövis karnyi
vastag szárain...

Nem egyedi eset a megyében. Több
ezer hektáron találkozhatunk ezzel a je-
lenséggel. Mit lehet várni akkor az árok-
partok, vasúti töltések tisztán tartásáért
felelős MÁV-tól és KPM-től, ha gyakran
a mezőgazdasági üzemek hanyagsága is
égbekiáltó.

Ilyenkor kerülnek elő a mérőszalagok,
és az illetékesek centizgetik, övék-e a
gyomot termő terület, vagy senki. A kör-
nyezetvédelem szempontjából oly fontos
gyommentesítés elmulasztásáért Nógrád-
ban eddig senki nem fizetett egyetlen
fillér büntetést sem. Hogy még meddig
nem fog, arra senki nem tud válaszolni.

Bújjuk tovább a koncepciót, amely az
alábbiakat tartalmazza: „Megyénkben
évente felhasználta 25 ezer tonna ható-
anyag műtrágya tárolása nem megfelelő.
nagyobb része műanyag fóliás takarással,
helyenként felszíni vizek, állattartó tele-
pek és lakóterületek közelében kerül el-
helyezésre. A tápanyag bemosódásától
szennyeződhetnek a felszíni és réteg-
vizek.”

Hogy ez mit jelent? Becslések szerint
a megye mezőgazdasága által felhasznált
műtrágya 20—25 százaléka nem oda ke-
rül, ahová kéne. Ebben szerepe van a la-
kóterületek közelségének (jó az a kis mű-
trágya a ház körül is, főleg mióta föl-
ment az ára). másrészt annak a fránya
tulajdonságának, hogy jó részét az esővíz
elmossa a nem megfelelő tárolás miatt.
Ez részben több millió forint veszteség,
részben hallatlanul káros a vizekre és
azok fogyaszthatóságára.

Ismét a koncepciókból: „...megyénk ta-
lajvízkészletei elnitrátosodtak, jelenleg
ötvenkét település nem rendelkezik egész-
séges ivóvízzel, itt a csecsemők számára
palackos vizet kell biztosítani. A mérések
a helyzet további rosszabbodását jelzik.”
Mindebben nem csak a műtrágya ludas,

hanem „besegít” a szeszfőzés és az
állattartás is.

Ha egy gyermek ilyen nitratos vizet
fogyaszt, annak akár súlyos következmé-
nyei is lehetnek.

Dr. N. R. gyermekorvosnő:

— Ebben az esetben a kétértékű va-
sat tartalmazó hemoglobin a vérben há-
romértékűvé válik, azzal methemoglobin-
ná alakul, s ezzel a vér oxigénfelvétel ké-
pesége megszűnik. Az első fázisban cya-
nózis — kékvérűség — jelentkezik, s tart
mindaddig, míg a hemoglobinnak ötven
százaléka át nem alakul. Ezután már
közvetlen életveszély áll fenn, fulladásos
tünetek, anyageserezzavarok, eszmélet-
vesztés. A betegség — a methemoglobi-
némia — ennek ellenére igen hamar, egy
órán belül gyógyítható C-vitamin, vagy
metilénkék segítségével, a methemoglo-
bin három vegyértékű vasa ismét kétér-
tékűvé alakítható. Ez a betegség koráb-
ban gyakran előfordult kórházunkban,
ma már legfeljebb elvétve találkozunk
vele.”

Hála a KÖJÁL-nak, hogy lezáratták a
kutakat, tablákat helyeztek ki, és meg-
szerverték a csecsemők palackos vízzel
történi ellátását.

Ez azonban aligha fogadható el végső
megoldásként. Már csak azért sem, mert
ha a felszín alatti talajvizek, s ezzel a kutak
nitrátosodása ilyen ütemben megy végbe
továbbra is, akkor hamarosan kétszeresé-
re emelkedik Nógrádban a megfelelő ivó-
vízzel nem rendelkező települések szá-
ma.

Mindez arra kell, hogy irányítsa a fi-
gyelmet, nem ok nélkül tartják az egyik
legnagyobb és legközelebbi veszélynek
hazánkban a felszín alatti vizek szennye-
ződését. Ez nem olyan feltűnő, mint a
folyók tetején lebegő döglött hal. Leg-
feljebb veszélyesebb.

★

Kitűnő könyv látott nemrégiben nap-
világot a környezetszennyezés témájában.
Kertészné Forgács Katalin *Környezetvé-
delem és közgazdasági eszköztár* című mű-
ve már az előszóban rámutat a környe-
zetszennyezés alapvető okaira, arra, hogy
„a környezetszennyezés többnyire nem
okoz költséget maguknak a szennyezők-
nek.”

Ezzel azonban nem állunk egyedül a
világon, hiszen az USA-ban először 1975-
ben szereztek érvényt a „szennyező fizet”
elvnek, amikor a General Electric már
nem csak a Hudson folyó halait irtotta,
hanem a cég hatvanöt alkalmazottja is
ágyának esett, valamint kimutatták, hogy
a PCB elnevezésű kis mennyiségben is
mérgező, illetve rákkeltő hatású vegyület
a tehenek teje után a nőkében is kimu-
tatható. A bírság négy millió dollárt tett
ki, ebből hármat a Hudson kitisztítására
fordítottak, további egymilliót pedig
szennyezéssel kapcsolatos kutatásokra.

A mezőgazdaság a legritkább esetekben
jelentkezik ilyen szennyezőként, elsősor-
ban azért, mert bármilyen ilyen irányú

ballépés az üzemek részéről elsőként és legerőteljesebben őket sújtja. Gondoljunk a túladagolt növényvédő szerek, vagy akár műtrágyák hatására, amelyek éppúgy tönkre tehetik a termést, mintha nem is alkalmazták volna őket.

Sőt, ki lehet jelenteni, hogy az utóbbi esztendőben a mezőgazdaság számára legalább akkora gondot jelent önmegevédése a környezeti ártalmaktól, mint a környezet védelme a mezőgazdaságtól. Ez kétszeresen is nehéz feladat. Elsősorban azért, mert a mezőgazdaság viszonylag „nagy felületen” érintkezik a környezettel, másrészt maga is sok veszélyes anyagot használ fel.

Nem megyünkben ugyan, de megtörtént, hogy a teherszállító kisvasút kocsijairól lepotyogó műtrágyás zsákok kiszakadtak, tartalmuk a sínek mentén szét-szóródott, s — milyen a sors — éppen a termelősövetkezet legelő tehenci nyalták fel a sós, és éppen ezért számukra ízetlen, de halált hozó anyagot. Az eredmény hét elhullás és két kényszervágás... Az ok karbamidmérgezés, amely súlyos esetekben feltétlen pusztuláshoz vezet a hirtelen felfúvódás következtében.

Hogy az ilyen esetek mégis ritkán fordulnak elő, az nem kis mértékben a szerencsének köszönhető, hiszen a magyar mezőgazdaság évente mintegy másfél millió tonna műtrágyát használ fel, ebből megyénkbe 25 ezer tonnányi jut.

A másik szennyezési forrás a mezőgazdasági nagyüzemekben, az iparszerű állattartó telepek híg trágyája. Országos viszonylatban a nagyüzemekből évente (1979-es adat) 46 millió 812 ezer köbméternyi híg trágya, illetve trágyalé kerül ki. Ha ehhez még hozzáesszük a csaknem 52 millió köbméter használt vizet és a több mint 43 millió köbméter szennyvizet, akkor ez elég tetemes mennyiségnek mondható. S ennek egynegyede sincs tisztítva.

Nógrádban — amely köztudottan nem bővelkedik iparszerű állattartó telepekben — összesen alig húsz szakosított szarvasmarha-, sertés- és juhtelep üzemel — a 39 nagyüzemből még egy tucatban sem — több mint egymillió köbméter híg trágya, használt és szennyvíz termelődött ezelőtt két évvel. És ebből mindössze 213 ezer köbméter esett át mechanikai vagy biológiai tisztításon. Nem sokkal több, mint egyötöde.

Erről ez olvasható a megyei környezetvédelmi koncepciókban: „A nagyüzemi sertéstelepek híg trágyájának hasznosítására Dimitrov-pusztán nyárfás hasznosítású létesítményt helyeztek üzembe, Litzén, Pásztón és Magyaránadorban legelőkön, váltakozó területhasznosítással helyezik el.” (Nem éppen megnyugtató.)

Az élelmiszeripari vállalatok is kitesznek magukért — elsősorban ami a vizek szennyezését illeti — és a jelek szerint nem akarnak lemaradni a nagyobb iparvállalatok mögött. A megye egyik húzóüzeme a városi csatornahálózatba vezeti tisztítatlan szennyvizét, túlterhelve ezzel az amúgy is túlterhelt csatornahálózatot

(ennek „levét” az Ipoly issza meg). A másik vállalat szerves hulladékaival a Tarnát és a Zagyvát szennyezi, tavaly már 343 400 forint bírság erejéig. Az előbb említettek már túl vannak éves átlagban a másfél millió és lassan felzárkózik hozzájuk egyik tejüzemünk is. Ez utóbbi a helyi tisztítótelepet (!) és a Szentlélek-patakot gyalázza 551 600 forintért. Ez több mint tízszerese az 1976. évinek, ami azért azt mutatja, egyre kevésbé lesz kifizetődő a környezet szennyezése. A bírság mértéke mindinkább megközelíti a károsítás veszélyességének mértékét.

A végleges megoldást azonban távolról sem ez jelenti.

★

Mind nagyobb veszély fenyegeti a termőföldet is, nem csak évi 15 ezer hektárral történő csökkenése miatt, hanem a megmaradó mezőgazdasági terület egyre nagyobb mérvű szennyezettsége miatt is. Ebben részben a tisztítatlan szennyvizeknek, a műtrágya és növényvédő szerek növekvő felhasználásának lesz szerepe. Feltehetően az ipar sem fog találni a közeljövőben olyan megoldást, amelynek segítségével szilárd, folyékony, vagy éppen légnemű szennyeződéseit máshová juttassa, mint a mezőgazdaság által is használt területekre. Ezért is érthetők azok az aggodalmak, amelyek a mezőgazdaságot éppen úgy féltik a környezeti ártalmaktól, mint a környezetet a mezőgazdasági termelés iparosodásától.

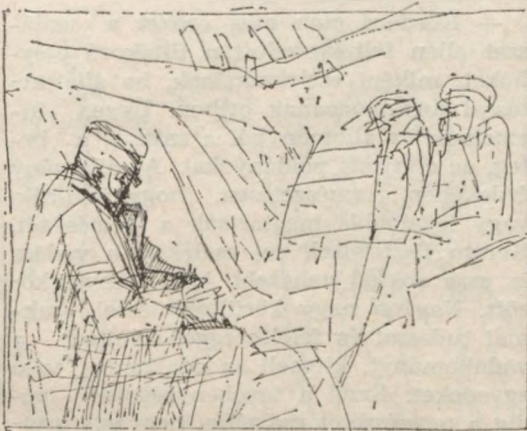
Egy biztos, a mind intenzívebbé váló termelés, a csökkenő munkaerő, a technikai, technológiai fejlődés abban az irányban hat, hogy minél több olyan feladatot bizzanak kémiai vegyszerekre, amelyek azelőtt megoldhatók voltak élőmunkával is. Ma már egyetlen mezőgazdasági nagy-

üzem sem volna képes arra, hogy kukoricáját vagy burgonyáját dolgozóival kapáltassa a gyomok irtása érdekében, vagy (főként) eredményesen védekezhessen az állati kártevők ellen, számottevő termés-csökkenés nélkül.

Az igények pedig egyre nőnek, s a szükséges mennyiséget mind kisebb területen, egyre nagyobb biztonsággal, egyre jobb minőségben kell előállítani. Már önmagában ez is erőszak a természet ellen, amelynek során számtalan, a környezet számára idegen és ellenséges anyagot kell felhasználni. Kell, mert ezek hiányában már réges-régen nem teremné meg a föld azt az élelmiszer-mennyiséget, amire az emberiségnek szüksége van. S az éhezéskérdése — ha nem is hazánkban — még mindig sokkal inkább élő probléma napjainkban, mint a környezet szennyezése.

A DDT felfedezéséig időszámításunk kezdetétől 1939 esztendő telt el. Magyarországi betiltásáig mindössze 28 esztendő. Ennyi idő kellett hozzá, hogy az ember által felfedezett egyik leghatékonyabb fegyver bebizonyítsa, képes az ember ellen fordulni. A csodaszer, amely — a becslések szerint — egymilliárd ember életét mentette meg — növényvédelmi haszna mellett — a maláriától, pestistől, tifusztól és számos más járványtól, felbukkant szinte valamennyi földünkön élő állat testében. Bizonyítva ezzel a természet körforgását az ember akaratán túl is.

Az a tény, hogy az ENSZ környezetvédelmi programjának megbízásából magyar szakember, dr. Balogh János akadémikus irányításával a Magyar Televízió készíthette el és mutathatja be a *A megsebzett bolygó* című filmsorozatot, elismerést jelent számunkra. Elismerést, s egyben kötelességet is, hogy ezeket a sebeket begyógyítsuk egyszer. **Zilahy Tamás**

Válasz a kérdésre: milyen? 1979. 5. 20.

Természetvédelem — puskával?!

A füstös presszóban több mint egy órája gyözködöm ifjú kollégámat: a vadászok tisztességes emberek. A többség, legálábbis. Mi tagadás, fájdalmasan gyakran kényszerülök felcsapni efféle népművelőnek, csaknem mindennapos a beszélgetés, amikor megvédem a vadászokat. T. L. sem könnyű eset, csak mondja a magáét: a vérengző stüzi fogja a puskáját, ki-megy az erdőre, halomra lövi azt a szerencsétlen jószágot. „És még ezt a vérengzést mered sportnak, meg vadgazdálkodásnak nevezni?”

Így gondoltod te — mondom szomorúan, közben pedig az jár a fejemben, hogy valami baj van a vadászati propagandával. T. L. újabb söröket kér, s a pincérnő is tanúja megjegyzéseimnek:

— Mellesleg, a vadászok egyben a legtevékenyebb természetvédők is.

★

A vérengzés képzetéhez oly csökönyösen ragaszkodó T. L. ezt már nem emésztí meg. Gunyorosan felnevet, kezében táncol a söröspohár. Ez az a pillanat, amikor elfut a méreg, s hiába sürget fontosabb teendő, történetek mesélésébe kezdek.

— Ide hallgass, barátom, elmondok egy „vérengző” vadászatot. Egy decemberi napon félméteres hó borította a Bézmat, úgy gondoltuk, hogy kellemes erdei sétára indulunk. Előtte az alföldi vendégvadász átcsipelt magával a szomszéd kocsmároshoz:

— Van-e fölösleges munkaruhád, fehér köpenyed?

Józsi bácsi bő, évekkal ezelőtt használt köpenyeket szedett elő, Jenő pedig szépen fehérbe öltöztetett mindannyiunkat.

— Enélkül ki sem szabad ilyenkor menni az erdőre! A legkönnyebben így álcázhatsz magad az ember, ideális öltözet ez a cserkelésre.

A vacokban melegedő vaddisznó becserkészéséből azonban ezen a napon nem lett semmi. Éjszaka kemény fagy volt, a vastag hó felső rétege csonttá fagyott, recsegve szakadt be a lábunk alatt.

— Hazamegyünk, löért.

A visszafordulásra utasító parancs, mi tagadás, nem is volt ellenemre ebben a cudar időben. Csak a lovat nem értettem.

— Látjátok ezt a csapást? — mutatott apám a jégpáncélba rajzolt nyomvonalra. — Itt vannak a vércseppek, a jégcsilánkok felsértették az őz csülkét.

Egy kurta óra múltán Babát, az izmos lovat vezettem Nagymező felé, apám a kezében hozta a hámfát. Autóbusz araszolt óvatosan a jeges úton, az emberek meg csak bámultak az ablakon, mi az ördögöt akarnak ezek azzal az árva lóval. Mit is... Jómagam is csak a hegytetőn értettem meg. Apám farönköket láncolt össze, a ló után kötötte.

— Ez az átkozott hójég tönkreteszi nekem a csülkös vadat. Csizmát nem húz-

hatok rájuk, hát törünk nekik utat az etetőkhöz.

Az ellenségemnek sem kívánom ezt a fél napot. Felváltva vezettük Babát, a farönkök súlyos csokra alatt harsogva szakadt be a jégpáncél, a mögöttünk húzódó végtelen teknőben gríz módjára porzott a fényes hó. A munka harmadánál már a nyakamban is jeges hólé csorgott. Amikor pedig a ló előtt kapaszkodva beszakadt alattam a hó teteje, s egy-egy mélyedésben orra bukva még az arcomat is felsértette a jéglapok széle, magam is azt gondoltam: ér-e ennyit a vad?

Ér! Másnap megnéztem, hogy mivégre pusztítottuk magunkat egy gyötrelmes fél napon át. A farönkök vájta „teknőben” már kellemes volt a gyaloglás, s örömmel állapíthattam meg: mennyi esze van a vadnak. Rátalált bizony még a szarvasrudli (szarvascsapat) is az ember készítette gyalogútra, azon ballagott le a takarmánnyal dugig rakott, nádtetős etetőkhöz. Kínról és szenvedésről árulkodó, jégbe ivódott véres rajzolat meg sehol.

T. L. egyre szelídebb arccal bólogatott.

— Jó, megengedem, nem olyan egyszerű az ábra. Bár... ez a lövöldözés nagyon is egyenlőtlen küzdelemnek látszik. Valahogy nem fer. A vaddisznó, például, nem tud visszalőni!

Visszalőni, tényleg nem. De meg lehet-e értetni egy kívülállóval, mennyi előnnyel rendelkezik az erdőlakó vad, hogy milyen rafinált, hogy ember legyen a talpán az a vadász, aki ki akar fogni rajta. A küzdelem bizony, nem is annyira az ember javára írható előnyökkel folyik — hiába visel fegyvert! —, de ez igazán csak személyes élményekkel tapasztalható meg. Itt van azonban T. L. megjegyzésének felháborodott hangon előadott másik fele is: „lövök a vadat”. Neki magyarázhatnám, hogy ez is általában a vad, a természet érdekeit szolgálja. Az érveket azonban mondja helyettem B. Z., a sok-sok kalandot átélte tapasztalt vadász.

— Kérdezd csak meg ezeket a vadászat ellen felháborodottan tiltakozó golyókat, miként cselekednének, ha állattartással foglalkoznának otthon. Ugye, kiemelnék az állományból a satnya, a beteg, az elfajzott példányokat. Az állomány érdekében, természetesen, hogy javítsák, vagy legalábbis megtartsák a minőségét. Kérem tisztelettel, ezt cselekszi a vadász is, csak sokkal nehezebb körülmények között. Nagyon nagy körültekintéssel, szakmai tudással és felelősséggel selejtezi a vadállományt, kiemeli az oda nem való egyedeket. Ezzel a tevékenységével pedig a természetet szolgálja, nem egy esetben az elkorcsosulástól védi meg a vadállományt. Jó, ha tudod azonban, hogy én most az igazi vadászokról beszélek. Minek is tagadnánk, akad közöttünk olyan is, aki válogatás nélkül löve, hogy azt ne mondjam, kilőné még a tehénből is a borjút. Csakhogy az ilyen rapsic, azaz orvvadász, hiába van legálisan fegyvere.

★

Az öreg B. Z. véleménye azonban csak egy érv ahhoz, hogy a vadászok túlnyo-

mó többsége a természet rendjéért, a természet egészséges „háztartásáért” dolgozik. M. I. toppant be a minap hozzánk, aki egy közeli vadásztársaság vadászmesetere.

— Segíthetnétek egy kis információval. Vásárolna a vadásztársaságunk még vagy száz mázsa kukoricát a téli etetéshez, úgy hallottuk, hogy ezen a vidéken van eladó termény.

A vadásztársaságnál ugyan vagonszámra van szálas takarmány, de a korszerű vadgazdálkodás egyik téli alapelvét, a kombinált etetést kívánják betartani. A szálas takarmányhoz ezért vásárolnak a közös munkával megteremtett pénz egy részén szemes terményt, meg lédús takarmányt is. Ugyancsak M. I. volt az, akitől egy kellemes beszélgetés során ezt hallottam:

— Az időjárás kiszámíthatatlan, azért a jó vadgazda mindig úgy készül fel, hogy fogcsikorgatóan kemény tél lesz. Akkor nem érheti meglepetés az embert, a vadállomány pedig nem sínyli meg a cudar időt.

A tv-híradóban rendszeresen visszavisszatérő tudósítás: csilingelő szán suhan az erdőn, szinte érezzük a felrakott széna illatát. A kamera jóvoltából közelről megcsodálhatunk egy őzet, vagy szarvast, közben szorgos kezek töltik az etetőt. Idilli képek. A valóság — mint általában — kissé bonyolultabb. Szabad idejében kaszát és villát fog sok vadász, takarmányt termelnek, vagy éppen a szorgos vadgazdálkodással megteremtett pénzért vásárolnak eleséget. Az ősz végén, tél elején pedig megkezdik a szoktató etetést, később pedig szinte naponta figyelik az etetőket, hol van szükség utánpótlásra. A kocsinak vagy szánnak pedig mennie kell — sőt, akkor igazán —, ha embert próbáló körülmények között közelíthetők is meg az etetők.

S az eredmény? 1980-ban a vadgazdálkodás 40 millió dollárt produkált a népgazdaságnak.

— Nem is akármilyen dollárt — néz rám nagy büszkén az egyik vadásztársaság intéző bizottságának gazdasági ügyekkel foglalkozó tagja. — Nagyon sok ipari üzem háromszorannyi forintból állít elő egy dollárt, mint a vadgazdálkodás. A titok pedig egyszerűen annyi, hogy a ráfordítás „nálunk” kevesebb, a vadból származó dollárban ott van a sok-sok vadász társadalmi munkája. Ingyen termel takarmányt, térítés nélkül etet, meg végez ezernyi más munkát.

★

Eddig jut a krónikás, amikor rájön, hogy jobbra a nagyvadról, s az azzal kapcsolatos teendőkről esett szó. Holott éppen az apróvad kapcsán mutatható be szemléletesen, milyen erőfeszítéseket tesznek a vadászok a természet egyensúlyának fenntartásáért. A mezőgazdaság változása következtében jelentősen csökkent az apróvad számára alkalmas élőhely, megszűntek a vadbúvók, a csendesek. A következmény itt-ott szinte már

katasztrófális, mutatóba lehet látni foglyot, fácánt, nyulat. Pedig... biológiai vizsgálatok mutatták ki: a fogoly és fácán begyében több tucat növényi kártevőt találtak. Az ember, lehetőségei szerint igyekszik megállítani a természet rendjének, biológiai egyensúlyának megbomlását.

— Nógrád megyében az apróvad-gazdálkodás élőhelyi feltételei már csak 10–15 vadásztársaságnál adóttak, ahol első sorban a vadon élő törzsállomány megtartására, védelmére kell törekedni — hallottam Tóth Józseftől, a megyei fővadásztól.

A feladat egyértelmű: a nagyvadhoz hasonlóan ki kell alakítani az úgynevezett kíméleti területeket, ahol fokozott dűvad-irtással, védelemmel és etetéssel hosszú távon meg kell tartani a szaporodásra reményt adó törzsállományt. De hívjuk segítségül a számokat, beszédesebbek azok minden siránkozásnál. Az említett megyében 1970-ben a becsült fácánállomány húszezer darab volt, 1981-re pedig tízezer alá esett vissza. Az újabb, már-már katasztrófális bajok megelőzésére mesterséges tenyésztésbe fogott a természet rendjére ügyelő vadász. 1973-ban kilencezer fácáncsibét engedtek ki a területre, 1981-ben pedig mintegy tizenkétezeret.

— Ez sem teljes megoldást jelentő vállalkozás — mondja a szakember. — A mesterséges keltetésből felnevelt és kibocsátott fácáncsibék utógondozását és védelmét az eddignél sokkal nagyobb gondal és körültekintéssel kell végezni. Egyébként hiábavaló erőlködés, kidobott pénz az ablakon.

Elképzelem T. L. ábrázátát, és szinte hallom a közbeszólását:

— Jól van, felnevelik a vadászok ezt a rengeteg fácánt, hogy aztán legyen mit lelővöldözni.

Mi tagadás, ez volna a cél, minél több pénzt hozó, szépen fejlett fácán kerüljön terítékre. De csak akkor, ha az állomány erre lehetőséget ad. S addig? Tanulságos táblázatot láttam a minap. Az emlegetett mesterségesen keltetett és kibocsátott fácánok nagy száma ellenére rohamosan csökken a MAVAD-nál értékesített lőtt fácánoké. 1975-ben például Nógrád megyében 2109 darabot adtak le a vadértékesítő vállalatnak, 1978-ban már csak 815-öt. 1980-ban pedig 114 (!) fácán került a hűtőházba. Íme, a legszemléletesebb bizonyíték: a természet rendjének fenntartása a legfőbb cél, nem a maradék fácánállomány halomra lövöldözése. Egy kezembe került vadászati „menetrend” pedig a kellő önmegtartóztatást is bizonyítja. Az emlegetett dokumentumban ugyanis ott van fehéren-feketével: a fácánvadászaton fejenként egy (azaz egy) darab fácán löhető.

A természetes az volna, ha nem kellené ilyen szigorú korlátozással élni, s ezt szeretnék elérni a fentebb érintett területekkel is.

★

Egy közelmúltban készített fénykép jut az eszembe, ennek kapcsán pedig az, hogy arról is szólni kellene: kik is a vadászok ma, 1982. elején. Az a bizonyos felvétel egy vadászati rendezvényen készült, s éppen pászintottam a szöveges beszámolóhoz, amikor a hátam mögött megszólalt valaki:

— Nocsak. A vadászok küldöttközgyűlésén voltál? Ez a fénykép... éppenséggel

készülhetett volna a megyei tanács ülésén is.

Valóban, az elnökséget megörökítő fényképről számos ismert vezető nézett ránk. Egyrészt, mert egyikük-másikuk a vadászok megyei szövetségében is tisztséget visel, más részük pedig a politikai-gazdasági megbízatásukkal összefüggésben ügyel a sokat teremtő vadgazdálkodásra is. Az a protokoll kép azonban korántsem a vadászok „társadalmának” összetételét mutatja. A valóságban — az idézett megyében — a vadászok negyvenkilenc százaléka munkás, tizenhat százaléka termelőszövetkezeti dolgozó, s a nem fizikai munkakörben „kenyerüket kereső” vadászok aránya csupán harmincöt százaléka.

S milyen vadászok a vadászok? A többség ápolja és gondozza a vadat.

Nem így Z. V. Amint felkapaszkodott a hivatali ranglétra kellően elismert fokára, úgy gondolta, a megszerzett rang különöségeihez immár hozzátartozik a vadászejegy és a fegyver is. Meg a trófea, természetesen. Vásárolt is néhányat az élményeiket és a trófeát kevésbé becsülő vadászoktól. Z. V. pedig a vendégei előtt kinyitja a szekrényt, büszkélkedik a fegyverével, a pénzért vásárolt trófeákkal. Munkahelyén pedig nem feleli el tüntetőleg bejelenteni:

— A hét végén a Dunántúlra megyek, szarvasbőgésre.

Fegyver, trófea, vadászati program — Z. V.-nél mind külön-külön és együttesen csak felvágás. Státuszszimbólum.

Még szerencse, hogy ők vannak kevesebben — erre vall a már idézett negyvenmillió dolláros bevétel.

★

Z. V. természetesen nem kuriózum, hanem egy típus. Ez pedig arra vall, hogy itt-ott nem gond nélküli a vadásztársaságok belső élete.

— Akad olyan vadásztársaság, ahol a terítékre került nagyvad jelentős része tíz-tizenkét aktív vadásznak köszönhető — mondja Tóth József megyei fővadász. — Másként fogalmazva: a golyós fegyvereknek nem egészen a felét használják ki kellőképpen, ez pedig bizonyos feszültségekhez vezet. Egy-egy megyében ugyanis meghatározott számú golyós vadászfegyverrel rendelkezhetnek a vadászok, s így előfordulhat, hogy valakinél éveken keresztül a lezárt szekrényben hever az áhított vadászfegyver, más pedig — aki aktívabb volna — nem juthat hozzá. A vadászatban való részvétel természetesen önkéntes, de gazdálkodni kell, ennek az alapjai pedig a vadászattal teremthetők meg. Ezért kell — a lehetőségekhez mérten — az optimális megoldást keresni.

Ha már egy megyei fővadásznál van a szó: sokat beszélnek manapság a fiatalításról.

— A huszonegy és harminc év közötti vadászok aránya 12,5 százaléka, az elmúlt másfél év alatt valamelyest csökkent a hatvan év feletti vadászok száma. Egyik alapelvünk, hogy nem avatkozunk be a

vadásztársaságok belső életébe, az idősök és a fiatalok viszonyával kapcsolatban azonban felhívhatjuk a figyelmet néhány ellentmondásra. Egy nagyvadászaton például azt mondják, hajtsanak a fiatalok, ők bírják szusszal, az idősebbek meg elálló puskások lesznek. Az eredmény aztán meglepő. A hajtásban látják a gőzölgő vackokat, a meleg hullatékot, az erdő meg néma, nem szól a fegyver. A végén kiderül, az idősebb elálló vadászok észre sem vették a megugró vaddisznókat. Kétségtelen, meg kell becsülni az idősebb vadászokat, csak hogy eredményességre is kell törekedni. Ennek érdekében pedig a helyi adottságoknak megfelelően kell szervezni a vadászkatákat, különösen a könnyebb, nem annyira megerőltető terepen.

— Apropos, eredményesség. Évek óta hallok szajkózni egy mondást: eb a vadász kutya nélkül.

— Mit mondjak erre... alig jutunk egyről a kettőre. A jól kiképzett kereső- és hajtókutyák nagyon kellenének. Mindjárt kevesebb lenne a munka, a sebzett és elpusztult vad. A veszteség! Idegenkednek a munkakutyák tartásától, pedig... egy jól kiképzett keresőkutya költsége havonta néhány száz forintba kerül. Ellenpéldaként hadd említsem meg, hogy egy hatvankilós megsebzett, majd tönkrement vaddisznó értéke háromezer forint körül van.

★

S ha már az eredményességnél tartunk, említjük meg, hogy Nógrád megyében negyvenegy ember a vadászatért és vadgazdálkodásért végzett munkáért kapja a fizetését, ennyi a vadásztársaságoknál dolgozó hivatásos vadászok száma. Szakismeretükön, felkészültségükön nagyon is sok múlik.

— Így igaz — bólint a megyei fővadász. — Egy nyolc-tíz évvel ezelőtt elvégzett vadgazdálkodási tanfolyam ma már nem elegendő. Ha nincs jó felkészültség, ennek eredményeként pedig kellő fellépés, akkor lekezelik a hivatásos vadászt. A tekintélyt saját maguknak kell kivívni, s ezt azért kell hangsúlyozni, mert eredményes vadgazdálkodás a hivatásos vadászok nélkül nem képzelhető el.

A vadőrök, hivatásos vadászok igen sokat tehetnek a természetvédelemért is, bár a fizetésük, az anyagi megbecsülésük sok helyen nem eléggé ösztönzi őket erre. K. B. nyolcadik éve hivatásos vadász, s az említett ellentmondásra szemléletes példát is mond.

— Szűk háromezer forint a fizetésem, ehhez jönnek még a lődíjak a dúvadírás után. Csak hogy... egy elejtett vagy egy kotorékból kifüstölt róka után kapok száz forintot. Egy télen meglőtt róka gereznájáért pedig azonnal ezerötszáz is. Ezerötöt! Bolond lennék nyáron elpusztítani ezeket a kártékony ragadozókat, amikor a zsebem mást diktál.

Mondom K. B.-nek, a legveszélyesebb időben kíméli a dúvadat, de tudja ő ezt nálam sokkalta jobban.

— Na ja. Pontosan a szaporulat idején, elpusztít a róka rengeteg apróvadat, fácánt, nyulat. Hallottam én, uram, olyan kibontott rókakotorékról is, amelyekben negyven fiatal nyúl tetemét találták meg. Kár, bizony nagy kár. Csak hogy én sem lehetek a zsebem ellensége.

Emlegethetünk azonban más gondokat is. Ugyancsak egy vadgazdálkodási szakembertől hallok:

— Sajnálatos módon, sok még a kényelmes és túlzottan óvatos vadász. hivatásos vadász. Egy részük a leghatározottabban fellépő környezetvédő, mások azonban jobban szeretik a békességet. Az utóbbiak inkább meg sem szólítják azt, aki zsákszámba borítja az erdőbe a szemetet, fel nem írják egyetlen környezetet csúfító gépkocsivezető autójának a rendszámát. Ugyanez vonatkozik az apróvadat és a természet biológiai egyensúlyát veszélyeztető égetésekre, gyújtogatásokra is. Szemet hűnyini kényelmesebb, a harag egyébként is hosszan tartó.

A vadászok egyik megyei intéző bizottságán hallok: van egy kis remény, hogy az előbb emlegetett hiányosságok lassan megszűnnek, eredményesebb és általánosabb lesz a környezetvédelem a vadásztársaságoknál is. Mindenesetre biztató, hogy 1981 elejétől természetvédelmi felelősöket is megbíztak a vadásztársaságoknál.

★

Talán feltűnt az olvasónak, hogy vadászat helyett leggyakrabban vadgazdálkodást írtunk. Így van ez rendjén, a sokrétű, szakismereteken és tervezésen alapuló munkát ez a szó fejezi ki legjobban. A vadgazdálkodás azonban feltételezi, hogy a vadásztársaságoknak a mezőgazdasági nagyüzemekkel szoros összhangban kell dolgozni. Elvégre a területük jobbára közös: az egyik mezőgazdasági árut, a másik meg vadat „termel” rajta.

— Hosszú éveken keresztül a formális együttműködési megállapodásokon nem juttunk túl, hiába szorgalmaztuk a tartalmasabb kapcsolatokat. Szerencsére, manapság egyre több helyen ismerik fel a közös érdekeket, ez pedig lehetőség az előbbre lépésre. Példaként csak annyit, hogy ahol megtalálták az együttműködés gyakorlati lehetőségeit, ott kevesebb a nagyvad által okozott kár a mezőgazdasági kultúrterületen, a vitákról nem is beszélve.

Az együttműködésről meghallgattam egy termelőszövetkezeti elnök véleményét is.

— Nálunk kifogástalan, s azt hiszem, hogy a jó személyi kapcsolatoknak köszönhető. Mondok valamit... aratás befejezésekor, zárszámadáskor adnak a tévesznek egy „törött lábú” özet; én meg adok a vadásztársaságnak egy-egy gépet takarmányt szállítani, vadföldet szántani. Mit tudom én, hogy mennyire szabályos ez az egész, de praktikus és célravezető — annyi szent!

Első alkalommal megdöbbenve hallottam, a vadásztársaságok együttműködése éppen az erdészeti üzemekkel a legkritikusabb. Szarvasbögéskor fognak hozzá a vadászatot kétségtelenül zavaró letermé-

léshez, a vadbúvók gyérítését a vaddisznóhajtás előtt kezdik meg, és még lehet sorolni a vadászok orra alá való borstörés megannyi módozatát. Kerestem, természetesen, a magyarázatot is.

— Egyszerű... az erdészek általában hiányoznak a vadásztársaságok tagjai közül. Nézze csak, az erdészek a rendszerváltozás előtt is puskás — azaz gyanús — emberek voltak, ebből pedig következett, hogy akik az ötvenes években kerültek ki az iskolából, bele sem szagolhattak a vadászatba. Mondjak valamit? Jómagam ötvenháromban végeztem, ötvenötig pedig még szolgálati fegyverem sem volt.

Itt-ott tehát ma is gyanús szemmel nézik az erdészeket. Mondván, puska a vál-lukon, titkon meglövik a magukét. A gyanúsítgatás pedig rossz vért szül, mint ahogy haszonnal járhatna a kölcsönös együttműködés. Az előbb idézett, erdészből lett vadgazdálkodási vezető erről így vélekedik:

— Az erdész állandóan a területen él, a vadásztársaság elnökénél, vadászmesterénél, mindenkinél pontosabb információkkal rendelkezik a vadjárásokról. Sokat segíthet. Olyan gyakorlati információkkal is, hogy üres egy etető vagy egy sózó.

Milyen lehetőségeket hagyunk ki az ostoba ellenszenv következtében! Az elmulasztott információk értékét akkor foghatjuk fel igazán, ha tudjuk: Nógrád megyében egyetlen hivatásos vadászra 5365 hektárnyi terület jut.

★

Mondanivaló, történet. érv bőven volna még, álljon itt befejezésül egy utolsó. Egy pillanatra abbahagyom a munkát, a szobám falára gombostűzött plakátokra nézek. Néhány percig elgönyörködöm a több mint százötven védett madár — több van, csak az én plakátjaim örökítenek meg ennyit — színes ábráin. Valamennyinél ott az eszmei értéke is — forintban. Nézzük csak... ezer forintba taksálják — többek között — a kuvikot, a fülesbaglyot, a macskabaglyot, a nagy, közép- és kis fakopáncsot. A pipíske, ötfajta cankó, meg a fecskék „értéke” csak háromszáz forint. Miért emlegetem mindezt? Felelős beosztásban dolgozó vadgazdálkodási vezetőktől tudom: a védett madarakat kellőképpen tiszteletben tartják a vadászok. Talán, mert ők tudják igazán, mit is jelentenek a természet egyensúlyában.

A „tisztelet” azonban kevés. Illetve, minden tiszteletet megérdemelnek azok a vadászok, akik egy-egy igen ritka, több tízezer forintba becsült védett madár fészket őrzik. A szó szoros értelmében, egymást váltva, puskával. A tojásrablóktól, akik egy-egy faj utolsó példányait akarják kizárólagos tulajdonuknak, vagy könnyű pénzszerzési forrásnak tekinteni.

Ez jut eszembe a szobám falára biggyesztett plakátokról; a természetvédelemről és a vadászokról. Ajánlom a bevezetőben emlegetett T. L. — és fájdalmasan sok kételkedő társa — figyelmébe. Mindazoknak, akik úgy vélik: ez meglátta, ez hazavitte, ez megfőzte, ez megettette...

S akik szerint „ez” és „ennyi” a vadász.

Kelemen Gábor

Pardi Anna

költészet

nagy munkaköri árvaságban
gyermekláncfüre hulló glóriában
elborítanak
a két bolond tézis nem egy pár
harmoníák

lélek

kutatási alapján és null-magaslatán
felém jön akit nem szeretek
s gyűlöletem kínja veszni hagyja azt is,
akit, amit még megszeretnék.

alapismeretek

az ember mivel meghal
tökéletesen szabad
az ember mivel él
tökéletlenül rab

a menthetetlen angyal
és a mentő ördög
élesváltásban így együtt száll
látásból ismerteti
a láthatatlant

emberi együttérzés

mintha medve menne a kötélén
s mindenki mutatványra
vagy leesésre vár

őszinteség

szilánkokká oszlott szempár
néz a gerendákkal telibe

napi teendő

be- és kitelepítem a rakétákat
általános harcképtelenségem
szorongásaiba

stílus

fegyelem és tudathasadás
x műszakban
a legközelebbi y hiány

technikai fejlődés

konstrukciókká szerelt könnyek
építenek a szemfenéken

a szervezés képessége

depressziótól az optimizmusig

égés és kiégés

korosztályom talpig vulkánban
hamuban
küzd tehetetlenségével és a
hőfokokkal

Bódi Tóth Elemér

Kufárkodó éj

Almomban, bolondság,
öregmenyecskével viaskodom,
még holdtölte előtt,
a szalmazsákot ilyenkor ne töltsd
meg.

Sok lesz a bolha, rág
majd csípésük s virágzik, mint bíbor,
bőrödön. Az időt
ne sűrgesd égre nézve, úgyis elmegy.

Csak amikor fogyni
kezd a hold, sarlós lesz, tömd a
szalmát.

Gyerek pelenkáit
ne hagyd kint száradni napnyugta
után.

Mert elérhet annyi
gond, a gyerek rossz lesz, ne érjen
vád.

Lóstál a szél, lódít
egymásnak ágat, jár az éji kufár.

Fény volt

Mikor láthatatlan ragyogásba
fordul az éj,
hangosabb lesz a falu bolondja,
míg hazaér.

Mikor a káoszban az edények
meglapulnak,
a borzalomból kapsz némi képet,
mint a holtak.

Mikor a jászolkarikához ér
nyugvó barom,
felbődül a karikán túli tér
még szabadon.

Ekkor a kúvik szeme, mint a kincs,
tűzbe takar.

Az éjjel fény volt nálatok, csak nincs
valami baj?

Gyülekezettek

Tanított dalt, mennyiségtant,
dallam, István mester elhalt.

Már az első háborúkor
utólérte, hány dezentor.

A Gábrriel forgolódott,
platánfaággal szűrt napot.

Szekerezett, de megunta,
mint egykor Illés-próféta.

Eredics tanító néni
házunk ároksartról nézi.

Vásznán ecsettel kaparász,
festett ő is, mint Szent Lukács.

Kocsishoz égzengés érhet,
emlegeti Bódi József.

Utól nem érheti madár,
ki a mennyben kántorizál.

Támad a szél kilenc ágból,
álljon elő, aki bátor.

Koponyáját kicsiszolja,
mint a gyémántot Spinoza.

A szoba

A karosszékekben kucorgó asszony érezte, hogy a szőnyegekkel telezsúfolt szoba elvesztette meghittségét, nem védi többé. A padlón szerteszét kigyózó arabeszkék kártékony, ártó jellege hirtelen világosult meg — mintha egyenesen rá akarnának törni, ezzel téve lehetetlenné, hogy otthonosan fészkelje be magát a sarokba.

Minden indájuk egy-egy sértő megjegyzés, a beszéd fonadékaiban alattomosan megbúvó mérgezett tüske, amely ellen lehetetlen védekezni. Elfojtott, de mélyen bántó, álnok röhögés terjeng, gomolyog a padlón, s támad kíméletlen folytonossággal, miként egy hidegfront a maga viharos és gonosz hullámai-val.

Önkéntelenül védettebb helyet keresett, valami zugot, ahol meghúzódhatna, ahol sikerülne kikerülni a szobát elárasztó konok és megátalkodott áramlást. Egy ellene irányuló, alávaló öröm áldozatának érezte magát, védtelen és gyenge prédaállatnak, amely végleg megsemmisül, akár egy tintapacni az itatós alatt. Mert ennek az ellenséges örömnak milliányi sziszegő fullánkja támadt, számtalan apró, gonosz nyelve nőtt váratlan sebesen, melyekkel megbénítani és belefetyelni készült védtelen lényét.

Igy kezdődött:

felállt és dermedt kíváncsian figyelte, képes-e az arabeszekre lépni.

A szőnyegek indái gyanús csendben lapultak meg, a szoba küzdőtérre változott, melyen az ellenfelek halálos összecsapásra készülnek. Keservesen küzdött fel magát eszméletébe a sejtés, hogy most azután legkevésbé önmaga képes az eljövendőket előre látni. Mi fog történni; elesik és elvérzik, vagy tán meglepő könnyedséggel libeg végig a szobán? Érezte, valamit be kellene bizonyítania, de amit begyakorlottan és egyszerűen, szinte játszva valószínűsíthetett volna meg egyébként, az most kivihetetlenül nehéznek tűnt: így egyelőre mást nem tehetett, figyelmen és mozdulatlanul állt. A szoba légköre a fenyegető veszélyek ellenére elzsongította a figyelmét, hiszen a leeresztett redőnyökön át egyenletesen és megnyugtatóan szűrődött át az utca tompa moraja.

Viszonylagos bódultsága nem tartott soká, undorodva rázkódott össze, amint újabb támadásként elborította a szoba tárgyaiból kiáramló megvetés, melyet azok közös, nagy ügyük példás egyetértésében ontottak rá. Ugyanakkor gyűlölködő igyekezetük mögött furcsa módon szinte hivatalos közönyt gyanított. Alapjában nem lehettek mások náluknál hatalmasabb érzések és akaratok felbérelt mamelukjainál, aljasságuk valójában érdektelennek tűnt mozgó „gazdájuk” aljasságához képest.

Kétségkívül a tárgyak ez idegenkedően közömbös s mégis erőteljes ellenségessége okozta, hogy érzékei, mintegy ütést kapva inogtak, sédültek meg s többé nem voltak képesek a megszokott léptékben felfogni és számára leképezni a tér valóságos viszonyait; a szoba lépésnyi távolságai egy csapásra fagyos térségekké, roppant, jeges mezökké tágultak. Ám ezek a mélyreható változások mintha nem is érintették volna az ellene fenekező tárgyakat, pillantásukat továbbra is egyenesen rá szegezték, sziszegésüket egészen közlelől hallotta. A távolságok áthidalására megteendő erőfeszítés csupán saját maga számára fogalmazódott meg feladatként, mert, ha nem teszi meg ezt az erőfeszítést, akkor vert helyzetbe kerül, és mint a körülmények sugallták, talán mindörökre. Felindultságában ösztönzést érzett arra, hogy ne sokat tétovázzon, hanem mozduljon minnél hamarabb, de ugyanakkor egy legbelül gyökeredző óvatosság nem engedte cselekedni. Úgy vélte, egy közvetlen veszélyt elhárított, amikor volt ereje felállni, de felemelkedvén rögtön árnyék borult rá, amely alól kikerülni sokkal nehezebb és körmönfontabb vállalkozás lesz semhogy vaktában mozdulhatna. Az indítékra várta tehát, amely érthető kapcsolatot teremt homályos szándékai és az egyelőre még szintén homályos megoldás között.

A körülötte nyüzsgő, fenyegetően feléje nyújtózkodó környezet ismételt átlényegülései nem lepték meg, tisztában volt

azzal, hogy a szoba és tárgyai bármikor, minden erőfeszítés nélkül képesek lesznek visszanyerni eredeti alakjukat. Neki viszont — magától értetődően — nem szabadott kívánnia ezt, hanem most, amikor igazi lényegüket nem takargatják, kellett velük megbirkóznia. Elég lesz csupán a fejét felemelve széttekintnie és máris előtte áll majd a feladat, hogy miként próbálkozzon meg a távolságok áthidalásával és sarokba szorított helyzetéből kievickélve megpillanthassa a „cselekvések szinpadát,” ahová fel kell lépnie, elvégezve az eddigi történések által megszábotott mozdulatokat. Mert különben nem abban a pillanatban és nem úgy fog legördülni a függöny, ahogyan szeretné. És ha a függöny másként gördül le, akkor nem legördül, hanem roppant tömegével rázuhan és bárhogyan kapálódzik képtelen lesz alóla kikeveredni.

A környezet átlényegülését tehát úgy értelmezte, mint egy életveszélyesen csalóka, őt ármányosan átéjteni készülő látványt. Igen ám — gondolta — de ha emlékei könyvét a megfelelő lapon csapja fel, akkor rábukkan a szobának arra a keresett részletére, ahol a valóban lényeges látnivaló várja.

De vajon milyen jellegű ez a látnivaló, az életét betöltő elmérgesedett, nevetségesen és sebzőn veszélyes kapcsolat, melyik mozzanatára kellene ráéreznie, az előtte elterülő térség mely pontjára kellene ráböknie, hogy elérhesse a szinpadot, fellépésen rá és cselekedhessen? A szoba zűrzavaros és mégis áttekinthető, ismerős és mégis idegen volta szinte súlykolta, hogy a megoldás nem más, mint egy gondolatban már sokszor megtett, de újra és újra eltemetett mozdulat, melyet feltehetően a karosszékeivel szembeni falon terpeszkedő (mind ez ideig elfelejtett, ám most egy csapásra újra felfedezett!) tükörben pillant majd meg. E mozdulat pusztá látványa is friss zubogást indítana el, valamely kékes harsogást bontana ki benne legbelül.

Mindenképpen így történik majd — gondolta — hiszen e mozdulat megpillantása a tükörben, majd valóságos véghezvitele, elválaszthatatlanul összekapcsolódik egy másik, „idegen” mozdulatnak a felszámolásával. Kínzó bizonyossággal érezte, hogy ez a saját mozdulatával eltávolítandó másik mozdulat fedi, szigeteli el, mintegy kátránypapírként, a saját értékesebb rétegeit, nem engedvén befelé szívárogni a külvilág éltető, jótékony nedvességeit. Merev és halálosan szikkadt volta őt magát teszi merevvé és szikkadttá, így mindenképpen vissza kellene váltani azt a „másik”, őt takaró, be- és elfedő mozdulatot, mégpedig a visszaváltás árának mérlegelése nélkül. (Miként egy életbevágóan fontos úgy kapcsán hibásan megfogalmazott mondatot, félreértésként megtett gesztust is bármilyen áron visszaváltana.)

Ez a „másik”, hamis, mivel pusztító mozdulatot kutatta hát és rá is talált: engedelmes, panasz nélküli meghajlást látott felvillanni a tükörben, mintegy válaszként egy puhán és oldottan, de kímélet nélkül oktató hangra és a hangot kísérő gesztusokra. A saját engedelmes meghajlásait látta a Másik támadóan oktató és kioktató, önállóságát és önbecsülését pusztító mozdulatai mellett, mert ez a „másik” tényleges és valóságos Másikká testesült, ismerős és mégis idegen Másikká, aki ugyan lehetne Akárki is, de számára mégis visszavonhatatlanul egyedivé vált a tükörben való megjelenése pillanatában.

Ahogy rebbsent a tekintete újabb taglejtés rajzolódott ki a tükör holdfényes lapján, ez az izgalom és a türelmetlenség kifejezésének indult, de útközben meggyávult és éppen félig sikerült volta tette áporodottá. Nem vitás, kényszer alatt született: a Másik közönyig nyugodt, felsőbbbseges magatartásának válasza volt, amely magatartás a maga biztonságát az ő gyávaságából eredeztette. A tükörben ugyanis karcsú, remegő kézfeje jelent meg: ujjai zsebkendőket marcangoltak. Nyilván ezzel kísérelte meg kivédeni a Másik jéghideg biztonságát sugárzó kézlejtéseit. Nagyon is jól tudta milyen meddő kísérlet ez, hiszen tisztában volt a zsebkendőt gyűrető, tépető indulat hamisságával. És ez az indulat éppen azért volt hamis, mivel a Másik indulatai sem voltak jéghidegek, hanem csak ilyennek tétélezettek és jobbára csupán félelme változtatta azokat ilyené. Védekezése mögött az idegek gyulladtsága érződött, indulatai-mozdulatai szinte egymást tapasztották meg, a rémülettől lévén sikosak. Alávaló pocsolababú szaglott róluk és ez elve reménytelenül is tette a sikerüket, ideges fürgeségük sem tudta leplezni eredményesen hitvány voltukat. Ugyanakkor a Másik magatartását tú-

lontúl célratörőnek, sarkosan keményre kalapálnak érezte. „Válaszolj, válaszolj, válaszolj!” — sziszgették felé a Másik gesztusai csakúgy, mint az imént az arabeszk. „Válaszolj, mert tudod, hogy nem állok jól magamért és kivezetlek a szobából. Válaszolj, mert meg fogod bánni, hiszen elvehetek tőled mindent. Válaszolj, mert nem tartalak tovább, elengedlek, lezuhansz, beütöd a fejed. Válaszolj, mert hátrakötöm a kezeidet, betömöm a szád, még dadogni sem tudsz majd, csak kidagadnak az ereid. Válaszolj, mert meglódul a karom, meglódul, meglódul...”

De éppen ez a válaszkényszer volt olyan szorongatóan erős, hogy nem lehetett tisztességesen válaszolni, éppen ez a kényszer gátolta meg abban, hogy tisztességes feleleteket adjon! Most, hogy erre rájött, el tudta kapni tekintetét a tükörről és a fejét is elfordította, mert a gondolat túl erősen dübörgött benne, szinte szét akarta rázni, mint ahogy egy meglódukt harang szét szeretné verni a tornyot.

Eképpen folytatódott:

mintha szellő kerekedne.

Érezte, véget ért az önön tengelye körüli forgolódás, mivel nem elégedett meg az előtte kavargó mozdulatok tétlen szemléletével, hanem kikristályosított valami ellenkezés felét, ezzel hesegetve el a pánikot, amely már csaknem a hatalmába kerítette.

Valtozott a szoba klímája is, eddig az álmosító légkör átmenet nélkül váltott át fagyos és alattomos hullámmá, és ez nem sok jóval biztatta. Most viszont kellemesen frissítő áramlás érkezik egy meghatározható irányból. Megfeszítette a figyelmét (vagy inkább az emlékezetét?), hogy rájöhhessen melyik irány szolgál az áramlás csatornájaként, melyik tárgy az áramlás kibocsátó forrása.

Lassan tisztult le előtte a szoba ellenkező sarkában izzó drágakőnek, a világító akvárium edényének a képe. Igazán erre az értelmetlenül égő tartályra kellene irányítania a figyelmét? Létezik-e, vagy csupán elképzei? Puhán és oldottan, de kímélet nélkül támadó hangot társított hozzá, amely az üveg falon belüli világot magyarázza, és amelyre ő szótlánul, engedelmesen figyel, akár a színes halacska cikázására a miniatűr világ mesterséges közegében. Megbabonázott, becsapott, kába élőlények apró, zöld, piros és arany tüzei egy síkos, áttetszően vak közegben, mely előtt ő ül megbabonázva, becsapva és kábán.

Megvan tehát. Imhol eléje került a cél.

Ha ez az akvárium valóban létezik, akkor most át kell kelnie a szobán, hogy elérhesse az üvegedényt, nekifeszülhessen, és bármi történjen is, feldöntse, kiborítsa, hogy tótágast álljon az egész, hogy a moszatok szánkázzanak a szerteömlő, langyos víz hátán és rátelepedve az arabeszkekre rájuk poshadjanak, száradjanak porladó, feketülő lepényekként. És a halak meredten tátott szájjal vergődjenek a megadóan döglődő moszatokon, vergődő dögök a vergődni képtelen dögök hátán.

Elfordította fejét az akváriumtól és bátran, szinte kihívóan meredt ismét a tükörbe, melyben előbb homályosan, majd mind élesebb körvonalakkal egy jelenet kezdett kirajzolódni. Végül a jelenet legparányibb mozzanatát is annyira világosan látta, annyira érezte a legapróbb mozzanat ízét is, hogy felnevetett.

Látta, amint a Másik fel s alá járkál, idegesen le-leguggol, gyengéden megmoccantva a színes hullákat. „Miért is tehetted? — fordul oda hozzá. — Felelj, miért tetted, magyarázatot követelek!” Leveszi a szemüvegét, amely bepárasodott a dühtől és a megbántottságtól. Beletörli a zsebkendőjébe. (Végre egyszer az ő zsebkendője játszik megalázó szerepet!) És mit csinál közben ő? Talán csak mosolyog. A Másik agyát elönti a vér. „Válaszolj — sziszegi —, válaszolj, mert különben nem állok jól magamért! Meg fogod te még ezt bánni. Örült! Tudod, hogy mit vesztesz el? Mindent, mindent, mindent! Feküdj le és aludd ki magad, hiszen szégyelhetnéd, ahogy itt reszketsz!” És mit csinál közben ő? Talán csak mosolyog. Hiszen neveltséges az egész. Prédikál és közben a sarkát emelgeti. Valamit oda kellene kiáltani neki, valami igazat és találót, de hát minek, amikor olyan neveltséges. Ezért hát inkább hallgat és mosolyog. Áll, hallgat, mosolyog. Vajon meg fog-e lódulni a keze? Zsibbad az arca, szédül.

egy nagy lapályon valaki égnek emelt karokkal rohan és a nevét kiáltozza. Valahol meg kéne kapaszkodni, mert el akar esni, rázuhanni a padlóra. Most, most kellene erősen megkapaszkodni, és valamit odakiáltani, valami találót és igazat. Mert tudja, tudja, most aztán valóban tudja, hogy mit kiáltana, mielőtt rázuhanna a padlóra.

Vad lett a kedve, túlságosan esztelen és vad e jelenet látán és ez fokozott összpontosításra intette. Még a végén nem sikerül átkelnie a szobán és feldönteni ezt az unalmasan és banálisan világító üvegedényt. Már is elgyávulva érezte, hogy egy szélesedő szakadék mélyül az akarata és az elképzelt tett közé. Védekezőként az akváriumot kereste a tekintetével, mert ha megbizonyosodik róla, hogy van, hogy a helyén van, akkor már is megállásra kényszerítheti a szakadék növekedését.

Igen, az akvárium létezik, hiszen látja. Nem egyszerűen, hanem felfokozottan, hangsúlyosan látja a szoba másik sarkában, mivel világít. Mögötte lóg a konnektorhoz vezető zsinór. Felesleges kételkedni a létezésében és felesleges kételkedni a létezését megszüntetni kíváló szándékában. A cél megmutatta, készségesen felkínálta (megvilágította!) magát a változtatni, erőit feltámasztani szándékozó kedvének. Ezért hát a megtorpanás mögött valami másnak kell rejtőznie és nem a cél hiányának. Vajon ismét csak a már megszokottól való szabadulás örökös félelme van a meggyávulás mögött? Vagy valami még erősebb, szívósabb félelem, melyet ismét csak fel kell deríteni a következő lépés megtételéhez? Egész testét borzongás rázza meg, ha most valóban odamenne és feldöntené az akváriumot, akkor esetleg olyan jóvátehetetlenül hibázna, mintha egy hivatalhoz egy megfellebbezhetetlen végzésért folyamodna, melyet azután akkor kapna kézhez, amikor a folyamodás tényét már megbánta.

E megbánás érzete annyira a hatalmába kerítette, hogy ernyedten, szinte fásultan figyelte miként bontakozik ki a tükör lapján egy újabb jelenet.

Látta, amint végzéssel a kezében kilép egy ormótlan hivatali épület kapuján. Fázik. A kezében tartott papírlapból fagy árad, végighúzódik a karjain, eléri a vállát, a nyakát, behatol, befészkei magát a koponyájába, a szemüregébe. Talán örökre? Talán. Kinyitja a táskáját, belceji a papírost a téglában lapuló illatos kenőcs, az aranyrúdban meghúzódnó rúzs, a kormos szemöldökfesték, a különböző aromájú kölnik és a gyűrött zsebkendő mellé. Lesz, ami lesz, elindul. Nem néz hátra, semmire nem akar gondolni. Feltekint. A dűnyhás égből nagy, szűz pelyhek esnek lefelé, de az aszfaltra érve latyakká olvadnak. Korán van még hazamenni, a legokosabb beülni egy kávéházba kicsit felmelegedni. Belép, leül, kávé, süteményt rendel, cigarettára gyújt. Tükröt vesz elő, rendbehozza magát. Az az érzés kísérti, hogy az arcán egy ütés eltüntethetetlen nyoma vöröslök. Megütötték, de ki üttötte meg? Már elfelejtette és az ujjnyomok mégis megmaradtak az arcán! Lopva körülnéz. Lehetetlen, hogy ne sejtsek mi történt vele, hogy minden mozdulatából ki ne érződne a félszeg tévováság, Tehetetlen továbbra is zavartalanul léteznie az emberek között! Megissza a kávé, elmajszolja a süteményt, elnyomja a cigarettát, fizet. Kinyitja a táskáját. Ott a végzés, két oldalt széles margó, pecsét a szöveg alatt, okmánybélyeg. Gyűlölettel mered rá, mint minden zavarának forrására, mint az arcán vöröslő ütés végső okára. Most végig kell mennie a kávéházon ebben a füstös zibongásban és úgy tenni, mintha semmi feltűnő nem lenne rajta. Ez lehetetlen! Amikor feláll a széke feldől. Fordultában leveri a hamutartót, majd nekisiet egy ruhafogasnak. Vajon az is feldőlt? Semerre sem néz, rohan egyenest a kijárat felé.

Lám, e jelenet jólismert és eleven mondandója rekesztette sorompója mögé az előbbi konok elszánását! Mintha a magány lepiezhetetlenül eluralkodó félelme és szégyene olyan kizárólagos és örök érzés lenne, mely nem tűr meg maga mellett semmi mást.

Holott a magány mindig csak átmeneti — próbálta biztatni magát. És akkor már minden más sokkal inkább szükségesszerű az életben, csak a magány nem az. Mert csak körbe kell nézni alaposan és akkor a magány megszűnik — ilyen egyszerű ez. De nem, mégsem ilyen egyszerű, mert a pusztá gondolatára

máris úgy érzi valami értékes esett ki a kezéből, hogy valamely életfeltételtől megfosztatott, hogy különbözővé, elkülönülővé és elkülöníthetővé vált!

Igy hát hiába is minden, hiába is kényszerítené magát újra a valóságos helyzetére eszmélni, arra, hogy felemelkedve a szoba másik sarkába készülődik, feldönteni egy mesterséges világot, szétzúzni egy nevetségesen világító üvegedényt és ezzel beteljesíteni célá tisztult szándékait.

A zavarodottság, amely a kávéházban elfogta egyre jobban kínozza, csakúgy, mint az arcát ért ütés emléke. Érezte, hogy ennek az ütésnek az elképzelése túlságosan is igénybe vette az erejét, s legeslegbelül felengedve egész állapotát rendetlen, fecsegő lazaság kezdte jellemezni. A részletesen és pontosan kivethető jelenetek után, most céltalan és rendszertelen képek villantak fel a tükörben és egy pillanatnyi kimerevedés után el is tűntek. Először csíkos darócruhában bukkant fel, s csajkáját alázatosan egy gőzölgő kondér fölé tartotta. Szemeit lesütve sietett cellája sarkába és ott az éhségtől gyötörve, összekuporodva kanalizta be a silány lötytyöt. Utána vénségesvén vénasszonnyá vált, aki egy furcsa pedantária rabjaként örökösén egy tollseprővel szöszmötölt. Majd visszanyerte saját alakját, pontosan úgy, ahogy most mozdulni készen a szoba sarkában áll, de a kezében levelet tartott. Vajon ki csúsztatta a zsebébe és melyik óvatlan pillanatban, hogy észre sem vette? Dobogó szívvel, zaklatott kíváncsisággal olvasta végig, utána a karjai erőtlenséggel hanyatlottak le. Nézett maga elé és nem hitte el — nem hihette! — képtelen volt igaznak felfogni ami benne állt. De mit is tartalmazott valójában a levél? Amikor rájött, hogy a tartalmát képtelen felidézni — máris elfelejtette, hogy talán a borítékban csak üres papírok bújtak meg —, amikor megvilágosult előtte, hogy a levél tartalma az elfelejtés által semmissé vált, csodálatosan megkönnyebbült.

Habár időbe tellett az is, amíg megszabadult a levél rémétől. Belegondolva abba, hogy egy egyszerű levél is ezernyi veszélyt, ismeretlen bajt rejtethet magában, szinte máris kísértést érzett arra, hogy az egészet összegyűrje és elhajítsa. Ha nehezen is, de legyőzte ezt a kísértést, megegyeszer felnyitotta a boríték titokzatos módon sértetlen ragasztását, de nem talált benne semmit, még üres papírokat sem.

Belefűjt az üres borítékba, forgatta ide-oda, valami címzés-félét keresett, de azt sem talált. Most hát összegyűrhetem és eldobhatom — gondolta —, s váratlanul hallatlan biztonsággal megéreztte, hogy végre megszabadult attól a rendetlen és fecsegő lazaságtól, mely az iménti képeket eléje vetítette, s ezzel egyidejűleg megszabadult az ütés kínzó emlékétől is. Elfelejtette ezt is, mint ahogy mindent elfelejt — gondolta —, de ez a felejtés most olyan jó érzéssel töltötte el, hogy kuncogni kezdett. Azaz csak kuncogott volna, de a nevetés a torkában rekedt, miként egy felfelé szálló buborék akad meg a pohár közepén. Látni, ahogy a buborék megszületik, elindul felfelé és mégsem ér soha a felszínre.

Most a legokosabb lesz utánanézni annak, miért nem tudott nevetni. Ahogy ezt a szándékát elgondolta, már meg is volt a megoldás. Ezegyszer nem kellett utána járni, annyira kézenfekvő és nyilvánvaló volt, hogy önként kínálta magát. Elfáradt. Igen, egész egyszerűen elfáradt — és ez a felfedezés a maga mindennapi közönséges tényével elzsongította, megnyugtatta.

Olmos fáradtság öntötte el a tagjait. Mintha átvirrasztott volna egy éjszakát és most minden fárasztaná, még azok a megszokott tevékenységek is, melyekhez egyébként vonzódik. Legszívesebben ledölné és semmi másra nem figyelne, csupán a benne nehézzé és komorrá torzult, sötét mormoló formákra. Lelki bénultságát olyan elemi erejűnek érezte, mint a garat fertőzött nyirokgyűrűje, a lepedékes nyelv és a magas láz okozta fizikai levertséget egy ágyban fekvő beteg.

Ha most mozdulna, a mozgulatai nyugodtak lennének, lekerítettek és látszatra erőt sugárzóak — gondolta — és a tökéletes szellemi kimerültség visszafogott mámora is érződne rajtuk, az a fajta csalóka könnyedség, amely az alvajáróknak is sajátja. És mindezek ellenére, vagy inkább ezzel egyidejűleg, kissé bágyadtan lépkedne most, ha megindulna, kissé rezignáltan és kedvetlen öregesen, mint egy dróton mozgatott bábu. A

lábait korántsem önként rendezné a mozgás mozgulatsorába, hanem egy ádáz kedv, egy áldatlan, szertelen, „minden mind-egy” kedv parancsára. Ha most megindulna, akkor ez az ádáz kedv valahogy átragadna rá is, és talán éppen ez kölcsönözné a mozgulatainak az erő látszatát. Ugyanakkor mozgás közben állandóan éreznie kellene a drótok, zsinórok kényszerítő parancsait és annak a külső erőnek a fásult, rezignált rosszkedvét, gúnyos fintorgásait. Mindenképpen szörnyen kettős tartalmú lenne most minden mozgulata, mintha valaki egyszerre szeretné kifejezni egy tragika és egy pojáca lelkiállapotát, vagy mintha jókedvet fitogtatva futkározna egy aláaknázott mezőn. Az önkontroll gyengüléséhez hasonló érzés fogta el és a félelem attól, hogy ez a gyengülés megbánnivaló tettekhez, vagy súlyos jellembeli fogyatékokhoz vezet. Jóvátehetetlen hibákat követ majd el tudtán kívül — ez volt a tartalma a kimerültséget kísérő félelemnek. Ilyen állapotban lehetetlen számolni a körülményekkel, nem határozható meg egyértelműen mi mit jelent és mennyit is ér valójában.

Vissza kell ülnie a háta mögött terpeszkedő karosszékre — határozta el — mivel nem volt kétséges előtte, hogy a karosszék még mindig a háta mögött terpeszkedik súlyosan és mocsanatlanul. Sőt, mintha lenyűgözően hatalmas, fenséges tömegével egész idő alatt vonzást gyakorolt volna rá. És könnyen lehet, hogy csak azért nem tudott előbbre lépni, mert nem számolt kellőképpen a karosszék vonzáserejével. Előbb le kell számolnia ezzel a mágneses visszahúzó erővel és csak utána áll majd fel ismét és indul el a célpontja felé.

A sorrend újragondolása a szívósabb elszánás és a kitaróbb lelkesedés képzetét keltette. Úgy vélte, a siker minden összetevőjét a kezében tartja már. Megnyugodva kucorodott hát vissza a karosszékre, ahol, mintegy várakozásait igazolva, régóta nem tapasztalt kellemes bizsergés ömlött el tagjain.

A szőnyegekkel telezsúfolt szoba újra meghittnek, otthonosnak tűnt előtte. Rettentően, iszonytatóan hosszú ideig küszködhetett önmagával a székből felemelkedvén, és most, visszarozkadva, újjongva tapasztalta, milyen nagyszerű is a párnák között kucorogni. (Miként a vándor a tomboló viharral való egész napos viaskodás után egy nem várt pillanatban fedél alá kerülvén újjongva tapasztalja milyen is a tűz, a meleg étel, a biztonság.) Végig hasogatott a feje — erre is csak most döbbsen rá, amikor a hasogatás már alábbhagyott.

Ahogy tekintetét a szoba másik sarkában álló akváriumon megpihentette, azt már nem szándékainak céljaként fogta fel, hanem csupán annak, ami. Kissé valószínűtlennek tűnt, hogy ebben az edényben megismétlődik, újjáteremtődik egy víz alatti — a víz felettől olyannyira eltérő — világ, kissé valószínűtlenül cikáztak a színes halacsckák a lágy, áttetsző és valószínűtlen

elem süket csendjében. Kissé úgy figyelte a valószínűtlen cikázásukat, ahogy egy-egy közeli cselekvés emléke is hihetlenné mosódik el szinte már a megtétel, a megvalósulás pillanatában. Valóban megtette ezt és ezt a mozdulatot? — kérdezte magától csodálkozva. És az az izzón piros hal az aranycsikjaival az előbb valóban még amott volt, és most már emitt, de már itt sem, hanem egészen máshol? És az a másik, elevenen ide-oda cikkanó, igazán keresztezte az izzón piros pályavonalát? És nem fog róluk leázni a festék, megfestve a vizet, miként a színes rakéta füstje is megfesti a levegőt?

Milyen mulatságos is a szoba álmosító langymelegében ez a világító díszlet, melyet mintha csupán az ő szórakoztatására helyeztek volna el a sarokban. Igen, van egy akváriumunk is — gondolta — de ez is csak díszlet ebben a langyos és álmosító melegben. Nem használjuk semmire, nincsen hasznos célja. Díszlet, ennek a szobának a díszlete.

Hallatlan könnyebbséget okozott neki a gondolat, hogy az akvárium csupán rendeltetés nélküli díszlet, maga sem tudta miért. Fel is tette magának a kérdést, hogy vajon miért ilyen megnyugtató ez a tény, de nem tudta megválaszolni. Azt azonban érezte, hogy ettől olyan hallatlanul megkönnyebbült, mintha ellenséges csapatokat sikerült volna az otthonától valamilyen csalafinta válasszal elterelnie.

És így végződött (kezdődött?):

látta a tükörben, amint egy út szélén áll és az ellenséges csapat lovasainak egy bizonyos irányt mutat, éppen az otthonával ellentétes irányt.

És a lovasok el is indulnak ebbe az ellentétes irányba, könnyedén, félelmetesen könnyedén ügetve, miközben ő az út szélén marad a még mindég kinyújtott karjával. Igen, félelmes és könnyed biztonsággal ügetnek, gyanútlanul és mit sem sejtve, míg ő az út szélén áll megkönnyebbülten, repeső szívvel. Amikor ekkor új félelmei kezdtek támadni, egyelőre a távolban és bizonytalanul, egyelőre alig kivehetően, annyira a távolban. Mert itt van ez az „egyelőre”, felbukkant, érzékelhetően megjelent, és hiába minden, meg kell vele birkózni. Mert a lovasok is „egyelőre” gyanútlanul és mit sem sejtve távolodnak, hiszen nem tudják, hogy a mutatott irány hamis. Csak a kisebbedő alakjuk látszik, csak a lándzsát tartó kezek körvonala válik ki a lovak és lovasok egybemosódó alakjából. Könnyedén tartják a fegyvereket és könnyedén ügetnek, közönyös és félelmetes biztonsággal, mint akik nem sajnálnak egy kis kitérőt a bizonyosságért, mint akiknek nem számít az idő és ezért még a mutatott irányba haladnak. De visszatérnek majd, könnyörtelenül éles fordulatot tesznek a lovaikkal, könnyörtelenül rideg fény villog a szemükben, amikor már lejárt az „egyelőre” ideje, amikor már lejárt, lejárt, lejárt...

Ekkor a karosszékekben kucorgó asszony érezte, hogy a szőnyegekkel telezsúfolt szoba elvesztette meghittségét, nem védte többé. A padlón szerteszét kigyózó arabeszek kártékony, ártó jellege hirtelen világosult meg — mintha egyenesen rá akarnának törni, ezzel téve lehetlenné, hogy otthonosan fészkelje be magát a sarokba.

Minden indájak egy-egy sértő megjegyzés, a beszéd fonadékában alattomosan megbúvó mérgezett tüske, amely ellen lehetetlen védekezni. Elfojtott, de mélyen bántó, álnok röhögés terjeng, gomolyog a padlón, s támad kíméletlen folyamatossággal, miként egy hidegfront a maga viharos és gonosz hullámaival.

Önkéntelenül védekezőbb helyet keresett, valami zugot, ahol meghúzódhatna, ahol sikerülne kikerülni a szobát elárasztó kórhag és megátalkodott áramlást. Egy ellene irányuló, alávaló öröm áldozatának érezte magát, védtelen és gyenge prédaállatnak, amely végleg megsemmisül, akár egy tintapacni az itatós alatt. Mert ennek az ellenséges örömnak milliányi sziszegő fulánkja támadt, számtalan apró, gonosz nyelve nőtt váratlan sebesen, melyekkel megbénítani és belefetyelni készült védtelen lénység.

Ekkor felállt... Felállt? ... Dermédt kíváncsian figyelte önmagát... Figyelte önmagát? ... Úgy vélte, lesz ereje az arabeszekre lépni... Lesz ereje az arabeszekre lépni? ... Valóban mozdult is... Valóban? ... Mozdult is? Célt keresett... Célt keresett?... És elindult... Elindult? ... Felé... felé?

Bába Mihály

Szavak csontvázai

Szavak csontvázai

hevernek

a fiók-sírban

Üldöztetés

temette

gondolat

foszlányok

Nagy élmények

nagy álmok

valóra nem váltott

teremtő tervek

húsától

vérétől

megfosztott

eszme

nemzőszervek

Kripta-fiók-sírban

velük együtt

fekszenek az elvetélt

szerelemek

a szavak csontvázai

Meditáció

Hajnalban az eső

eleredt,

céfnaszálaival a földhöz

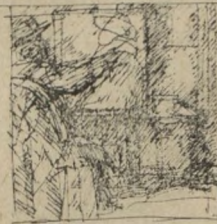
kötötte a felleget.

Mint tikkadt vándorok

nyelték

a csatorna-szájak

az ég vizét.

Dorkovics Ágnes

Obeliszk

1.

Évák könyve

kit isten gyűjtött félvilágnyi gondba,
és teste fáj, mert minden kín a régi,
mert mind az első ős jogát idézi:
vajúdni szorgos kínlódást halomra,

s ki forró vagy, mint elfúlt katakomba,
Rémus kimívelt városán e résnyi
pokol, borzongva vágyják titkod: égni
halálra váltan átkos csillagodra.

lám, mindenekkel elpusztíthatatlan,
örök fogú idő a gyámod itt:
aprózva fal föl és öklendezik!

s míg tenger ringat mocskot pirkadatlan,
vulkános fényű, hajlékony karod
a végtelenbe lopja magzatod.

2.

Űrszonett

míg hozzám távolból ragyogsz,
csönd száll az érintés helyére,
és minden Nap alatt e félbe
vágott hiányod ott sajog.

mert én is lassan úgy vagyok,
már mindenemben félig élve:
sötét odúban, mégis fénybe
fultan, mint végső Halmazok.

és kínok közt, de este van.
s megint fölfénylesz pontosan
az ólmos, szürkülő zenitre.

s ím hull a lényed, lágyan esve
szemem félholdas udvarába:
oldódik létem úrmagánya.

3.

forgása csillagomnak

a hangafű kinyílt, s a zsenge pázsit
alásimul a macskaléptű szélnek,
kit illatok és dús párák igéznek,
bódulva hull hát és ígérne bármit,

ha most e tűnő pillanat megáll itt.
de bölcös az ősz, ki hogyha mozdul, kérget
hasít a csönd: ím tudják már a vénebb
nyárfák a túlsó part ezüst dalát is,

hol fény ha hull, csak mint a megfagyott
göröngy, úgy koppan érden, ágtól ág
válík ropogva, űrt érez s jajong.

együtt zuhannak: ő és a világ.
s ha jég pilléz már minden foghatót,
a szél is éhül, falja csillagát.

Petőcz András

valami, valami után

piszkosfehér az ég. villámsebes a szó.
induló. bomló. elhaló.
izzadt lepedő tekereg fejem fölé.
tekereg. lebeg. megreteg. lehullik
megint.

eltemet.
azután kiásom magamat.
kutyavinnyogás. hatványozódik a
csönd.

mozdulattalan pillanat.
lélegzetfojt a félelem.

Töredékek

talán el kéne mondani
talán még azt
emlékszel azon az úton
miközben
és azt is
persze
amikor Jolán
utoljára még velünk
mert minden szétesett
és a közös dalunk
azok a pillanatok
valaki virágot vett
a Béla bohóckodott
a ház most bontás alatt
Feri bá' az öreg pincér
egyszer
valamikor mindenképpen
hogy újra
megbeszéljük
majd
talán telefonon
legközelebb

A MICIMACKÓ-CIKLUSBÓL

Micimackóval

is megesett

Aztán valaki elindul:
kezdetben lassan, óvatosan,
majd erőteljesen szaporázva a
lépéseket.

Versenyszellem.
Valahol itt kell megragadni a
lényeket:

egy atlétikapályán loholunk
körbe-körbe,

és mesterséges célokat keresünk.
Ezt! Meg azt! Hajrá! — mondjuk,
mondogatjuk, majd nyomokat
fedezünk fel a salakon.

Erre már járt valaki! — rémülünk
meg,

pedig csak úgy van ez, mint, ahogy
Micimackóval is megesett: egy
hatalmas fa körül szaladt, és ijedten
nézte saját egykori lépteit.

Gerelyes Endréről

Erre a találkozásira készülöben bukkantam rá egy régi feljegyzésekre. Egy majd húsz évvel ezelőtti találkozási emlékeztet. A budapesti Ifjú Művészek Klubjában két fiatal alkotó estje előtt mondtam pár bevezető szót, rövid párhuzamos jellemzést. Két ifjú testvéralkotót mutattam be, akiknek akkoriban jelent meg első könyvecskéjük az Új Termés sorozatban. — Most újra együtt van a nevünk a meghívón. A kritikus majd átadja a szót az egyik egykori ifjúnak, az emlékező költőtársnak, Baranyi Ferencnek, s együtt ébresztjük az emléket a másiknak, az egykori fiatal prózaírónak, Gerelyes Endrének.

Hadd kezdjem egy szemrehányással. Ilyen szemrehányás nem ritkán éri a rest irodalmi utókot: miért kell ébreszteni egy nagy tehetséget, érvényes műveket teremtett író emléket? Van ugyan egy szűk emlékkörző tábora, írói társai, akik számon tartják, néhány száz hívó olvasója; ha újra megjelenik egy-egy könyve, tisztos recenziókat olvashatunk róla, de meggyőződéssel mondom: nincs benne a maga rangján az irodalmi köztudatban.

Sokszáz oldalas cikkgyűjtemény jelent meg nemrég a hetvenes évek magyar irodalmáról, névmutatóval. Négyyszer idézik benne Gerelyes Endre nevét. Egyszer, mint aki — másokkal együtt — „több társadalmilag is izgalmas ígéretet nyújtott korai műveiben, mint amennyit... megvalósított”. Másutt csak felsorolásokban említik, igaz, rangos névsorokban.

Nem hiszem, hogy az új, a nyolcvanas évtized is így ki tudja majd kerülni azt a jelenséget, ami Gerelyes Endre néhány kötetnyi írását, de ezzel egyrangú és példaadó alkotómagatartását foglalja magában. A baráti szíveken túl, a kritikai közvéleménynek is, főképpen pedig az új, a fiatal irodalomnak is jól kell fedeznie Gerelyes világát, s azt az egyszeri, összehasonlíthatatlan írói magatartást, vérmérsékletet, gondolkodásmódot, ami bármelyik sorát, bekezdését összetéveszthetetlenül fölismereti. S nemcsak a művek kerülnek majd az őket megillető helyre a hatvanas-hetvenes évek irodalmának történetében, hanem az a magatartásmód és etika is súlyosan lesz jelen az irodalmi alkotásmód példatárában.

1972 decemberében így nyilatkozott az Új Írásban: „Ha olyan szokatlan helyzetbe kerülnek, hogy önmagáról kellene kritikát írnom, a prózaíróknak ahhoz a típusához sorolnám magam, akik talán alkatilag legközelebb állnak a lírikusokhoz... Valószínű, hogy az e típushoz tartozóknak — nekem mindenképpen — meg kell várniuk, amíg... — megverekednek a szemközt jövő problémákkal...”

Két sarkpontját határozta meg ekképpen írásainak, alkotásainak. Az egyik: novelláinak, regényének, cikkeinek lírai jellege. Minden írása, minden sora önvalóság, önéletrajz, önmagyarázat, önelemzés. Nincs egy szentviten,

külvilág mondása, mindegyikben ott látjuk az állásfoglaló, választó, vallomástevő Gerelyes Endrét. Akik személyesen ismertük, egy-egy csipős megjegyzésében, heves gesztusában a személyét magát is, mozdulatait, fintorait, hanghordozását is fölismerjük. Novellái nagy része, esszéi, regénye, de még cikkei, kritikai megjegyzései is: szenvedélyes önelemzés. Simonffy András méltán búcsúztatta őt így: *Isten veled, Lancelot lovag!* Azért azonosíthatta az író hőisével, mert megvolt bennük ez az azonosság. Személyesen jelen van Balázs és János konfliktusaiban. Káin és Ábel ütköztetésében, a lovagi tornákon. De ezt az önelemző, önvalomásos jelleget nem egyszerűsíti életrajzíva. Az ütközet a fontos minden ilyen írásában. A kilenc perctől a Lancelot lovagig ott van minden küzdő alakjában: az ellenfelekében is. Ő Ábel, de ő Káin is; Bálint is, János is. Átéli az ellenfelek sorsát is, tudja az ő érveiket is.

A küzdelem minden Gerelyes-írás meghatározója: ez a másik sarkpontja írásainak. „Megküzdni a szemközt jövő problémákkal”. Méltatói mind kiemelik, milyen fontos szerepe van nála a fizikai erőnek, az ökölnak, a testi erőnek. Már kevesebben hangsúlyozzák, hogy a testi erő szemléletes és nyomatékossá ábrázolása csak alkalom az intellektuális küzdelem megjelenítéséhez. A ringben is az a fontos, ami a fejekben lejátszódik, az ökölcsepásoknak mindig morális indítéka van.

Nemzedékének legszenvédélyesebb moralistája volt. Senki olyan lázasan és nyíltszívűen nem kereste az új kódexet, az új társadalom új erkölcsi törvényeit, mint ő. Minden állítást megkérdőjelezett. Nem volt előtte tekintély, s nem voltak dogmák. A forradalmár etikai kódexét lapozta. A jámbor Ábel önálta megöli a kártékony Káint. Mindig nyílt sakkal küzdött, előítéletek nélkül, írásában is, kávéházi vitáinkban is. Aki személyesen ismerte, tanúsíthatja, milyen éltető ereje volt a vita, az érvek lovagi tornája. Egy példát hadd mondjak el nyitottságára. Szerette, tisztelte Arany Jánost, de elementáris dühvel utasította el az Epilógusnak ezeket a sorait, a bennük foglalt emberi magatartást: „Ha egy úri löcsiszárral / találkoztam, s bevert sárral / Nem pöröltem / Félreálltam, letöröltem”.

Ráismertető vonása írásainak az a kettősség, amit a fizikai erő ábrázolásának és az elmentétek intellektuális földolgozásának együttélte ad. Pszichológiai felkészültsége és érzékenysége, filozófiai ismeretei és készsége ugyanúgy meghatározzák írásai karakterét, mint a fizikai erő. Legegyszerűbb, iskolázatlan alakjai is képesek intellektuális nárbajra, a munkásszálláson, a gyárban, a falusi lagziban is.

Mámorosan szerette a gondolatok szembeállítását, a magatartások párbaját. Utolsó nagy vállalkozásában, az *Isten veled, Lancelot!*-ban mintegy összegezi a forradalmár magatartását, a küzdelem éthosszának motívumait. Rátalált a lovagi középkor hatalmas küzdőterére: ideális színpadot talált eszméi, indulatai kifejezésére. A vérre menő összecsapások porondját, s a végletes emberi tulajdonságokat, tiszta eszményeket és feneketlen gonoszságokat hordozó, nem ember formájú hősök világát. Személyes sorsa dereng föl, amikor a szolgának született Lancelot emelkedéséről, a nagybirtokos lovagok előtti bizonyításról esik szó. Hőse diadalában és társadalmi emelkedésében az ő Toldi Miklós-i felszabadulása, hódítása testesül meg. — A regény egésze azonban nagyobb, nem személyes sorsfordulatot példáz és a porondon küzdők fizikai erőfeszítéseit, a lobogó szenvedélyességet itt is erős intellektuális hajlandóság, precíz elemzőkészség, higgadt racionalizmus ellenpontozza.

Írásainak ez a jellege esszéi felé fordítja a figyelmet. En egyenrangúnak tartom Gerelyes esszéit szépprózájával; hadd tegyem hozzá: ő maga is segített ebben. E két tartományát írásainak alig lehet szétválasztani; annak idején természetes módon gyűltek közös, egy kötetbe. Elbeszéléseiben esszéisztikus, elemző,

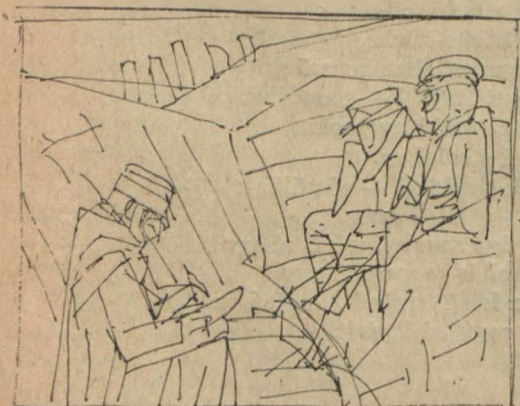
eszmélkedő bekezdések vannak, esszéiben példaerejű apróbb történetek, epikus részek. Esszéiben közvetlen módon nyilatkozhat meg a véleményalkotó, állásfoglaló, töprengő író. Lefegyverző és fölényes intellektussal vezet bennünket egy-egy témában, akár a vakok sorsáról, akár a test boncolásáról, akár társadalmi, történelmi problémákról elmélkedik. Minden műfaj alkalmas önkifejezés volt számára. Már azon a majd húsz évvel ezelőtti találkozónkon joggal említhettem, mennyire otthonos a különféle műfajokban. Rövid élete alatt végigjátszotta az irodalom majd minden műformáját. A kritikától az esszéig, a novellától a regényig, versig. — Igen, a vers is; lírai alkata természetes módon vezette erre a kalandra is. Heves vitáink közül számomra a legemlékezetesebb, amikor kifogásoltam, hogy a *Nyolcfokos szép lejtő* című novellájának egy részét metrumban, versben írta.

Még egy dolgot említettem abban az egykori vázlatos bemutatásban: játékos kedvét. Ez a szenvedélyes vitaközlő, halálig küzdő bajnok mámorosan szerette a játékot. Ez a tulajdonsága minden írásában tovább bontakozott. Nekünk, akik ismertük, külön öröm volt, amikor újabb írásában fölismerett mókázó kedvének újabb és újabb mulatságos gesztusait. A hősi krónikában, az *Isten veled, Lancelot!*-ban például, egyre-másra kiesik — helyesebben kilép (mert a karikírozó, ítélő fölény kedvéért) — szerepéből. Hadd idézzek egy-két szép példát. Így szövi a fennkölt szövegbe játékaikat, az izes, jellegzetes gerelyességeket: „...Úgy gondolnám, fölösleges szaporítani a bőséggel termő hülye krónikáknak azt a részét, ahol »Ez emekkorát sújtott, az kivédte, majd úgy vágott vissza, hogy az úristen beleremegett és azt kérdezte angyalait: mi van? mi van?«. Galahad vívott — ahá, itt a lényeg — a Lancelotban levő igazi Lancelot ellen”. A Sárkányt kedélyesen „komám”-nak szólíttatja, a lovagokat „diszes bandának” nevezi. — Nemcsak kemény ütéseivel, hanem ezekkel a gyermekded játékokkal is — teljes személyiségével, meleg kedélyével formálja írásait. Ezekért a színekért is lehet őt szeretni.

A hatvanas évek végének, hetvenes évek elejének irodalmi élete, tájékozódása és irodalmi divatjai nem kedveztek Gerelyes Endre írói pályájának. Az a hitvalló, a társadalmi kérdésekre fogékony, elkötelezett írói magatartás, amely írásait fűti, ekkoriban háttérbe szorult. Sokat szenvedett attól a légkörváltozástól, írói útján is megtorpan. Nem tudhatjuk, ha élete engedte, hogyan folytatódott volna a második, harmadik menet. De amit haláláig alkotott, kikezdetlen, érvényes mű.

A pályatárs, Simonffy András méltán vallotta halálakor: „Tudom, visszajárunk még hozzá, mi, fiatalok”.

Farkas László

HAGYOMÁNY

Szerep és sors

FERENCZY TERÉZ ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE

A szerencsétlen sorsú szécsényi költőnő esetében mintha visszajárna fordult volna a szőlés: ő igazából már csak a saját hazájában próbálta. A szülőföld emléktáblával adózott neki, előadásokat hallat róla, s időnként felidézi alakját a helyi sajtó is. A nemzet egészének köztudatából azonban kihullott. Ha itt-ott — különféle korrajzokban — találkozik is a nevével az olvasó, már nem fűződik hozzá képzetek.

Pedig a múlt század sokra tartotta. Cikkei, levelei, versei jelentek meg a Pesti Divatlapban, a Divatcsarnokban, a Hölgyfutárban, a Délibábon. Hátrahagyott műveiből közölt a Nővilág, az Ifjúság Hajnala, a Napkelet, s Barabás Miklós az ő arcképét is megrajzolta. Öngyilkosságának talánya az egész országot foglalkoztatta. Sokan politikai háttérrel beszéltek. Nagybátyja, a szobrász Ferenczy István szerint „még a leipzig-i illusztrált újság és júniusi füzetével az európai nevezetesebb holtak sorában említést tesz róla, hol csak a fő-fő generálisok, miniszterelnökök, vagy kitüntetett tudományúak vétetnek fel”.

Amikor pedig Bulcsu Károly összegyűjtötte és kiadta a verseit, költők és költőnők méltatták művészetét. Danielik a Magyar Írók Lexikonában. Szinnyi a Magyar Írók Életrajzában terjedelmes helyet szentel neki. Zilahy Károly még az arcképét is közli a Hölgyek Lantjában; öccse, Imre pedig egyenesen azt állítja, hogy „irodalmunkban egy nőiőrök feje körül sem sugárzik messzebb tündöklőbb glória, mint Ferenczy Teréznek”. Képes irodalomtörténetében Beöthy Zsolt sem feledkezik meg róla. Egy német nyelvű magyar irodalomtörténet meglegen méltatja, s a Vasárnapi Újság időről időre felidézi a „fájdalmak leányának” emlékét. A legrangosabb elismerést azonban Vajda Jánostól kapja. 1857-ben „egy antológia szerkesztésével foglalkozván” újra átolvasa Ferenczy Teréz verseit. Ekkor írja a Nővilágban: „... míg egy némely kürtölt nevű költőnkől alig leltem egyet ama válogatott fűzerbe fölvehető. Ferenczy Teréz kevés számú költeményfűzére oly virágként tűnt föl előttem a költészet mezején, amelynek saját külön illata van, el nem vegyülő a többi ezer közt, s talán érezhetőbb a terebélyes levélű, rikítóbb színű virágok illatánál... írónőink közül egyedül Ferenczy Terézben fődöztem föl oly szellem-erőt, amelynek szárnyaló ereje a férfi nemével egyenlő magaslaton áll”.

Emléke leghívebb ápolója talán Krúdy Gyula. Gyermekkorában — Szécsényben és a családban — sokat hallhatott a boldogtalan költőnőről. S mindig azzal a hittel beszél róla, hogy mindenki tudja, ki volt az a Ferenczy Teréz. Tragikus halála ezért válhatott *Al-Petőfi* című regényében az önkényuralom korfeszítő elemévé. Ha a *Fanni hagyományairól* szól, akkor is magától értedődő a számára, hogy melléje társíthatja Ferenczy Teréz alakját. Megidézi az *Urak, betyárok, cigányok* című emlékezésében is. Hősét, Jósza Pált Lisznyai Damó Kálmán mutatja be a költőnőnek. Akkor tájt „Teréz kisasszony a szilvafák alatt, az Ipoly partján ábrándozott, verselgetett, merengett, amíg egy napon titkos bú ereszkedett a szívére a költőnőnek és atyja pisztolyából szíven lőtte magát”. Ferenczy Teréz verseit valóban jól ismerheték a kortársai. Hiszen Jósza Pál is mielőtt hazáját elhagyta volna, a Kárpátok tövére az idáig kísérő barátok társaságában elszavalta egyik versét: „*Süvölt a szél a puszták felett, / Hol van virágod nyájas kikelet? / Hol van a rét, amely gyöngyként fénylett — / A színvegyület, ihlet és élet? / Minden semmivé lett!*”

A *Juliskák Juliskája* című művében megint csak föltűnik Ferenczy Teréz. És ismét azt érzékeltetve, hogy miként vélekedett róla a saját kora. Petőfiné így vall dunai kirándulásukról: „A csillagok hazafelé jövet oly hívogatólag ringottak a Dunán... És a hajó fedélzetén Bulcsu Károly, az író és kiadó Ferenczy Terézről, a Divatcsarnok költőnőjéről beszélt a hölgyeknek, akit már életében mindenki Byronhoz, hasonlított. És most még jobban olvassák a »Téli csillagokat«, mióta Ferenczy Teréz önkézével vetett véget életének... Mennyi valódi érzélem volt ebben a műben — hangzott Bulcsu Károly szava”.

A *Sorsvirág* című '48-as regényének anyaggyűjtése során Győry Dezső ugyancsak meglepetten tapasztalhatta Ferenczy Teréz verseinek akkori népszerűségét. S amikor a forradalmi hangulat és a szabadságvágy vidéken való elterjedését akarja érzékeltetni, hősét — nem véletlenül — éppen Ferenczy Teréz arcképe előtt gondolkodtatja el egy losonci úriházaiban.

Még a századelő is ismerte. Dr. Ágner Lajos, a „földi és rokon” budapesti tanár 1903-ban könyvet jelentet meg róla. A mű címe azonban mintha már előrevetné árnyékát: — *Ferenczy Teréz emlékezete*. Rá három évre Halmi Piroska írt tanulmányt *Ferenczy Teréz élete és költészete* címmel; ugyanebben az évben még egy kolozsvári kiadású Verses Emlékkönyv közöl tőle verset — aztán szinte semmi.

A hatvanas évek elején megjelent Magyar Irodalmi Lexikon szerepelteti ugyan, de már a halála évében bizonytalan. Az érdeklődés hiányát lássuk benne, vagy vegyük tudomásul, hogy Ferenczy Teréz

emléke el van jegyezve a pontatlanságokkal? A Bulcsu Károly által 1854-ben kiadott *Téli csillagok* szerint 1830-ban született. Ezt az évszámot vette át dr. Wallentinyi Dezső is 1912-ben a Ferenczy István levelezését tartalmazó könyvében. Mindkét időpontot kikezdte tehát a feledés. A szécsényi temetőben található síremléken pedig ez olvasható:

Ferenczy Teréz
ki a közadó lefizette
25. nyarában 1853-ik év
május 22-ik napján.

Ferenczy Terézről megfélekedezni egy kicsit pazarlásnak látszik. Mert bár a magyar líra költőiben valóban gazdag, benne a női költészet meglehetősen szerény vonulat. Illusztrálásul csupán egy-két adat. Régi magyar női költészet — az egyetlen Petrőczy Kata Szidóniát kivéve, — nincs. A Hét évszázad magyar versei című antológia 175 költőjéből mindössze négy a nő. Az Alszegehy-Baránszky-féle *A magyar irodalom kincsháza* 61 férfiköltőt sorolt fel az egyetlen Kaffka Margit ellenében. Az arányok ma sem változtak sokat. Az 1980-as *Szép versek* hetvenhét költőt vonultat föl, közöttük mindössze tizenegy nőt találunk.

Arról tehát, hogy miként éreztek, gondolkodtak a magyar nők az évszázadok során, jobbra férfiu „áttétellel” értesülhetünk. Míg ható beidegződésnek tetszik, hogy a líra művelése férfidolog. Különben mivel lenne magyarázható, hogy az említett reprezentatív versgyűjtemény szerepelteti például Földi Jánost, de megfelelkezik Dukai Takács Juditról. Vagy, hogy a témánál maradjunk: Ferenczy Terézt mellőzi, de a nála egy csipetnyivel sem jelentősebb Samarjai Károlyt, Medgyes Lajost, vagy Mentovich Ferencet érdemesnek tartja a bemutatásra.

Pedig talán éppen Ferenczy Teréz kapcsán gondolkodhatunk el leginkább arról, hogy a XIX. századi nemzeti öntudatra ébredés mennyire nem maradt hatástalan a magyar női társadalomra sem. Ez az az időszak, amikor a nő olvasóból alkotóvá kíván válni. Mintegy cáfolni és alátámasztani akarván Széchenyi István véleményét, mely szerint „a nő csak a férfiert, vagy a férfitől indítva alkothat nagyot”. A divatlapok és divatcsarnokok hűséges olvasója most már jogot formál arra is, hogy maga valljon önmagáról, s a költői babérokban is osztozzék. Mennyire jellemző Dukai Takács Judit felsőhajtsa! „Oh, ha minden elhagy is, Csak te ne, oh poézis!” S élete nagy napjának azt tartotta, amikor költőként vehetett részt a keszthelyi Helikon-ünnepeken. A század közepére ugyancsak megnő a nők szerepe az irodalomban. Teleki Blanka, Karacs Teréz, Löwey Klára cikkek, levelek íróiként, s a magyar nőnevelés harcosaiként mutatkoznak be az akkori lapokban. Wesselényi Polixénia a kor divatos műfaját, az útinaplót műveli. A Ferenczy Terézzel egyidős Szendrey Júlia sem elégszik meg a költőfeleség mivoltával, maga is költő akar lenni. Szász Károly neje Iduna néven jelenteti meg verseit. Majthényi Flóra egyenrangú poétának tartja magát a férjével, Tóth Kálmánnal.

Ferenczy Teréz megjelenését ebben a mozgásban kell szemlél-nünk. A szécsényi könyvkötő-gazdatiszt lányának költői ambíciója nem véletlen jelenség, hanem egy törvényszerűséget mutató folyamat része. Ő is s a többiek is a századvégi nőmozgalom korai előfutárai, dr. Wallentinyi Dezső okkal nevezi „magyar Sapphónak”. Valóban, Ferenczy Teréz ambíciója nem volt kisebb, mint ógörög elődjéé. A másik nem szellemével akart versenyre kelni. Úgy érezte, költői formába öltöztetett érzései, gondolatai ugyanúgy igényt tarthatnak a közönség érdeklődésére, mint a férfiak művei. Jó szemmel vette észre ezt a szándékát Vajda János: „Ferenczy Teréz oly eszmékkel is foglalkozott, melyek a női hivatás szűk körén túl terjednek. Ferenczy Teréz elméje az emberiség, a társadalom, sőt a világ rendjéről elmélkedés atlási terhével is foglalkozott, s fölmereszkedett ama nézetek sziklacúcsaira, honnan csak a legerősebbek nem szédülnek le a vonzó mélységbe.” Nagy elhivatottságnak szegte a szárnyát tehát élete rövidsége, s a kivétel tehetségének nem mindig kellő ereje.

A kor kínálta föl a magyar Sappho szerepét. S biztatott a szerepjátszásra is. A XIX. század nagy jelenetei egy kicsit mindig teátrálisak. Ahogy Kazinczy átadja az irodalmi vezérseget Kisfaludy Károlynak. Ahogy Széchenyi ajánlást tesz az akadémia fölállítására. Kosuth emlékeztető néptribun-pillanatai. Olvassuk el Jókai jellemzéseit a *Tízek Társasága* fiataljairól. Egytől egyig szerepjátékosok. S ne feledjük: ez a kor avatta a szerepjátszást — helyzetdalként — a líra műfajává.

De volt-e hajlam Ferenczy Terézben a nagy szerep eljátszására? Ferenczy István szerint a Ferenczy-faj művészfajta. Ahogy ő az első magyar szobrász volt, úgy kívánhatott Teréz az első magyar költőnő lenni. A szerep igazi szálláscsinálója azonban a lelki bánat lehetett. A szentimentalizmus a lírára osztotta a bánat, a fájdalom kifejezésének feladatát. Ekkor jön divatba a szenvedés előkelősége. Költőnők büszkén vallia magát a „pokol eliegyezett arájának”. Ha a poklon a pokol kínját értjük, máris a szerennél vagyunk.

Ha szentségtörésként hangzik is: de még a halálával is szorosan iátszott. S kicsoda gonddal készült fel rá! Május eleje óta búcsúzik levélben a barátnőitől. Egy lengyel származású zsendártól ki-ravaszkodja a szükséges puskaport. Az öngyilkosságát megelőző na-

pon Gyarmatra megy „a festészhez, arcképét levétni”. Másnap hajnalban „többek szemeláltára a szécsényi bércek alatt tévelygett”. A reggeli mise alatt meggyónt. Hazatérve egész nap írt. Rendelkezett a saját és a szabadságharcban elesett bátyja sírkövére. Elkészítette a végrendeletét, s megírta a sírkövére szánt verseket. A halála utáni dolgokat bevégezvén „női pongyolát” vesz föl, a haját kibontja, maga elé teszi az ugyancsak öngyilkos drámaíró, Czákó Zsigmond arcképét, aztán apja pisztolyával szíven lövi magát — 1853. május 22-én. Ez a fiatal lány úgy „rendezi meg” a halálát, hogy az irodalmi és politikai szenzáció legyen.

Tökéletesen azonosult a szerepével. A költői magatartást megalapozó, versre ihlető fájdalom és halálvágy az élete értelmévé vált: „*Ha elvennétek fájdalmaimat, / Az életre több semmi sem marad, / Ami költői, ami szép lehetne. / Mint a csillagnak a sötét éjszaka, / Olly szécsényes keblemenek bánata, / Melyben ragyog életem költészete.*” (Vezérhang.)

A kebelbánt és a költészet, a szerep és az őszinte lelkiállapot adja meg Ferenczy Teréz poézisének alapját. A fájdalom és a költőmivolt előkelősége a kiválasztottság félreérthetetlen jelei. Ennek az egységnek nem volt nehéz létrejönnie. Halála után a boncnokok azt állapították meg, hogy csak akkora szíve volt, mint a madárnak. Az ebből következő fizikai gyengeség növeszthette föl benne a túlérzékenységet, a sebzettség érzését. Az élet és a kor sem kímélte. Kamaszlány, amikor elveszti édesanyját. Apja ivással enyhít az özvegyiségen. Kétszer is csalódik a szerelemben. A szabadságharcban elesik a testvére. A nagy bukás ugyancsak letöri. Az önkényuralom alatt állandó zaklatásnak van kitéve. A házkutatás során kompromittáló leveleket, arcképeket találnak nála. Végül még az a lengyel zsoldár is bajba kerül miatta, aki segíteni akart rajta. A bíróság bűnösnek találja rebellióban, s négy napra börtönre ítéli. Bár büntetését az apja üli le, úgy látszik, az ideggyenge szervezet többet már nem bír el. Meg akar halni. De a költészet, amely ennek a halálvágnak mindig is formát adott, még gondoskodik benne, hogy méltó halált rendezzen magának.

Ezt a tragikus, de nagy műgonddal megformált véget készítették elő akarva-akaratlan mindazok, akik szítták benne a poétai becsvágyat. Nem vették észre, hogy e fiatal lány számára a költészet örvény, amelybe beleszédül; a költészet felpuhítja a talajt lelke mélyvízei fölött. Lajos bátyja, a nagyszombati szeminarista, akivel a vakációk során együtt olvasták Petőfi verseit. A közeli Varsányból átát-látogató Lisznyai Damó Kálmán. Első műve is az ő révén jelenik meg a Divatcsarnokban. Kovács Bazil, a művelt Ferenc-rendi szerzetes. És a szécsényi földbirtokos, az ugyancsak verseket frogató Pulszky Ferenc. Aki nemcsak a versíró hajlamot egyengeti benne, hanem a politikai érdeklődést is. A házkutatást végző zsoldárok az ő leveleit ugyancsak megtalálják nála. Kossuth volt londoni követe még az emigrációból is figyelemmel kíséri gazdatisztje leányának költői fejlődését.

Ferenczy Teréz költői feladatvállalását a közvetlen utókor kellően méltányolta. Azzal, hogy a legjelesebb magyar költőnőnek tartotta, elismerte a tehetséget is. A későbbi értékelésekben a hangsúly inkább a pálya félbemaradottságára esik, s a dicséretben sok a számlalom.

Költészetének megítélése valóban nem könnyű. A halála utáni hangos glóriázás körülötte kissé gyanús. Előnyös volt számára, hogy műveit jobbra a női poézis addigi szintjéhez mérték. Az pedig nem volt magas. A teljes felejtésben viszont igazságtalanságot látunk. S ellentétben áll Vajda János véleményével, aki úgy értékelte magasra ezt a költészetet, hogy a férfiakéval vetette össze.

Annyi tény, hogy a munkássága torzban maradt. A tehetsége nagyobb volt, mint a kibontakoztatás lehetősége. A vállalt feladat, a szándék ma is megejtő. De Vajda Jánossal együtt mi is érezzük a hiányt. „Az életbeli kedvező körülmények hiányát, melyek közt egyfelől kedélye megtarthatta volna kellő épségét, másfelől a tehetségéhez mért és nagyobb alapú tanulmányt is megadta volna —, mivel természetesen az ő nagyobb terjedelmű tehetsége nagyobb tanulmányt is igényelt volna.” Az életbeli kedvezőtlen körülményekhez az szintén hozzátartozik, hogy az önkényuralom alatt, a zaklatások közepette a személyére veszélyes verseit megsemmisítette.

A verseiből mintha két költő bontakozna ki. Az egyik meglepően tehetséges, jó ízlésű és formakészű, a másik dilettáns, aki vigasztalanul gyenge műveket produkál. Magyarázzuk mindezt a tehetség szerencsés pillanataival, illetve kedvezőtlen körülményeivel? Vagy a tehetség és a kellő tanulmányok diszharmóniájával? Következhet az ihletettség és a szerepjátszás kettősségéből is. Nem lehet véletlen, hogy ott, ahol őszinte érzésekről, egyéni gondolatokról van szó, a költői megoldás is kifogástalan, ahol pedig a szerepből következik a költői gesztus, mindig alatta marad a saját lehetőségeinek. Továbbmenve: az alanyi költészetben, a lírai önkifejezésben jelentős, figyelemre méltó tehetségnek mutatkozik. Ezzel szemben az epikai alkotások nem érik el az önképzőkörü színvonalát sem. Legjobb verseiben azonnal feltűnik a képalkotás eredetisége, a pontos, biztos szóhasználat s az előadás bája. Szerves egészeket alkot. A hangulat egységességét végig meg tudja tartani. Azonnal önmagára vonatkoztat. A látvány így emelkedik szinte észrevétlenül a líra szintjére.

Legerősebb oldala a természetlíra. Ilyen témájú verseiben a rokokó finomság egyesül a petőfies egyszerűséggel. Máskor meg a *Csongor és Tünde* lírai betétjeinek sejtelmes, könnyűáryékú soraira emlékeztet. Ami ma is leginkább megfog bennünket, az a versek természetes frissége. Szépülő női kortársai az almanachlírából merítettek. Ezért avatagnak és mesterkéltnek érezzük őket. Ferenczy Teréz egészen Csokonaiig megy vissza. Érzelmessége is jobban kapcsolódik például Kisfaludy Sándorhoz, mint a szentimentalizmus költőinek irodalmias finomkodásaihoz.

Vajda János is kiemeli azoknak a költeményeinek az erejét, ame-

lyekben a létezés és a kor kérdései foglalkoztatják. Ennek a fiatal lánynak a labilis kedélyállapota néha olyan gondolatokat vet föl, amelyek csak a mai illúziótlanossággal, elidegenedettséggel rokoníthatók. Lehet-e a sírban is nyugalom? Hiszen minden göröngy emberpor. A szél felkapja és fújja a tengerig. Ha a szent elvek győznének, mi vágya lenne még a szellem emberének? Vágy nélkül pedig kinek lenne kedve élni? A föld: rothadás. A növényzet rajta: penész. Az állatok és emberek: a holttest férgjei.

Gondolati líráján nem nehéz felismerni a korai, kiábrándult Petőfi hatását. Csak amíg Petőfinél a *Felhők* korszaka csupán átmenet, addig Ferenczy Teréznél egy folyton erősödő és tartós tendencia. Egy sötétülő kedélyállapot s egy nagy bukást átél, megalázott nemzedék hangulatának, gondolkodásának hű tükre. Persze, nőiesen pasztellváltozatban. Ami a férfiaknál keserűség, az itt szomorúság. Ami ott infernói fájdalom, az itt inkább belenyugvás. A lázongó indulat: könnyel teli szem. Emlékeztet az ifjú Heinére is. Ferenczy Terézt szintén a szerelem, a vágy, az öröm és a bánat ösztönzi írásra. S a *Dalok* könyvének szerzőjével mondhatná: „A szívem fájdalom, a szívem láng”. Fájdalom, ha a családásaira, a szabadságharcban elesett testvére gondol, s láng, ha a magyar dicsőségről és a hazáról van szó.

Rövid költői pályájának java termésével szívesen találkozunk tehát a különböző antológiákban. Modern hangvételű szerelmes versei, filozófiai ihletettségű költői aforizmái, s egy-két nagyobb lélegzetű műve méltán tarthatnak igényt a megőrzésre. Gondolunk itt például a *Tavaszi dalokra*, a gondolati tépelődésből született *Bolygó tüzek* néhány részletére, vagy éppen a *Szécsényi kertbe...* című versre.

A Pesti Napló már 1880-ban ezt írta róla: „Szegény Ferenczy Terézt alig emlegeti már valaki, pedig, ha könyvét felnyitjuk, mint kutató csillagász szemüvege alatt a bolygó, úgy tűnik fel előttünk, vészpiros fényben, nyugtalan, rövid pályán és zúzottan hullva a mélységbe, mint a meteor”. Ha könyvét kinyitjuk, valóban egy tragikus élet idéződik fel előttünk. De nemcsak a részvétet kiváltó sors, hanem néhány olyan szép vers is, amely méltó az utókor megbecsülésére.

Szabó Károly

Nógrád megyei munkásmegmozdulások a XX. század első évtizedében

Nógrád megye munkásmozgalmában a szervezkedés, az erőfelmérés, az erőgyűjtés, a jobb élet- és munkakörülményekért folytatott küzdelem első nagy fellendülése az 1900. és 1910. közötti évtizedre tehető: a századforduló után jöttek létre a Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi szervezetei, ekkor épültek ki a jelentősebb szakmák helyi szervei, a vasas- és építőmunkás-szakszervezetek (a bányászszakszervezet létrehozására csak 1918-ban kerülhetett sor).

A szervezkedés 1905—1907. között tetőzött: az ekkor lezajlott bérharcok már jóval szervezettebbek és nagyobb hatásúak voltak, mint a századforduló előtt. Jellemző, hogy már nemcsak a bányászok munkabeszüntetései okoztak gondot a hatóságoknak —, noha még mindig ezek voltak a legjelentősebbek —, hanem más üzemek, szakmák munkásainak megmozdulásai is. Minőségi különbséget is mutattak abból a szempontból is, hogy a gazdasági, bérjellegű mozgalmak politikai tartalmat is hordoztak magukban. A munka- és életkörülmények javítása érdekében megfogalmazott követeléseket politikai követelésekkel egészítették ki, olyanokkal, mint május elseje megünneplése, a gyermekmunkások helyzetének megváltoztatása, a vezetők durva magatartásának megszüntetése, a nyolcórás munkaidő bevezetése —, melyek már a munkásosztály megnövekedett öntudatának, a szervezkedés hatásának beszédes bizonyítékai. Szaporodtak a szolidaritási sztrájkok is, amikor elbocsátott társaik, vagy más üzemek sztrájkoló munkásainak érdekében léptek fel. Az ösztönösség helyett egyre inkább a tudatosság jellemezte a munkásmegmozdulásokat. A mozgalom vezetői általában szervezett, illetve az átlagosnál felvilágosultabb, a szociáldemokrácia elvi alapjain álló munkások voltak.

A századforduló utáni első jelentős megmozdulás 1904. március 7-én kezdődött a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-hoz tartozó inászói kerület Ferenc-aknájában. Az akna bányászai, mintegy négyszázötvenen szüntették be a munkát, s írásban nyújtották át követeléseiket — mely hét pontban összegezte a bányászszágot foglalkoztató legfontosabb problémákat — a bányatársaság tisztikarának. Ezek az alábbiak voltak: emberséges bánásmód a tisztviselők részéről; 12 órás munkaidő helyett 8 órás munkaidő; az igazgatóság által utalvány ellenében biztosított ruházati és élelmezési cikkek árának leszállítása; béremelés csillenként 40 fillérrel; sínzsegek és talpfák kiszolgáltatása a munkahelyen (csak a bánya bejáratáig szállították, onnan kellett a munkahelyig hordani); a vasárnapi munkaszünet törvényben biztosított megtartása; a jogtalan büntetések megszüntetése. Ezenkívül nem volt megnyugtatóan rendezve a bányászok munkahelyi ivóvízellátása, az étkezési idő szabályozása, a lakások javítására levont összegek felhasználása.

A bányagazgatóság a követeléseket visszautasította, egyetlen pontját sem fogadta el, s hogy döntésének nagyobb hangsúlyt adjon, egy század katonaságot kért Losoncra, mely a helyi csendőrséggel együtt hozzálátott a rendcsináláshoz. Amit azzal kezdtek, hogy letartóztatták a követelés átnyújtóját, Száva Sándort. Majd a szervezkedés csírái után kutatva összegyűjtötték azokat az embereket, akik valaha is gyűlés megtartására vonatkozó bejelentést írtak alá, vagy gyanúsak voltak, hogy szervezik a bányászszakszervezetet. A katonák és a csendőrök nyolc telepről szedték össze azokat az embereket, akik hangadóknak számítottak a munkabeszüntetésnél. Börzönbe vetették Gregovszky Pétert és Fasching Tamást, a gyűlést bejelentők aláíróit, Ponyiczky József volt kongresszusi küldöttet, Bajos Pál, Schneider Károly, Péesz Mihály, Utasi Gergely, Licskó Antal, Schlezák János és még más, összesen 18 bányamunkást. Három bányászt Balassagyarmatra szállítottak, és 120 bányászt elbocsátottak. A bebörtönözött bányászokat faggatták, hogy hol szoktak gyűlesezni, van-e valami egyetlenség, kik a vezetők stb.

A bányagazgatóság és a hatóság szövetkezése a munkásegyesülések kezdeti, csírájában való elfojtására, az egységes fellépések megakadályozására tehát meghatározóvá vált már a század elején; gátáltságnak, durva erőszaknak, a legkisebb „bűn” egész életre kiható megtorlása, a munkanélküliség tétel formájában jelentkezett, bár, ahol a szervezettség előrehaladottabb volt, ahol a munkásság zöme már szervezett munkás volt, ott a brutális megtorlás kevésbé hozott eredményeket a munkáltatók részére.

Losoncban a zománcozottedény-gyárban mintegy négyszáz munkás volt tagja a Vas- és Fém munkások Szövetségének. 1905. január 2-án sztrájkba lépett az edénygyár mintegy háromszáz munkása azért, mert harminc ember elbocsátottak, azzal az indokkal, hogy tagjai a vasasszakszervezetnek. Nyíltan tudomásukra hozták, hogy munkaviszonyuk nem szűnik meg, ha kilépnek a szövetségből.

A munkáltatók ilyen sajátos eszközökkel is — a munkanélküliség bevetésével — a vasasszakszervezet erejének gyengítésére törekedtek. Megfélemlítették azokat, akik még nem voltak tagjai a szakszervezetnek, de azzá válhattak. Az elbocsátás oka egyben a munkáltatók aggodalmát is jelezte, ezért akartak gátat vetni a munkásosztály szervezkedésének.

1905 éve még számos munkásmegmozdulást tartogatott, a losonci edénygyári munkások csak a sort nyitották meg. A salgótarjáni Hirsch és Frank Vasöntőde és Gépgyárban például alig volt hét, hogy a munkások fizetését meg ne nyírbálták volna. Ebből következett, hogy alig múlt el hét munkabeszüntetés nélkül. (A tisztítóüzemrészben 46 fillért kerestek naponta, s ebből az összegből kellett a családoknak megélni, nem csoda, ha a munkásmozgalom veszélyes mederbe csapott át, írta a Salgótarjáni Lapok 1905. februárjában.) A Rimamurányi — Salgótarjáni Vasmű Rt. Salgótarjáni Acélgyárában is abbahagyta a munkát mintegy 100 előhengerész 1905. március 13-án és 14-én, mert kevés volt a munka, és keveset kerestek. A munkabeszüntetés jelentőségét növeli, hogy ez volt az első sztrájk a gyár történetében. A Salgótarjáni Lapok című polgári orgánus úgy kommentálta a szolgátrói hivatalnál előre bejelentett sztrájkot, hogy sajnálatos, hogy a dolog sztrájkjal nyer elintézését. A gyár vezetősége minden tekintetben gondoskodik a munkások jólétéről, ott munkásokat még akkor sem bocsátanak el, ha kevés a munka, legfeljebb redukálják a munkakapokat, s ha szűken is, de van kenyérük, nincsenek kitéve az elbocsátás veszélyének. A század eleji munkásmozgalom sorában további figyelemre méltó megmozdulásra került sor 1905. augusztus 29-én. „Trellai János építésznél dolgozó munkásleányok augusztus 29-én sztrájkba álltak. Eddig ugyanis napi 13 órai munkáért 1 koronát kaptak. Azt követelték, hogy 12 órai legyen a munkaidő és 1 korona 20 fillér a napibér. A sztrájk békés úton nyert megoldást.” Ennyi a Salgótarjáni Lapok 1905. szeptember 3-i számában megjelent híre. Ez az esemény a munkásmozgalom új vonásáról ad tanúbizonyságot, mert ezelőtt még nem volt példa arra, hogy nők léptek volna fel egységes követeléssel — még, ha ez csupán munkaidő- és bérkérdés volt is.

S ha az 1905-ös év bővelkedett sztrájkokban, az 1906-os év még mozgalmassabb volt. Bár 1906 januárjában már megindult a kivándorlás — főleg a vasasszakmákból — a dollárkor hazájába (egy hónap alatt 48 munkás hagyta el Salgótarjánt), ez nem gyengítette a mozgalom erejét, mert sorsuk javítása érdekében most már olyan szellemnek is hallatták hangjukat, akiknek szervezett megmozdulásai ez ideig nem voltak. (Pl. a salgótarjáni bádógosmunkások állították össze követeléseiket 7 pontban, melyek a munkaidővel, a bérézzel és május elseje munkaszünetévé való nyilvánításával foglalkoztak.)

1906. június 24-én kezdődött, s több héten keresztül tartott a század eleji időszak egyik legnagyobb politikai tömegsztrájkja, a salgótarjáni bányászsztrájk. A munkabeszüntetés az Észak-magyarországi Kőszénbánya Rt. bányái bányájában vette kezdetét. A baglyasaljai igazgatóság nem értesítette a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatóját, sőt titkolni igyekezett az eseményeket, ám a sztrájk átterjedt a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. bányáira is, és 1906. július első napjaiban már négyezer bányász állt harcban. Leállt a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. öt és az Észak-magyarországi Kőszénbánya Rt. hat aknája. (A leállt tizenegy akna között volt Baglyasalja, Mízserfa, Etes, Inátság, Székülvölgy, Károly-akna, Gusztáv-akna.) Az 1906. június-júliusában sztrájkoló két társulat bányászai csaknem azonos követelésekkel léptek fel, mint az 1904-es munkabeszüntetés idején. A tömegsztrájkok: kiváltó okok között szerepelt a nagy méreteket öltött drágaság, a méltatlan arányokat elért pénzbüntetés, a Jancsi-bankó jogtalan

érvényesítése, a 12 órás munkaidő. A pénzbüntetést okkal ok nélkül mindenért alkalmazta a bányatársaság. (Pl. ha nem köszöntek az aknáznak, 4–6 koronára büntették azt a bányászt, akinek napi keresete 80 fillér és egy korona 20 fillér között mozgott.) A Népszava közlése szerint a salgótarjáni aknában dolgozó bányászoktól 1905-ben 31 000 korona büntetéspénzt vontak le. A nyugdíjkérdés is foglalkoztatta a bányászokat, mert az a gyakorlat alakult ki, hogy a nyugdíj jogosultság előtt elbocsátották őket. E két alapos és megokolt sérelmet kiegészítette a Jancsi-bankó alkalmazása, mely a tőkés kizsákmányolás egyik formájának népies elnevezése volt, s lényege, hogy a munkabér egy része helyett utalványt kapott a munkás, melyért a munkáltató által fenntartott üzletekben (élelmiszerárakban) kellett élelmezési és ruházati cikkeket vásárolnia. sokszor 50–60 százalékkal magasabb áron, mint a salgótarjáni piacon. Bár a XIX. század végén törvényesen tiltották a Jancsi-bankót, a tőkések e tilalmat számos esetben nem vették figyelembe.

A sztrájkban részt vevő aknák bányászai egységes követelésekkel léptek fel a két kőszénbánya Rt. igazgatóságával szemben. A Friss Újság 1906. július 3-i száma tömören közli az alapvető követeléseket: az alapbér négy korona legyen; a tizenkét órai munkaidő lecsökkentése nyolc órára; a vasárnap végzett munka után kettős bér fizetendő; vasárnap csak az el nem mulasztható munkák végzendők; a betegsegélyző- és lakásügy rendezése; tisztességes bánásmód; a gyermekek munkabérét egy korona 60 fillérről két koronára emeljék fel.

A bányatársaságok igazgatóinak a munkások követeléseit tartalmazó memorandumot átnyújtó bányászokat — összesen hatvannyolcat — vasra verték és kitoloncolták lakóhelyükről. családjukat a társaság tulajdonát képező lakásokból kilakoltatták, hajléktalanokká tették több száz embert. A kilakoltatott munkáscsaládokat helybeli, saját házukban lakó munkatársak fogadták be, s amennyire tőlük telt, ellátták élelemmel.

A Kőszénbánya Részvénytársaságok hallani sem akartak a bányászok követeléseinek teljesítéséről, bár úgy igyekeztek feltüntetni, hogy helyt adnak a bányászok reklamálásának. Kilátásba helyezték például, hogy a beteg, munkaképtelen bányamunkás naponta 80 fillért kap. „hogy a család éhen ne pusztuljon”. Vagy: a szerszámokat eddig a munkásnak kellett vennie és javíttatnia, most az igazgatóság hajlandónak mutatkozott arra, hogy évenként egy darab öt korona értékű kalapácsot ad a bányásznak. Ezek az ígéretek azonban természetesen nem elégítették ki a munkásokat.

A bányamunkások sztrájkjának komolyságára és méretére utal, hogy kétszáz csendőrt és ezer katonát vontak össze a salgótarjáni szénmedencében. Kassáról Salgótarjába vezényelték a 34. gyalogezred hét századát és Losoncra a 25. gyalogezred egységeit. Budapestről titkosrendőrköt hozattak le, figyeltették a bányamunkásokat és a „Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi vezetőségének tagjait”. Több polgári lap egybehangzó közlése alapján a sztrájkoló salgótarjáni bányamunkások ellen a csendőrség július 4-én jogtalanul használta fegyverét, aminek következtében egy munkás meghalt és tizenegy munkás megsebesült. A csendőrség fegyveres beavatkozása sem törte meg azonban a sztrájkoló bányászok ellenállását, sőt az Észak-magyarországi Kőszénbánya Rt. bányászai az igazgató menesztését is követelték.

Az erőszak mellett a munkáltatók egyéb módszert is próbáltak alkalmazni a sztrájk letörésére: Olaszországból százkilenc bányamunkást hoztak sztrájkktörő munkára. Amikor az olasz bányászok feladatukról tudomást szereztek, huszonnyolc kivételével nem mentek le a bányába. szolidaritást vállaltak a magyar bányamunkásokkal és hazautaztak.

A bányavállalatok vezetői, a hatóságok, a katonaság, a rendőrség, a csendőrség együttes brutális fellépése a telepi. társulati lakásokban élt bányamunkásokat végül is a sztrájk feladására kényszerítette. A környéken lakó kb. kétezer bányász még egy ideig folytatta a harcot, ellenük a kiéhezett módszerével akartak élni. „A katonaság és mintegy hetvenfőnyi csendőrség gondosan őrködik, hogy a bányatelepekről senki el ne távozhassék, se oda idegen be ne mehessen” — írta a Salgótarjáni Lapok. Az 1906-os sztrájk két vezetőjét, Kiss József és Takács András bányászokat — kik társaikat állítólag fellázították —, a balassagyarmati kir. törvényszék 6–6 heti államfogházra jogerősen elítélte. Részben pótolták az elbocsátott bányászok munkaerejét is a Krajnából toborzott negyven bányamunkással. A több hetes sztrájk csak részeredményeket hozott. Csúpan az élelmiszerek árát szállították le valamelyest a társulati üzletekben. A huzamos és gyakori bányászsztrájkok következménye a hatósági és csendőrségi terroron kívül a bányamunkások tömeges kivándorlása volt.

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósága éves elszámolásában szerepel egy ezerszázkilencvennégy korona és 92 fillért kitevő összeg, melynek jelölésében az 1906-os sztrájk alkalmából igénybe vett karhatalom szerepeltetett. Ugyancsak e sztrájk kapcsán került sor 1907-ben a csendőrség létszámának emelésére. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. a felemelt létszám költségéhez ötezer-hétszázötvenhat korona és 52 fillérrel járult hozzá.

A sztrájk letörésére alkalmazott erőszakos és egyéb eszközök azonban végső soron ösztönzőleg hatottak a munkásmozgalom szerveztségére. A Népszava szerint több százra tehető a szociáldemokrata pártba belépett bányamunkások száma. A hatóság válasza: a gyülekezési szabadság korlátozása. „Ha három bányász összeáll beszélgetni, a katonaság rögtön közbelép úgyannyira, hogy az elnyomott munkások a hegyzakadékokban gyűlnek össze tanácskozásra.” — írta ugyancsak a Népszava,

Az 1906-os sztrájkot még számos kisebb-nagyobb munkabeszüntetés követte a forradalmi fellendülés éveiben. 1906. október 18-án a salgótarjáni szabómunkások egy 19 pontból álló memorandumot és egy árszabálytervezetet nyújtottak be a munkaadó iparosoknak, mely tervezet szerint 20–25 százalékos munkabérvitát követeltek. A memorandum el nem fogadása esetére munkabeszüntetést jelentettek be. Követeléseik többek között: 11 órás munkaidő, teljes vasárnapi munkaszünet, a vasárnapi munka éjjeli munkának tekintendő, sürgős éjjeli munkáért 50 százalékkal több bér fizetendő, május elsejének mint munkaszüneti napnak betartása, esetleges sztrájktiló munkások elbocsátása, a bizalmi rendszer elismerése. „A szabómesterek hajlandók elmenni az engedmények legmesszebbmenő határáig, s kijelentés van rá, hogy a mozgalom békés úton nyer kiegyenlítést” — írta a Salgótarjáni Lapok, a követelések teljesítéséről azonban híreket nem közölt.

1907 szeptemberében a salgótarjáni újságok arról adtak hírt, hogy a Hirsch és Frank Vasöntöde és Gépgyár négy munkását elbocsátották, mert nem akarták eltérni Sztareczki Istvánnak, a gyár gondnokának gorombaságait. A gyár mintegy háromszázötven munkása vállalt szolidaritást a négy elbocsátottal, s követelték visszavételüket. Az elutasítás hatására a gyár összes munkása sztrájkba lépett a jogtalan eljárás miatt. A sztrájkolók követelték a négy munkás visszavételét, elveszett keresetének megtérítését és tisztességes bánásmódot. A sztrájkanyagát a Vehovszki-féle kertben ütötték fel. A főszolgabíró nem engedélyezte a sztrájkanyagát és csendőrokkal zavartatta széjjel a munkásokat. A gyár gondnoka bezáratta a szövetkezetet, hogy a munkások ne jussanak élelemhez, valamint azzal felelt az „ellenszegülő munkásoknak, hogy a gyártól kapott lakásból kilakoltatta” őket. Ezt követően a munkások feladták a harcot, a sztrájk ürügyén a gyár vezetése nem négy, hanem tíz munkást utasított ki a gyárból, tette őket ezzel kenyértelenné.

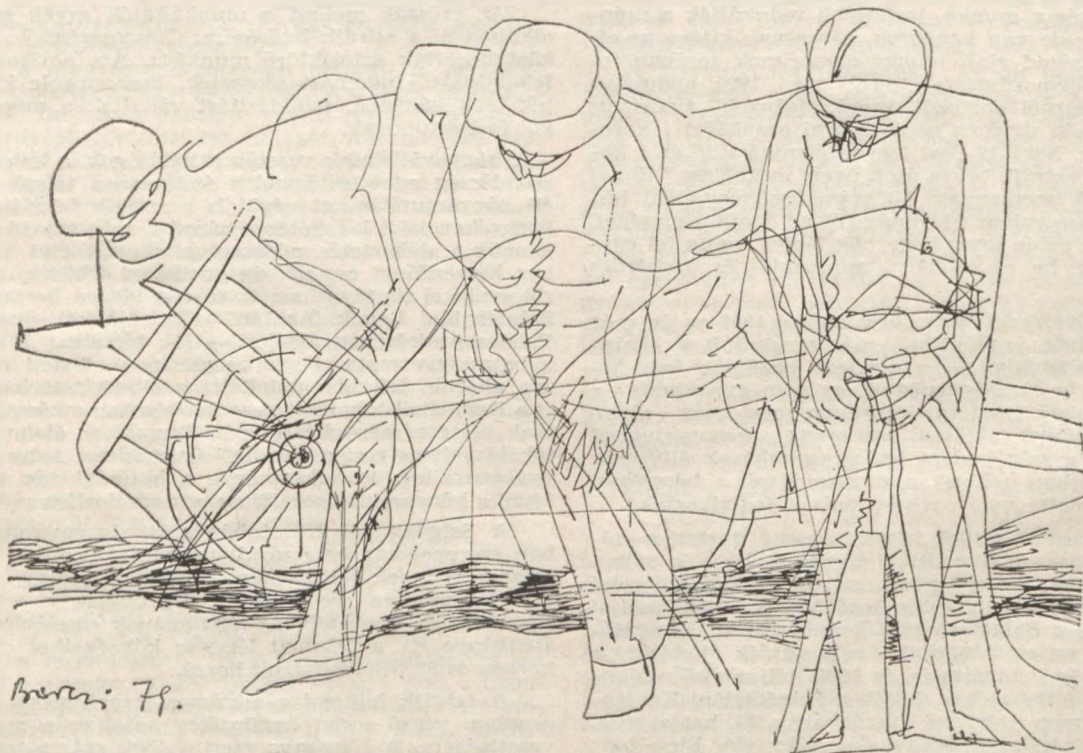
Az elkövetkezendő években még számos munkabeszüntetésről adtak hírt az újságok: 1908. balassagyarmati építőmunkások sztrájkja, a losonci mezőgazdasági gépgyár vasmunkásainak sztrájkja, a salgótarjáni palacküveggyár munkásainak munkabeszüntetése, a salgó-

tarjáni kőművesek és napszámosok munkabeszüntetése, a salgótarjáni szabósegédek sztrájkja — a munkaadók valamennyinek új munkások felvételével vetettek véget. A XX. század első évtizedének utolsó munkásmegmozdulása 1910-ben a salgótarjáni bányamunkások sztrájkja volt ötszáz fő részvételével. (Tehát már közel sem volt olyan szervezett, tömegeket magával ragadó nagy memozdulás, mint 1906-ban, annak ellenére, hogy a munkakörülmények romlottak, a kereset csökkent, a munkaidő továbbra is 12 óra maradt.) Az ötszáz baglyasaljai bányász sztrájkja nem talált visszhangra sem a szénmedencében, sem országos szerveknél: a bányászok szervezetlenek voltak, mert szakszervezet létrehozására alapszabály hiányában nem volt módjuk, de nem kaptak támogatást harcukhoz a szociáldemokrata párttól sem. egyedül maradtak harcukban, s így a sikertelenség szinte törvényszerű volt.

Az évtized végén a kollektív követeléseket előterjesztő munkabeszüntetések ritkábbak, viszont gyakrabban hallani olyan kizárásokról, amikor a munkaadók megvonják munkásaiktól a kenyeret adó munkát. A sztrájk hullám elcsendesedéséhez nagyban hozzájárult a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek központi vezetőségeinek az az álláspontja, miszerint a sztrájkot csak a legvégső eszköznek tekintik a munkásosztály harcában, a munkásmozgalom fejlettségének ebben a stádiumában. Elterjedt az a központi állásfoglalás is, hogy sztrájkokat nem lehet kezdeményezni és lefolytatni a szakszervezetek központi vezetőségeinek tudta nélkül. A központi szervek engedélye nélkül szervezett sztrájkok, sztrájkkísérletek beszüntetését a szociáldemokrata párt megalkuvó politikájával szorgalmazta és megegyezések, alkudozások sorozatát indította el a munkások és munkaadók között. Pedig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903-as programja a kor színvonalán álló haladó program volt. Ezért is szembe-tűnő a sztrájkokkal kapcsolatos elvi állásfoglalása és gyakorlata.

Az első világháború elterelte a dolgozók figyelmét a napi munkaviszonyokkal kapcsolatos kérdésekről, s csak 1917-ben nyúltak ismét a gazdasági és politikai sztrájk fegyveréhez.

Vonsik Ilona

A munkás — újabb művekben

CSALOG ZSOLT, TAR SÁNDOR.
MÓZES LAJOS KÖNYVEI

Paradoxnak tűnhet egy dolgozatban, ha már az első mondat a téma jogosultságát védelmezi, de ez szükségszerű a munkásábrázolás szóhoz tapadó, sajnos még mindig élő, sanda mellékszöveg miatt. Azonnal le kell szögeznünk, amit számos gondolkodó alapigazsággént meghatározott: nincs külön munkásoknak, parasztoknak, intellektuelleknek szóló irodalom, csak jó és rossz művek léteznek.

Azokról az újabb alkotásokról essék most szó, amelyekben a maga teljességében tárul föl az iparban dolgozó ember arca, komplex módon jelennek meg társadalmi létének gondolatai, hamis heroizálás, egydimenzióssá csökkentés, vagy a ténylegesen élő problémák elkendőzése nélkül. Ha a napilapokban, üzemi sajtóban megjelenő kötelező penzumként előírt „portrékat” is a munkásábrázolás fogalomkörébe soroljuk, a téma a legexponáltabbnak látszik napjaink irodalmában, publicisztikájában is. Viszont, ha az előbb érintett sajtóságokat tekintjük döntő, valóban elfogadható kritériumnak, a látszólagos prosperitáshoz képest lényegesen kevesebb jeles alkotást számlálhatunk össze.

Az adekvát, sematizálás nélküli munkáskép első „fecskéi” — az ötvenes években kialakult tabuk, óvatossági reflexek következtében is — inkább lumpen környezetben megjelenő, többé-kevésbé deviáns figurák. Fejes Endre immár arche-típussá nemesült *Rozsdametetőjének* szereplői több életforma nehézségeivel küszködő család tagjai. Foglalkozásuk szerint általában munkások, ám képtelenek elszakadni a paraszti életforma áttételes rekvizitumaitól, s a lumpen életmód bizonyos külsőségeitől. Minderre alkati sajátságaikon kívül a sanyarú kereset, a külvárosi, szükséglakásos környezet, a mammutcsalád egyaránt kényszeríti őket. (Ugyancsak a lumpenség ambivalenciájáról, paradox vonzásáról vall többek között Moldova György a *Gázlám-pák alatt* című könyvének novelláiban.)

A VÁROS PEREMÉN A fiatal írók közül Mózes Lajos és Tar Sándor novelláskötetéből illúziómentes, átfogó kép bontakozik ki a perifériára szorítottságról. Mózes Lajos *A legjobb helyek fortélyai* című könyvében az Angyalföld anatómiáját és rekviemjét adja elő három tételben. Komor, kíméletlen palettát használ az első passzus (A telep), gyermekfőhőse szemével láttatva a világot, s nemkülönben a második részt (A legjobb helyek fortélyai) immár felnőtt narrátorának nézőpontjával. Sűrít-

tett atmoszféra sugárzik ki a verekedések-galerizések között fölnövekvő gyerekek világából, hiteles panoráma tárul elénk a szükséglakások komor arcú felnőttjeiről, a híres és hírhedt kocsmákról, ahová a zsúfolt, non-komfortos épületekből, a nehéz fizikai munka lélekölő régióiból, a bunyók-ból menekülnek — esetleg újabb verekedésekbe, rossz utóízű „heccekbé” (Szombat esti történet). A címadó elbeszélés valóságos receptjét és körképét adja a nyughatatlan „vándorok” életének, az önámító élménypótlékok halmozásának.

A peremvidéki létnek vannak mártírjai is. A szkanderozó, focizó vagányok bármelyik pillanatban átalakulnak életre-halálra bicskázó „alkalmi gyilkosokká”, a „tömegbunyóknál” bármikor gerjedhet a feszültség odáig, hogy a legelemibb fair play-szabályokat is fölrúgva, akár löföget is használ a verekedő (Temetői történet). Mózes nem rintgatja magát kültelki grillovag-illúziókba egykori szűkebb pátriájának ábrázolásakor. A „codában” (Nyomozás átfedésekkel) érezteti, hogy a szűkeghajlékok helyén kinőtt telepi dobozrengeteg skatulyalakásai önmagukban nem számolják föl a „periférián élni” alapkérdést.

Megdöbbentően hiteles kép tárul föl Tar Sándor első, de már érett értékordozó novelláskötetében, *A 6714-es személyben*, többek között éppen a marginalitásról és szociológiai értelemben is újdonságot jelent, hogy ennyire markánsan a vidéki nagyváros (Debrecen) peremének problémakörét emeli be az irodalmi alkotásba. (Mind Mózes, mind Tar könyvével rokon témájú epizód-fűzér Sarusi Mihály *A csabai szaján* című első kötete, amennyiben szintén egy tájegység arculatáról vall, egyben a vidéki peremlétről.) Revelációerejű az elszigetelt, tanyán élő lelenc kisfiú kálváriája, akinél az analfabéta, lumpenmunkás nevelő szülők még azt is eléri, hogy jótevőjének tekinti őket a gyermek. Nem véletlen az *Örökké* cím, a probléma időtlenségére, újra-újratermelődésére utal; vannak még szigetek, ahol Móricz *Árvácská*jának, Ratkó József *Önéletrajzá*nak primer igazsága nem veszített semmit érvényéből. Az albéletli pokol, az odulét groteszk változatát képviseli a fiatal munkás és a fiúléres gondokkal küzdő nyelvtanár-nő-háziaszony infantilis-perverz viszonyának története (Mosás hetente kétszer).

DEVIÁNS TEHETSÉGEK A nagyváros perifériájára szorult ember nehezen szabadul ki a marginalitás ördögi köreiből. A munkásábrázolás másik alapműve Kertész Ákos *Makrája*, olyan főhőst mutat be, akit tehetsége művészsorsra predesztinálta, de visszaretten az „alkotónak lenni” kálváriájától, megszokott közegének elvesztésétől. Tragédiáját végül is az okozza, hogy rádöbben: örökre deviáns marad az ürtől, amit kiteljesítetlen énjének hiánya éget be-

lé. Nagy formátumú, deviáns „önsorsromboló” Munkácsi Miklós *A fattyú* című alkotásának központi alakja is.

A munkásábrázolás második „hullámának” képviselői még egyértelműbben leszámoltak a fatalista hittel, miszerint a társadalom fejlődésének önmozgása automatikusan megoldaná a deviáns, lumpen problémakört. Csalog Zsolt új könyve, *A tengert akartam látni* négy, szociográfiai hitellel megrajzolt portré együttese. Az „átlagember” kivételével a másik három írás hőse többé-kevésbé „deviáns”, peremvidékre szorult „elem”, valamilyen területen kiemelkedő képességekkel. A *Vasember* az ötvenes években osztályidegennek minősített, vidéki tanár fia, akit már nem is a személyi kultusz bürokráciája büntetett másodíziglen, ötvennyolcban: „...ötvennyolcban nem is volt káderrendszer — csak azért mégis az volt. . . Ugye, jött utánam a papír Miskolcra, hogy nem javasolják a fölvételemet, mert apám politikai büntetett”. A háromszakmász, vaserejű ember életében az alapvető frusztráltság láncreakciószerűen vezetett magánéletének kudarcához, az alkoholizmushoz. Tartása látszólag töretlen, értelmiségi családjában is megbecsült munkaerő, de magárahagyott lény, akit alvilági odüsszeái sem tesznek lumpenné, csupán egyre mélyebben taszítják az egyedüllét kétségbeesítő bugyraiba. Az *En voltam a ló* című írás központi figurája részben anyagi körülményei, részben a művészetet kontrasztelektiója következtében kerül reménytelenül távolra a zene világától, s lesz megkeseredett „örök-ellenzéki”, s igazán kényszerből kitanult szakmáját sem gyakorolhatja a munkahe-lyén. De a legszomorúbb a címadó portré zseniális-univerzális autószerelőjének kálváriája. Szakmai sikerei ellenére mélyen a lehetőségei alatt marad, megbotránkoztatón sokat tud, amit a „görék” képtelenek elviselni. Azonkívül tisztességes, nem tudja „elnézni”, ahogy örabérés társai taktikából húzzák az időt, helyettük is húz, így balek hírében áll. Nem véletlenül medítál szinte minden riportalany arról, hogy szükség volna a vallásra. Már Czákó Gábor is pedzegette a témát „indulatos jelentéseiben”: a régi morál helyére nem alakult egységesen, meggyőzően új.

A KÉTLAKISÁG a munkásábrázolást megvalósító alkotások harmadik centrális gondolköre. (Alapvető gondolatait, s az életforma egyik változatát, Berkovits György *Világváros határában* című szociográfiájából tanulmányozhatjuk.) A kis országokban különösen tipikus, városok felé folytatott vándorlást Magyarországon fokozta az első világháború után az ország határainak bezárulása, majd az ötvenes évek erőszakos ipartelepítési tendenciái. Iparban dolgozni csábító a mezőgazdasági vidékek lakossága számára, nyolcórás munkaidőt, s jobb

keresetet ígérő lehetőség. A városi gyáraknak szüksége van munkaerőre, olyan létszámban, amelyet a városok lakosként viszont nem tudnak befogadni. A munkás úgy „ingázik”, mint Tar Sándor *Téli történetének* főhőse, hogy elszabaduljon a tanyáról. A gyárban munkás, otthon paraszt az öreg Orbán, Tar *Celofánvirágok* című novellájának szereplője, aki becsípve gabonát vetni tanítja a fiúkat a munkásszálláson.

Csalog minden riportalanya szenved közvetlenül, vagy áttételesen a „lakásmizériától”. A Vasember kálváriáját a letelep-dési gondok indították el, a tengerhez vágyó munkás szülei mezőtúri nyomor elől menekültek a fővárosba, jelenleg „négyen vannak egy szobára”; az *En voltam a ló főhőse* az agglomerációban él, szükséglakásban. Nem véletlen, hogy az *Átlagos ember vagyok* központi figurája a legelégedettebb. Vácott sikerült munkát találnia, s letelepednie, iparban dolgozik, lakás- és munkahelyi gondjai megoldódtak, nem kell ingáznia!

A kétlakiság másik formája a hosszú ingázás. A munkás a távoli nagyvárosban dolgozik, hét végén, kéthetente, havonta hazatér valamelyik „viharsarokba”, Szabolcsba, Békésbe, Bács-Kiskunba. „Nincsen nekünk semmi életünk, semmi életünk az égvilágon, higgye el, Pesten elvégezzük a piszkos munkát, aztán mehetünk haza, az ünnepekre már nem kellünk” — panaszkodik a *6714-es személy* utasai Tar Sándor címádó elbeszélésében. Félelmetes kombinációváltozatokat dolgoznak ki a „nagyingázók”. A szerencsésebb részük, akik a fővasútvonal közvetlen közelében laknak, még rövid hétvégekre is hazatér. A zömük viszont kénytelen „csúsztatni”, hiszen sokszor maga az út egy teljes napba kerül. Így korlátlanul vállalnak szombati, vasárnapi műszakokat, hogy bizonyos időszakokban akár egy-két hétig is otthon maradhassanak dolgozni a ház körül. Általában „pszichésen” valamivel jobban kondicionált emberek, mint a főváros környékének honfoglalói, nem fosztották meg magukat szűkebb pátriájuktól, a nagy hétvégére való várakozás fölfényezi valamennyire a hétköznapijaikat, s azonnal befektethetik a többletkeresetet a házba (persze csak azt, ami nem „cseppfolyósodott” ütközben). Az állandó többletmunka, csúsztatás, menetrend-neurózis idegörlő, megerőltető, ugyanúgy nem pihennek soha igazán, mint a „fészekrakók”. Viszont elvileg könnyebb visszalépniük.

Tar Sándor infernális palettával festi meg a hazatérők boszorkányszombatjának kényszerközlekedési eszközét, a fekete vonatot. A feszültségek levezetésére alkalmi viszonyok köttetnek, nemegyszer annyira „kizsebelnek” egy-egy munkást a partnerek, mintha albérletre, pestkörnyéki házra költene.

A MUNKA HELYSZÍNÉN A „munkás a gyárban” témakör szociográfikus földolgozásának alapműve László-Bencsik Sándor *Történelem alulnézetben* című szociográfiája. Az immár országos hírű Szegvári brigádot, tizenhét ember életét gyári és otthoni hétköznapijainak tükrében ismer-

heti meg a mindenkori olvasó. Nyolcadfél éves szoros kötésben eltöltött idő hasonló című regény megalkotására ösztönözte az író. Voluntarizmus, maximalizmus, korszerűtlen munkaeszközök keltette feszültség kristályosít ki egy empirikus értelemben is hiteles gyármodellt. (Kevesen emlékeznek arra, hogy többek között a „munkás a gyárban” témakör egyik sematizmus utáni üttörője Hernádi Gyula, a *Deszkakolostor* című novelláskötetével. Mindenképpen említésre méltó még e problémakomplexumnál Bertha Bulcsu *Ilyen az egész életed* című gyűjteményes kötetének számos elbeszélése.)

Mózes Lajos az *Egyszerű kánonban* viszonylag derűsebb, líraibb, *A legjobb helyek fortélyai*ban kilátástalanságig komor képet villant föl. Alteregója, Áron, mindkét önálló, öntörvényű epizódban centrális szerepet játszik. Az *Egyszerű kánon* indiánosztalgiaja, *A legjobb helyek fortélyai*nak csavargóélmény-affinitása a konformizmus, a beszűkült-bezárkózott életmód, a munkahelyi kötöttségek elleni tiltakozás gyermekes szimbóluma, amelyek infantilizmusával a főhős maga is tisztában van, de egyelőre mégis ragaszkodik e rekvizitumokhoz.

Dramai feszültség, kegyetlenség rejlik az *Éjszakai műszak* című Tar Sándor-novellában. Az embertelenül nehéz fizikai munkát az éjszakai pótdíjért végző, reggel általában lerészegedő kazánkovácsok még az italozásban sem vállalnak szolidaritást a művezetővel. Életveszélyes tréfájuk torz lázadás a közvetlen termelésirányító ellen, akiben — lényegében helytelenül — megtestesül számukra a már-már antihumánusan nehéz körülmények legfőbb okozója.

Csalog kötetkeresztelő portréjából (*A tengert szerettem volna látni*) is az egymás ellen forduló, egymással oktanul „kitoló” munkások mentalitása tükröződik. Fura szolidaritáshiányról panaszkodnak a központi figurák, pontosabban arról, hogy a „barátság” addig tart ezeknél a munkásoknál, amíg komoly érdekekbe nem ütközik a gyakorlása. Az érdekközösségek meghatározzák a másik iránti érzelmeket, oktan ellenszenvet éreznek a másik „csoport”, vagy műszak iránt, szándékosan egymásra hagyják a munka „nehézet”. Az *En voltam a lóban* legmegdöbbentőbb a heroikus küzdelem a közismerten nehéz, de viszonylag jól megfizetett különmunkáért, amit végül azért veszítenek el a főhősök, mert a „górék” átjártsszák olyanoknak, akik lényegében fele pénzért örömmel elvállalják.

A novellákból, illetve a szociográfiákból alapvető gondok mutatkoznak meg őszintén, leplezetlenül. Az írók kendőzetlenül tárják föl az átmeneti kor legfőbb problémáit, az órabérben, teljesítménybérben dolgozók, munkások és közvetlen termelésirányítók — a lényegében véletlenül — különböző érdekszférákba került emberek elentétét.

MŰFAJI PROBLÉMÁK Csalog közvetlen valóságkutató arcképeinek drámai erejét a lélektani hitelesség, s a tények együtthatása adja. A négy portré hangneme monologikus, hősei közvetlenül mondják el sor-

suk meghatározó fordulóit. Distanca és empátia kettőssége így egészen sajátos, az író úgy törekedett az előadásmód hű visszaadására, hogy az semmiképpen se menjen az érthetőség és követhetőség rovására. A hősök zaklatottságából következik a panaszok átmenet nélküli, váratlan kitörése, egyfajta zabolázatlan töredezettség, amelyet Csalog szükségszerűen, a műfaj sajátosságainak megfelelően vállalt.

Tar Sándor realista prózájában a drámaiság, a vállalt móríci örökség, a valóság-hűség erényei együtt csillognak. Novellái hagyományosak, általában csattanókra kihegyezettek. A *madár* — a nyitány — bizonyítja, hogy a látomásosság sem idegen tőle. Börtönviselt ember zaklatott vízióját láthatjuk szabadságról, s kiszorítottságról. A *Mosás hetente kétszer* elárulja írója érzékét az abszurd léthelyzetek iránt is.

Mózes Lajos könyvének műfaját körül kell járnunk és írunk. Önálló, öntörvényű novellák gyűjteménye, amelyeket ciklusonként kapcsol össze a bevallottan visszaemlékező jelleg, illetve a közös, kulcsfőhős. Epizódregény, amely lényegében saját lábán is megálló részekből áll, de a mű egészének kisugárzása mégis egységes.

A munkásábrázolást megvalósító alkotások legfőbb közös erénye a valóság iránti fogékonyság. A szintézis erejű művek azonban érdekes módon egyelőre „kisebbségben” születtek meg (Bálint Tibor: *A Zokogó majom*, Beke György: *Éjszakai biciklisták*).

Pósa Zoltán

ANTOLÓGIÁK KORA

Isten tenyerén ülünk

Két fő érv szólhat egy antológia összeállítás mellett: egyik az együttesen jelentkezők egymást vállalása, eszmei rokonsága (ilyen volt az *Elérhetetlen föld*), másik pedig a válogatás reprezentatív volta. Az *Isten tenyerén ülünk* nyilvánvalóan az utóbbi igénnyel készült. A tizenhat szerző között megtaláljuk az újabb magyar próza legjobb képviselőit, nem éppen legjobb írásaikkal.

Az antológiák mindenkor nagy veszélye az egyes szerzők elarctalanodásában rejlik. Az egymásmellettség révén a különféle szövegek egymást erősítve is, gyöngítve is „interferálhatnak”, s így rendszerint éppen a görcsös tárgyilagosságra törekvés nyomán összekínlódott lista teremti meg a „kioltás” feltételeit. Paradoxon ez, mellyel nyilván számoltak a szerkesztők (Alexa Károly és Tárnok Zoltán), saját izlésük és egy tételizett tárgyilagosság közt inkább az előbbire hagyatkozva, talál éppen a fönti paradoxon tudatában.

Az izlésezmények — egyébként egészséges — párhuzamos létezése Lengyel Péter *Rondójában* tematikusan is motívum. „Előkeveredett, amiről veled a leginkább van vitatkozhatnékom: tényiro-

dalom, dokumentatív teljesség, tudomány szülte hitelességigény és az úgynevezett kitalált történetek, amelyek téged már nem tudnak érdekelni. A magnetofonod. Dobd el."

Nem, írónk nem dobja el a magnetofont. Sőt, intellektusukat is igyekeznek átalakítani úgy, hogy szövegek cserélhető kazettáit lehessen általuk papírra játszani. Mintha a próza be sem tudna egyebet fogadni, mint az abszolút személyest, vagy az abszolút személytelent. Lengyel Peter a „magnós-módszer” ellenzőjeként a személyesség védelmében írotársának ajánlja a művét. De nem csak ajánlja, neki is írja, mintegy levél formában (De akkor minek az ajánlás?...). Ismerni kell az irodalmi élet belterületeit, hogy rájöjjünk, miféle különös jelentősége van annak, hogy a Rondo Csalog Zsoltnak íródik. (Sajnos, aki ma „csak” olvasó, néha elesik a műélvezettől.) Az irodalmi belterjesség következtében Nádas Péterről, Esterházy Péterről sem derül ki, hogy a műben miért neveztetnek nevükön. A földézett párbeszéd nem olyan magvasak, hogy az olvasónak hiányérzete lenne, kitől is származik egy-egy esztétikai megállapítás. Tévedés ne essék: nem a Lengyel álta választott formával, s főleg és éppen nem a bevallott-válla't személyességgel van bajom, hanem ennek a formának a ki-nem-kristályosításával, azaz a személyességen belüli esetlegességgel, annak tehát egy „elfunkcióltatott” változatával.

A másik módszer értelmében a stílusztalág fűszeres öntete elveszi az étel nemességét. (Már amennyiben parvenű-nyencekkel számol az író-szakács!) Ennek jegyében Sarusi Mihály *A kutya-kántor* című írása egészében véve sikerületlen vállalkozás. Szinte sajnáljuk a nyelvi archaizálásra fordított energiát. Fábrián László tájnyelvi átköltésében viszont van erő; a történet maga nem okozna különös meglepetéseket, ezerszer hallott-olvasott tényeket közöl. A kezdetben farsztó (nyelvjárási átírásban közölt) szöveg azonban éppen ezáltal cleveland, hogy történet és nyelv külön életre kelnek benne. A nyelv „groteszkizálja” a történeteket, minden kommentárnál hatásosabban metszi szét történelem és politika hevenyészve összeoltott, más minőségű szövetét.

Nádas Péter féktelen leíró kedvét, tanítanivaló deskriptív képességét újfent bizonyítja. „Erotikus tartalmú” szövegrészlete hiába ingerlő, végül is úgy hat az olvasó figyelmére, mint ahogy a sok kibontanivaló csipke, szalagszokor és gombocskák az inkább csak képzeletben túlfűtött, könnyen lankadó férfinőre. „A test éppen azokban a pillanatokban veszíti el önmagáról való tudatát, amikor a legárulkodóbb lehetne” — olvashatjuk a sarkalatos — bár azért kétségbe vonható — igazságot, s mintha az egész szöveg megállapítás ellenében jött volna létre, bizonyítva, hogy nem léteznek olyan ájult pillanatok (értsd: az intellektuális tevékenység szünetjei), melyeket egy mindenre

elszánt önmegfigyelő vasakarattal ne tudna kiiktatni az életéből. (Nádas emlékiratfejezete adja a kötet címét. Jó választás; a kötet élén egyéb tartalmakkal telítődik.)

Csaplár Vilmos novellája a kötet leginkább élvezhető írása. Klasszikus fegyelem, stílári pontosság jellemzi, a valóság szociográfikus, de mégsem szociográfusi megfigyelése. Nem tételek, nem szeceszziós látomások, vagy belletrisztikussá emelt riportalányok, hanem élő emberek beszélgetnek, lélegeznek az írásban. Konkrét környezetben. Ma. Nálunk. Ebben az országban, ebben a társadalomban. Csaplár szintetizáló igényét méltányolni kell, mert nem a hagyományosan realistának kikiáltott elődök nyomdokain jutott el saját letisztult újrealizmusához, hanem inkább a behaviorizmus felől.

Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című írásával nem adott a *Termelési regény*hez képest sem újat, sem mást. Annak a műnek a továbbindításai az e címen közölt fejezetek, melyek egyikét a szerkesztők a kötetbe válogatták. *Onagy Zoltán* írása viszont lehangelő Esterházy-utánpot. Tévedés volt *A Didergő Király aratásbannak* helyet adni a gyűjteményben. Nemcsak az ironikus allegorizálás, de még a stílus, sőt a szintaxis szintjén is másolás ez a munka. („Indul ő füstölögve” stb.) Esterházy Péter ezzel belépett kasszikusaink közé. Akit ilyen szinten utánoznak! S mégcsak nem is rejtjelesen: Vanda, a hősnő, természetesen „királyasszony” — akár Esterházy nőalakja néhány lappal odébb. A kritikus csak „épphogy nem kacarászik decensen e borsos” melléfogáson...

Hajnóczy Péter a töle megszokott megformáló erővel és igénytel megírt *Temetése* a kötet legjobb írásai közé tartozik. Hajnóczy nem pszichológizál, de hősnének pszichikuma mégis főtengeye a novellának. Lélek nélküli (nem lélektelen!) lélekábrázolás az övé; pszichikai folyamatokat figyel egy biológus szenvedélyes tárgyilagosságával. Csak a tényszerűen megfogható érdekli — akár a tények ellenében. Nincs az a transzcendencia, melyet meghagyna „érzékeken túli” állapotában. Hajnóczy világa ezért tűnik erőszakosnak és sivárnak — valójában nem sivárabb és nem erőszakosabb mint a világ, amelyben élünk. A kellemetlen, az emésztetetlen, az átgondolhatatlan, a megismerhetetlen mind-mind állandó, elviselhetetlen albrlők a műveiben. Nem az író keresi őket; maguk költöznek írásaiba, kényszerből, utálattal. Mint aki összes szenvedélyeit szenvedtelenséggé szublimálta, Hajnóczytól idegen a humor, s ironiája se a könnyed szellemesség, hanem a kínos leleplezések és a morbiditás jegyében fogan.

Tar Sándor *Éjszakai műszakja* filmszerűen pontos írás. Ábrázolásmódja jótékonyan tompítja a tartalmi didakticizmust (hogyan leckéztetik meg a munkások a művezetőt?). Bonyolultabb képietet, de pontatlanabban rajzol föl ugyanerről a rétegről Kolozsvári Papp László. A realisz-

tikus fölszín parabolát rejt: minden érték-bizonytalan kor szereti a kérdőjelek kacskaringóit, Kolozsvári erre érzett rá.

Korniss Mihály a groteszre esküdött föl. Hőse saját temetését intézi, mint egy szakszervezeti beutalást. Az ötlet, a nyelvi megformálás és a tartalom azonos irányban sokkolják az olvasót.

Kurucz Gyula allegóriája egy lehetséges kezdő ügyes próbálkozásának tűnik; a *Szeretek, tehát voltam* mélyen eddigi művei színvonala alatt marad. Az allegória kényes műfaj, dilettantizmusra csábít, csinján kell bánni vele. *Bereményi Benő Andras* mondatai céltalanul kacskaringóznak; zsenge produkció. *Osztóján Béla* romantikusan közelít egy korántsem romantikus világhoz. Lehetséges, hogy regényegésze ezt majd korrigálja, de akkor kár volt belőle részletet közölni. Sikeresebb vállalkozás *Körmendi Lajosé*: szociográfia és katarzis látszólag össze nem illő kategóriái békésen megférnek, s hatásosan egészíti ki egymást az írásban. *Baranyai László* gondosan megírt *A kútja* Kafka-parafrazis.

A kötet indító novellájának tárgya a szélsőséges individualizálódás, záró írásáé pedig a hitbe vetett hit. Ha ez a két írás a kötet erőssége lenne, még érdekesnek is éreznénk e kierkegaard-i ihletésű szerkesztést, megbocsátva, hogy a közbülső írásoknak nemhogy a dán filozófushoz, de egymáshoz sincs túl sok közük.

Körmendy Zsuzsanna

Családi Krónika

Folytatás, avagy újakezdés? Mielőtt a csehszlovákiai magyar novellairóadalom 1948-tól napjainkig tartó fejlődésszakaszát áttekintenénk, szükségképp e két fogalom igazságtartalmát kell mindenekelőtt tisztáznunk, s választ adni arra a kérdésre, vajon a második világháború utáni szlovákiai magyar prózairóadalom képes volt-e valamilyen folytonosság megteremtésére a két világháború közti szlovénizáció magyar irodalommal? Avagy a kontinuitás minden kísérlete nélkül kénytelen volt — akárcsak a két világháború közti szakaszban — újra mindent a kezdetektől, a nulláról indítani? Úgy vélem, sokkal inkább ez utóbbiról van szó. Folytatás, egyenletes továbbfejlődés (eltekintve a félbeszakadt pályáktól, a háborútól, a nemzetiségen és az értelmiségen elkövetett érvágáson, a jogfosztottságon — ha mindezekről egyáltalán el lehetne tekinteni!) csak akkor következhetett volna be, ha a két korszak irodalma megtalálta volna a kapcsolódási pontjait, ha az utóbbi az előbbi közvetlenül is elődjének ismerete volna el. Nem könnyű dolog az ilyen kritériumok utólagos felállítását egy olyan korszakra nézve, amelyben még tollforgató embert is nehéz találni, hisz aki volt, az vagy elpusztult, vagy elmenekült az előző évek eseményeinek hatására... Ter-

mészteresen más célok, másfajta eszmények határozzák meg ennek a második induló korszaknak, (Fábry Zoltán szavával élve) a „harmadvirágzásnak” az irodalmát. Olyan eszmények, amelyek — kezdetben úgy tűnhetett — elfeledtetik, begyógyítják majd a nemzetiség testén és szellemén ejtett korábbi mély sebeket. Talán ez a hit adta magának Fábry Zoltánnak, a mindenkor féltve őrködő kritikusnak és egyben esztétának is tollára a kifogyhatatlanul buzdító, de egyben aggódó szavait is. Ezek az eszmények pedig, ma már biztosan megállapítható, nem hogy folytatást biztosítottak volna, de — talán szükségyszerűen — épp ellenkező előjellel szembefordultak mindazzal, amit a két világháború közti szlovenszkoiség irodalmi termése jogos eredményként a magáénak tekinthetett.

Hat háborús és két kisemmizettségben teljes év után, amely időszak az írott és mondott szónak egyaránt halálát jelentette, a szlovákiai magyar irodalomnak elsősorban önmagát, létjogosultságát kellett bebizonyítania. A Családi Krónika című antológia a születésnek ebből a görcsös állapotából kezdődően próbálja meg a csehszlovákiai magyar novellairódom fejlődőképeességét felvázolni. A napjainkig vezető utat és annak sajátos állomásait igyekszik felfedezni, krónikaként sorrendben, egységbe illeszteni. A két szélső határt, amelyek közé valamilyen szempontok szerint a kötet írásai besorolhatók, az öntudatraébredés és a küldetéstudat felismerése fogja jelenteni ebben a folyamatban. A kötet terjedelme azonban túl szűksőnek bizonyul ahhoz, hogy nyomon lehessen benne követni valamilyen horizontális térbeliséget. Így az olvasó csupán egy-egy villanásnyira ismerheti fel az írásokban a felbukkanó „gömöri tündérvilágot”, vagy „Bodrogház fekete árnyékait”, rövid ideig érezheti magán a „csallóközi ember lelke felett gyülekező viharfellegek feszültségét”, a falvak elnéptelenedéssel kezdődő végleges pusztulását, a város pusztító, elnyelő erejét, az idegenséget, a bizonytalanságot... De ez utóbbiak inkább valamilyen vertikális időbeliség — ami nem jelent mást, mint a csehszlovákiai magyar nemzetiség történelmét — lecsapódásának a következményeként fogalmazódnak meg. Ebben az esetben sem lehet egyértelmű az olvasó következtetése, főleg a hiányos történelemismerettel rendelkezőknek nem az. De felfedezhetők a novellák tartalmában az osztályharc (Szabó Béla: Szentkép), a háború részletes aprólékosságával leírt élménye (Egri Viktor: A máglya, Rácz Olivér: Vidéki szálloda, Bögrécske úr, Tábori sakkjátszma), az erőltetett konszolidáció (Rácz O.: Iskola a telepen, Duba Gyula: Tárgyalás előtt), a jogfosztottság (Gál Sándor: A király, Káin), a szétszórtság, az elidegenedés (Gál Sándor: Családi Krónika, Bontás; Duba Gyula: Ugrás a semmibe, A felügyelő úr gyengesége; Bereck József: Valahol a második emeleten...) megélése és következményei is.

Persze egy népcsoport történetiségbeli vizsgálatára nem vállalkozhat kizárólagosan a novellairódom. Hisz mindez elsősorban a történetírás, a szociológiai irodalom, vagy a tudományos igényű művelt szociográfia műfaja és feladata lenne. (Más kérdés, hogy ezek szinte teljes hiányában mennyire tevődik át ezen feladatkörök súlypontja az irodalom vállaira. Ez a kérdéskör a csehszlovákiai magyar prózában külön elemzésre érdemes feladat lenne).

Mi az hát, amit a fentebb említett határokon belül képes nyomon követni egy novellairódom? Mitől van a róla és érte szóló kritikák és tanulmányok egész sorában napjainkig a színvonala, alacsony nívója miatti aggodás, a féltő óvás? Mi fejezheti ki leginkább a küldetéstudat felismerését egy kisebbségi sorsból jelentkező novellairódomban? Nehéz ezekre a kérdésekre a már megfogalmazott és megírt szabályokban választ keresgélmi. Annál is inkább, mivel a válasz sem itt, hanem a magát kisebbségi sorsot megélt népcsoport tudatában és a tudata által tükrözött valóságban keresendő. Ezt a meglevő, vagy már szublimálódott valóságtudatot kellene szignalizálni a teljesség igényét mérceként önmaga elé állító novellairódomnak. Mindez nagyobb önállóságot és autonómiát kíván a novellának a csehszlovákiai magyar irodalom berkein belül is.

A csehszlovákiai magyar novellairódomról sajnálatos módon nem mondható el, hogy valaha is önálló léttel rendelkezett. Mindezt nem csak a minőségi stagnálás, az időközönként megjelenő kevés számú és vékony elbeszéléskötetek jelzik, hanem a két világháború közti elbeszélési irodalomhoz viszonyítottan is szembetűnő önállótlanág, részlegesség, és az átfogó igény helyett hézagpótló szerep, mely mind a mai napig érezteti hatását, kísérőjelensége a novellairódomnak.

A kezdetektől napjainkig tartó fejlődés vonulat azonban, ennek ellenére, mégis kimutatható a csehszlovákiai magyar kisprózában. Az előrelépést, a kötet szerkesztői Zalabai Zsigmond szavai szerint is az jelenti, „...hogy az életrajzi vallomások jelleggel szemben, amely idősebb íróink elbeszéléseinek sajátja”, az ifjabb nemzedékek tagjai „objektívabb prózát művelnek: hol látomás emeli meg a tárgyat (Kovács Magda), hol a valóság és hely-

zetmodellálás szigorú intellektualizmusa (Grendel Lajos), hol meg az érzelmek aprólékos rezdüléseit is nyomon követő lélekűváró szenvedély (Bereck József).”

E folyamat lényeges eredménye, hogy a dokumentatív jellegű elbeszélő énpőza átadja a helyét az érzelmek és hatások szélesebb skáláján önmagában feloldódó „objektívabb irodalomnak”, amely szándékaiban és indíttatásában is őszintébbnek, igazabbnak bizonyul az előbbinél. Nem lényegtelen az a jelenség sem, amelyen keresztül a novellairódom homogenizációja helyett tartalmi és formai jegyekben egyaránt a műfaj divergenciája figyelhető meg. Újabban például a szlovák irodalom párhuzamos jelenségeivel éppen ellentétben. (Jelentős szlovák irodalomkritikusok megállapítása.)

Bár a kötetben a válogatás korántsem teljes igényű (és itt nem egészen világosak az összeállító szándékai), úgy tűnik, valóban sikerült képet alkotni — igényes válogatással — a csehszlovákiai magyar novellairódomnak a hetvenes évekre beérő teljesítményről. Sikerült így a „pillanatnyi és holnapi esztétikai kihívásokkal” szembeni helytállás is, hisz a hetvenes évekből alkotók rajában ott találjuk Kovács Magda, Grendel Lajos írásait is, akik már eddigi munkásságukkal is biztosították helyüket az egyetemes magyar irodalom berkeiben.

A jövőre nézve azonban féltő, hogy a hullámhegyet egy újabb hullámvölgy kíséri majd, hisz az utánpótlást biztosító fiatalabb nemzedék — egy-két név kivételétől eltekintve, mint pl. Vajkai Miklós, Cuth János — még az induláshoz szükséges alapok lerakásával is késlekedik. (Madách, 1981.)

Molnár Imre

Molnár László

A munka szerepe a nők életútjában

Fogalmazgatom magamban, mi is az új Molnár László könyvében, mit jelent, mit adhat az általa ajánlott kutatási módszer. Gondolodom rajta: vajon jogosan ajánlja-e a nők helyzetével foglalkozó kutatók mellett a társadalmi szervezetek és szociálpolitikai fórumok képviselőinek. Mert mit hasznosíthatnak ők ebből?...

És közben egyre az jár a fejemben, miért is nem egy férfikollégám kezébe került ez a tanulmány, miért nem közülük ír valaki róla?

Mi indokolja e töprengést? Bár szociológiai, ezen belül is metodológiai tanulmányról van szó, kísért az érzés, hogy nem tudok objektíven közelíteni hozzá. Hiszen a hipotézisek illusztrációjaként leírt esetekkel újságíróként és a magánszférában egyaránt évek óta sűrűn találkozom. Rézsese vagyok számos konfliktushelyzetnek,

s látom, hiába értek közhellyé a női munkavállalás háttéréről leírt summázó megállapítások, szinte semmi nem történik.

Pedig történnie kellene. A szerző így is vélekedik, s a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének szociológusaként ezért foglalkozik a témával.

De nézzük, mi is az alapcélja tanulmányának! A demográfiai és szociológiai életrajzmódszerek egyesítésével egy új kutatási eljárás körvonalait rajzolja meg, bemutatva a témával valamilyen oldalról foglalkozó hazai és külföldi (az utóbbi a gazdagabb) tudományos szakirodalom legjellegzetesebb hipotéziseit, következtetéseit, a végzett kutatások főbb eredményeit.

Ez nem kis vállalkozás — azért nem is csodálkozhatunk rajta, hogy erényei mellett gyengéi is vannak a kötetnek. Először szólunk az értékeiről, hasznosságáról és „használatosságáról”.

A, szociográfiai életrajzmódszert (melynek megalapozója a lengyel származású Znacicki volt a század első harmadában) a demográfiai módszertani megoldásokkal úgy egyesíti a női életutak vizsgálatában, hogy az egyéni élettörténeteket vizsgáló esettanulmányoktól a csoportéletrajzon át a női kohorszok (évjáratok, generációk) élettörténetének elemzéséig jut el. Arra mutat rá, hogy milyen fontos differenciáltan vizsgálni az egyes életszakaszokat az esettanulmányok feldolgozásánál. Egészen más szerepekkel, problémákkal jár a hajdonkor, a férjhezmeneteltől a családalapításig tartó szakasz, a kisgyermekes anyaság ideje, az iskoláskorú gyermekkel rendelkező anyaság időszaka, majd a gyerekek kiröpülése, az aktív munka lezárulása. De nem szabad figyelmen kívül hagyni az egyes társadalmi rétegeken belüli tipikus női életutakat meghatározó tényezőket sem, és a különböző generációk eltérő lehetőségeit.

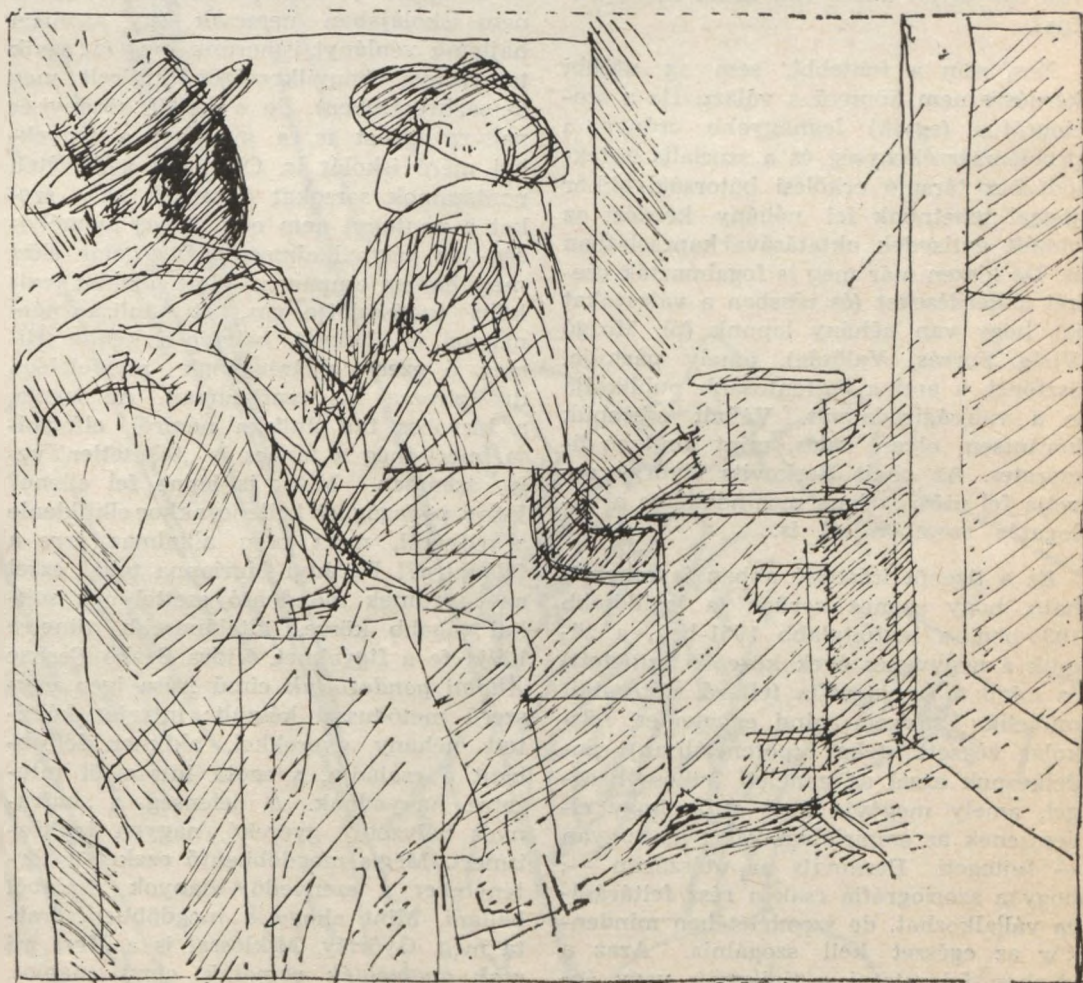
A gazdasági aktivitás alapján is mindegyik társadalmi réteg, korosztály nőtagjai más-más típusba tartoznak. A két szélsőséget jól ismerjük: akikkel az otthonon kívül végzett munka első helyet tölt be, erős hivatástudattal választanak pályát. Náluk döntő szerepe van az iskolai végzettségnek, szakképzettségnek, kisebb súllyal esik latba a szülés, a gyermeknevelés. A másik véglet a családra orientált típus. Átmenetek: amikor a családot és a munkát megközelítőleg hasonlóan alapvetőnek tekintik. A szerző — joggal — úgy véli, ma társadalmunkban ez a leglényegesebb, legfigyelemreméltóbb női kategória. Emellett itt a legélesebbek a különböző női szerepek közötti konfliktusok, mivel mindegyik szerepnek eleget szeretnének tenni. Am valószínűnek látszik, hogy a gyermek(ek) növekedésével a munka első helyre kerülhet. Mint arra a tanulmány számos helyen utal és figyelmeztet: a munkamotivációk, a munkatejesítmény, a nők előmenetele, a női munka és a családi élet összefüggéseinek reális értékelése érdekében a kisgyermekes anyaság idejével kiemelten kellene foglalkozni! Amikor a nők hormonálisan legaktívabbak (és ez emberileg igen értékes kor a családi élet minősége, a házasságok stabilitása, az életmód formálása szempontjából) munkatejesítményük akkor a legrosszabb. Ha nem kapnak segítséget a lemaradás pótlására, a szakmai felzárkózáshoz (a magasan kvalifikált nők általában be tudják hozni azt a hátrányt, amit a karrier félbeszakítása okoz, de ez nem mindenkinél van így) megtörhet az ambíciójuk a későbbi évekre, amikor már munkatejesítményük nem maradna el férfi kollégáiktól. „Szükség lenne az egyes életciklusok motivációs rendszereinek feltárására és kidolgozására. Az így kidolgozott motivációs rendszerek elősegíthetnék a női foglalkoztatással kapcsolatos új szemléletmód kialakulását a munkaügyi gyakorlatban. Ezen új szemléletmód kialakításában különösen fontos szerepet játszhatnak a vállalatok szociális igazgatói és munkatársai, az üzemi orvosok, a pszichológusok és a szociológusok” — írja Molnár László. Ezzel részben választ ad arra is, miért ajánlja könyvét a társadalmi szervezetek és szociálpolitikai fórumok képviselőinek is. Haszonnal forgathatják azon fejezetek lapjait is, melyek a foglalkozási struktúra nem-specifikus jellegével, a „kettős karrierrel” fog-

lalkoznak. Az otthonon kívül végzett női munkának a családi élet alakulására gyakorolt hatásáról szóló részek pedig különösen a nőpolitikával, családpolitikával foglalkozók érdeklődésére számíthatnak.

Ami a kötet gyengeségeit illeti: itt-ott átfedésekre bukkanhatunk, ismétlésekkel találkozhatunk a szakirodalom ismertetésében. Olvasása közben időnként bosszankodtam némely közhelyesnek tűnő megállapítás miatt — mint például a férfi-női munka bérezésének különbségével, a női karrier, vezető beosztás körüli előítéletekkel kapcsolatban. De átgondolva a tanulmány céljait, úgy látom, ezek is indokoltan kaptak helyet. Mert arra kíván ösztönözni, hogy a női munka vizsgálatában a bemutatott új módszer segítségével nézzenek e közhelyek mögé a kutatók, és nem csak a kutatók.

Önfeláldozás vagy önbecsülés? — vajon e két véglet áll a nők munkavállalásának háttérében, csupán ezek közül választanak, amikor kilépnek a tradicionális „háztartásbeli” szerepből? Mikor tűnik el az első fogalom, hogy teret adjon végre a családra és munkára egyaránt orientálódó, nő voltának értékeit őrizve egyenlőséget kivívó asszonyoknak? E változás érdekében még sok a teendőnk. Ebben segíthet Molnár László könyvének, következtetéseinek végiggondolása is. (Akadémiai, 1981.)

G. Kiss Magdolna

Folyamatos jelen

Van aki a versekkel kezdi az irodalmi folyóiratok olvasását (mint mások a sporttal a napilapokét), e sorok írója mindig a riportokkal és szociográfiákkal. A vers ugyanis mindenkor párlat, már megformált, átszűrt élmény, míg a szociográfián — ha jól van megírva — átsüt az élet melege, szinte tapinthatóvá lesz a valóság. Márpedig nincs semmi izgalmasabb, mert nem szolgál annyi meglepetéssel, mint az állandóan változó, új alakját mutató valóság. Valóságot mondok s nem életet, a sajátunkét, mert ennek megítélése mindenkinél szubjektív. Közhely, végig lehet unatkozni, fanyalogni, nyafogni, a királyi palotában is nyolcvan évet, s lehet színes, értékes, tartalmas élet egy vályogkunyhóban is. De az a kérdés, mitől válik azzá? S egyáltalán, nem a romantika illúziója és ábrándja volt ez a „boldogság a kunyhóban”? Továbbá miért van az, hogy a küzdelmes élet (munka, szegénység, megaláztatások) irodalomban, filmben is érdekesebb, mint a konfliktusmentes idill? S miért van az, hogy ezek a nehéz sorsú emberek mégsem olvasnak szívesen a saját életükről? Miért van az, hogy a közvélemény (a politikai is) óvakodik a valóság érdekesebb felületeinek, sötétebb színeinek megismerésétől? S végezetül — de ez már Berkovits György kérdése a kötet utószavában — miért van ma olyan kevés (jó) fiatal szociográfus?

Nos, sem a fentebbi, sem az utóbbi kérdésre nem könnyű a válasz. Ha a szociográfus (egyik) legnagyobb erénye a problémaérzékenység és a szociális érdeklődéshez társuló erkölcsi bátorság, akkor joggal tehetnénk fel néhány kérdést az elmúlt évtizedek oktatásával kapcsolatban is. De hiszen már meg is fogalmazták ezeket a kérdéseket (és részben a válaszokat is), hogy van néhány lapunk (pl. Mozgó Világ, Forrás, Valóság), amely pártolja, ösztönzi, s ami a legfontosabb publikálja is a valóságírodalmat. Vállalt szerepük korántsem olyan hálás, mint amilyen dicséretes. Az okait Berkovits György sorolja fel utószavában, megindokolva a válogatás szempontjait is.

Ez a tizenöt írástudó abban is rokonítható, hogy azonos korúak (a legidősebb 1935-ben, a legfiatalabb 1951-ben, a zömük a negyvenes évek közepén született) és mind a szociográfia feltáró változatait művelik. Csaknem mind egyetemet, főiskolát végzett, tehát (potenciálisan) rendelkeznek azzal az elméleti felkészültséggel, amely megóvjá őket attól, hogy elveszzenek az empiriában. Mert igaz ugyan — fejtegeti Berkovits az utószóban —, hogy a szociográfia csak a rész feltárására vállalkozhat, de szemléletében mindenképp az egészre kell szolgálnia. Azaz a részben felmutatni a tipikusait, vagy ép-

pen a tendenciát, s ez nem könnyű feladat. Nem a szerzők kora miatt (hiszen ez a fiatal íráság több mint komikus, a legifjabb is harmincéves, már kész ember!), hanem mert ezernyi tényező gátolja a valóság tendenciáinak felismerését, de méginkább az ábrázolását. Legfőképpen az a jelenség, magatartás, amit nevezzünk a pillanat vakságának, amely a partikuláris érdekeltségeket és érdekviszonyokat állítástársadalmi minőségűvé teszi. Ez a — finoman fogalmazva — „óvatosság” elzárkózik mindentől, ami kellemetlenségeket okozhat. Így alakulnak ki a szerkesztők számára a *tabu*, és a *nem szeretem* témák. Csupán egyet említek. Hiába köztudott, hogy a fiatalok, gyerekek egy része alkoholizál, narkotikumokkal él, deviáns, s ez erősen foglalkoztatja a közvéleményt, mégis — érdemben — alig olvashattunk erről valamit. A dolgot elütöttük azzal, hogy „nem jellemző”, „nem kell nyugtalanítani a közvéleményt”, „foglalkozzon a sajtó inkább a pozitív példák” stb., stb. Így aztán elértük, hogy a szülők, pedagógusok, a rendőrség ifjúsági osztályának belügye lett ez a tömegében nem, ám veszélyességét tekintve nagy baj.

Nos, ez a tizenöt szerző csupa olyan témához nyúlt, amelyek valamilyen módon „rázósak”. Ha már a fiatalokkal példálóztam, ezeket a témákat veszem először sorra. Három írás érinti valamilyen aspektusból a gyerekek, fiatalok helyzetét. A szélső, a peremhelyzeteket vizsgálják, ám az ott tapasztaltak nagyon is jellemző adalékokat szolgáltatnak a „normálisra”, az átlagosra is. Darányi Marianna Juliska néni iskolájában nemcsak egy szadista hajlamú vénlányt ismerünk meg (az egyik tanítványa öngyilkosságot kísérelt meg kétségbeesésében), de a szülői közönyt és nagyravágyást is, a gyereket a jegyekkel mérő iskolát is. Ott, ahol a felvételi pontszámok sorsokat döntenek el, s ezeket a pontokat nem egy alapos személyiség- és pályakalkulációs vizsgálat előzi meg, hanem csupán az adott pillanat lexikális tudásszintje, nos, ott Juliska néni nagyon is adekvát, belefér a képbe. Hiszen ő ezen elvárásoknak megfelelően dresszírozza kis tanítványait. Az iskola, a kisváros tud Juliska néniről, elfogadja, mert még a tanács is „tehetetlen” vele szemben. Miért is lépne fel ellene? Hány pedagógust kellene akkor elküldenie a pályáról, mert nem alkalmas erre a feladatra?! Darányi Marianna tehát ezzel az egyedinek mondható esettel egy sokkal tágabb körre, általánosabb tünetre hívja fel a figyelmet. Vidra Szabó Ferenc *Allami gondozottak* című írása igen egyszerű módszerrel készült: interjút készített néhány gyerekkel, akiknek felrobbant a családja, s azóta intézetből intézetbe kerülnek. A jelenség, a „hátrányos helyzetű” gyerekek, nagyon is közismert. Mégis megdöbbentő ezeket a történeteket a szenvedő alanyok szájából hallani. Mint ahogy a megdöbbanás íratja meg Györffy Miklóssal is a *Mert mi csak gyepetglák vagyunk* című naplót,

dokumentumot. A *Sípoló macskakő* forgatókönyvírója azon döbbsen meg, hogy a filmben szereplő kamaszok a valóságban még „olyanabbak”, mint a filmben. Már túl vannak minden eszmény tagadásán, ám lázadásuk lényegében csapda, amelynek a mélyén a jól beszabályozott konformizmus várja őket. Anóka Eszter IX., *Illatos út* 5-je szubjektív visszaemlékezés, mégis fontos és elgondolkodtató történelmi adalék az ötvenes évekről, amelyről (hogy ismételjünk egy unt közhelyet) „még nem született meg az összegző társadalmi regény”. Az igazságot a bolondok mondják ki — tartja a közmondás. A sajnálatosan korán meghalt Hajnóczy Péter (*Az elkülönítő*) annak járt utána, hogy kiket is tartunk mi elmebetegnek, kik és hogyan kerülnek ezekbe a már csak nálunk zárt intézetekbe? Hajnóczy leírása az ügyek intézéséről, a hivatalos álláspontokról és a hivatal örölmalmairól — hátborzongató. A maga nevében az *Kőbányai János* esetleírása is (Sirkó Gyalog József esztergályosnak) arról a módról, ahogyan a vállalat bánt a balcsertet szenvedett munkása emlékével és családjával. Az ügymenet itt is karkai, irracionális és életidegen. Am ettől még nagyon is valóságos, létező. Erdélyi Sándor a másik oldalról világítja meg ezt a mechanizmust (Külkereskedelem — egy beruházó mérnök szemével). A kolosszális pocskolós devizával, anyaggal, szellemekkel, emberi ambíciókkal párosul a stupid garasoskodással, a kisszerű bürokratizmussal és (ez az ő szavá) a „kollektív felelőtlenséggel”.

Nincs terünk itt minden írásról szólni. Csupán Tar Sándor (6714-es személy) és Csalog Zsolt írását (A vasember) vetnénk még össze. Tar Sándor novellát írt (ez lett a közben megjelent önálló elbeszéléskötetének a címe is). A fekete vonatról van szó, élettorzókorról és emberi roncokról. Am ez Tar Sándor tollán irodalommal nemeseedik, egy tudatos kompozíciós elv szerint. Csalog módszere kevésbé rokonszenves. Vasembere alkoholista, romlásnak indult ember, aki — feltehetően állandó szeszgőzben — magnóra mondja az életét. Tanulságos és szomorú, ám az olvasó kinban van, mintha megleste volna — akaratlanul — ennek az embernek az esendőségét, kinját. Vajon tudta-e, hogy mi is olvasni fogjuk?

A kötetet három ciklusban (Ügyek, Helyzetek, Vallomások) szerkesztették, ám ez akár el is maradhatott volna. Ámbátor meddő és „illetlen” is egy antológia szerkesztőjével, válogatójával vitatkozni. Kérdésére, hogy van-e szociográfiai irodalmunknak utánpótlása, egyértelműen igen kell válaszolnunk. Jó tudni, hogy vannak, néznek és láttak is. (Szépirodalmi, 1981.)

Horpácsi Sándor

B. M. 80.